

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Природнича секція ІСОМ України

Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України

Львів
2012

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Природнича секція ICOM України

Серія «Біологічні Студії»
заснована у 2009 році

І. В. Шидловський

Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України

За редакцією Й. В. Царика

Львів
2012

УДК 069.015.02 : 59 (477) (091)
ББК Е 60 л 611 (4 УКР)
Ш-56

Рецензенти:

член-кор. НАН України, д-р біол. наук *І. Г. Ємельянов*
(Науково-природознавчий музей НАН України);
д-р біол. наук *Ю. М. Чернобай*
(Державний природознавчий музей НАН України);
д-р біол. наук, проф. *В. В. Серебряков*
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Шидловський І. В.

Ш-56 Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / за ред. Й. В. Царика / Ігор Шидловський. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 112 с. – (Серія «Біологічні Студії»).

ISBN 978-966-613-752-7 (серія)
ISBN 978-966-613-940-8

Зібрано матеріали щодо виникнення та розвитку музейної справи у світі, наведено основні терміни та поняття, які використовують під час роботи з музейними зразками. Вперше систематизовано та висвітлено ґрунтовний матеріал про зоологічні музеї університетів України, їхню історію та склад колекцій.

Для студентів, аспірантів, наукових співробітників біологічного профілю та широкого кола читачів, які цікавляться музеями України, їхніми збірками та історією музеології.

УДК 069.015.02 : 59 (477) (091)
ББК Е 60 л 611 (4 УКР)

ISBN 978-966-613-752-7 (серія)
ISBN 978-966-613-940-8

© Шидловський І. В., 2012
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. Історія музейної справи та музеології.....	9
1.1. Домузейна епоха	10
1.2. Протомузейна епоха.....	11
1.3. Палеомузейна епоха.....	13
1.4. Мезомузейна епоха	17
1.5. Неомузейна епоха.....	25
РОЗДІЛ 2. Зоологічні музеї університетів України	31
Зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка	31
Відділ безхребетних і хребетних тварин Музею природи Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна	41
Зоологічний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка	44
Зоологічний музей Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова	51
Зоологічний музей Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.....	56
Зоологічний музей Львівського національного аграрного університету (Дубляни)	60
Зоологічний музей при Біомедичній академії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.....	62

Зоологічний музей Національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького ...	64
Зоологічний музей Луганського національного університету імені Тараса Шевченка	64
Зоологічний музей Ужгородського національного університету ..	69
Зоологічний музей Ніжинського державного педагогічного університету імені М.В. Гоголя	72
Зоологічний музей Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського (Сімферополь)	75
Зоологічний музей Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.....	77
Зоологічний музей Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.....	77
Зоологічний музей Черкаського національного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького	78
Зоологічний музей Житомирського державного університету імені Івана Франка	78
Зоологічний музей Донецького національного університету	80
Зоологічний музей Міжнародного гуманітарного університету імені акад. Степана Дем'янчука (Рівне).....	82
Зоологічний музей Запорізького національного університету	83
Зоологічний музей Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.....	85
Зоологічний музей Інституту природничо-географічної освіти та екології при Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (Київ).....	86
Зоологічний музей Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)	86
Цінності університетських зоологічних музеїв	88
Адреси зоологічних музеїв університетів України.....	89
Музейна термінологія.....	91
Список рекомендованої літератури.....	101
Іменний покажчик.....	107

ВСТУП

Музеї – це науково-дослідні й культурно-освітні заклади, у яких збирають, комплектують, вивчають і зберігають пам’ятки історії, матеріальної й духовної культури людства, природничі, етнографічні, меморіальні та інші колекції, завдяки використанню яких в експозиціях, виставках, екскурсіях, лекціях та інших видах наукової й освітньо-виховної роботи поширюють науково-природничі знання, допомагають формувати і виховувати гармонійно розвинену особистість. Вони ж відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку суспільства, його свідомості, освіченості, сприйнятті прекрасного, гуманності та ставленні до живого.

У монографії “Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України” зібрано матеріали про виникнення та розвиток музейної справи у світі, наведено основні терміни та поняття, які використовують під час роботи з музеями. Особливу увагу приділено розвитку природничих колекцій та музеїв в Україні. Вперше зібрано ґрунтовний матеріал про зоологічні музеї університетів України, їхню історію та склад колекцій.

Книга складається з двох розділів, які розкривають суть музейної справи та історію музейництва, і словника термінів, що найчастіше застосовують на практиці; подано список рекомендованої літератури, предметний та іменний покажчики.

Сьогодні в Україні працюють понад 4 тис. громадських музейних закладів, які провадять наукову, освітню і виховну роботу, частина з них розташована далеко від обласних центрів і є чи не єдиними осередками пізнання та виховання молоді. Серед них 3 265 музеїв зареєстровані при вищих навчальних закладах, і понад 40 з них – природничі.

Саме природничі музеї сприяють розвитку особистості й покликані виховувати любов до живого і навколишнього середовища загалом. Адже об’єкти природи – це те, з чим стикаються люди від раннього дитинства. Часто вони

настільки привабливі, що діти блискавично їх запам'ятовують. Власне тому про тваринний і рослинний світ розповідається у дитячих книжках, журналах, казках тощо.

Музейні ж природничі виставки посилюють емоційний стан. Відвідуючи такі виставки, школярі навчаються сприймати і розрізняти різноманітних тварин, а слухаючи екскурсовода, отримують знання про елементи біології різних видів тварин та дізнаються про природоохоронний статус об'єктів, умови їхнього життя й причини вимирання частини з них. Така інформація дає змогу осмислити побачене й почуте в музеї, привертає увагу до збереження живого, а в малюків викликає приємні емоції підтвердження почутого за допомогою візуального сприйняття.

Крім того, протягом останніх років природничі музеї почали використовувати як лікувальні заклади, де завдяки тактильним відчуттям хворі діти отримують позитивні емоції, чим поліпшують своє здоров'я і зміцнюють душевний стан.

Важливе значення мають музеї в житті студентів, оскільки це та вікова група, у якій відбувається процес формування особистості, закладається світогляд і певні переконання. Під час роботи зі студентами [13] музеї використовують такі напрями діяльності: збиральницький, фондівий, експозиційний, пошуково-дослідницький, пам'ятко-охоронний, просвітницько-інформаційний, навчальний, туристичний, організаційний, громадсько-корисний і профорієнтаційний. Практично всі ці напрями зумовлюють зацікавлення у студентів та виховують у них працелюбність і наполегливість.

Захоплення збиральницьким напрямом музейної роботи не має вікових обмежень. Цей напрям є одним із перших, з яким можуть ознайомитися діти чи дорослі. Його суть полягає в попередньому зацікавленні людини збиральницькою діяльністю. Дуже важливу роль у цьому разі відіграє знайомство з музейними співробітниками, які працюють з природничими об'єктами, що нас оточують, і володіють знаннями про походження та історію життя на Землі. Зазначимо, що більшість відомих біологів минулого і теперішнього часу формували свій світогляд під час збирання колекцій тварин, рослин, викопних організмів тощо.

Для підготовки монографії, зокрема, окремих її розділів використано інформацію про музеї з їхніх інтернет-сторінок. Також значну допомогу надали А. Затушевський, І. Загороднюк, В. Криволапов, В. Лобков, П. Шешурак, О. Бокотей, М. Книш, Д. Пилипенко, Р. Шикула, П. Гнатів, О. Пономаренко, Д. Страшнюк, М. Гаврилюк, А. Бочкарьова, М. Пампура, Н. Смірнов. Усім переліченим людям висловлюємо щиру подяку, їх можна вважати співавторами конкретних нарисів про історію та формування колекцій зоологічних музеїв університетів України.

Крім того, вдячні О. Амоліну, П. Гольдіну, В. Домнічу, В. Лобкову, Р. Новицькому, М. Пампурі, Л. Резніченко, І. Загороднюку, А. Затушевському, П. Шешураку за допомогу з фотоматеріалом для книги.

ІСТОРІЯ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ ТА МУЗЕОЛОГІЇ

Ідея створення різноманітних за характером і походженням збірок *museum* у XVI та XVII ст. була виявом енциклопедичності тенденцій того часу і завдяки обширності змогла охопити різноманітні філософські категорії знань. Термін “музей” у його сучасному розумінні, можливо, походить з античності: музейон – храм-святилище муз, богинь-захисниць мистецтв та наук, він був також осередком мистецтва й науки.

Первісне поняття “музей”, на противагу сьогоднішньому, відображало приватні та виняткові функції. У той час у відкритих приміщеннях, церквах та палацах об’єкти збірок демонстрували власне музейні колекції, зосереджені у приватній сфері, які відображали інтимність особистих інтересів та захоплень.

“Структура музеїв ... до кінця XVIII ст. ґрунтувалася на принципі зв’язку між мистецтвом і природою згідно з твердженням Плінія, що все у цьому світовому театрі вартує бути пам’яткою. Починаючи від музею як ідеї, через музей як опис і аж до фактичного музею структура *museum* була створена для того, щоб гармонійно сполучати створене природою і мистецтвом, справжнє й уявне, звичне і незвичне, щоб не лише акцентувати на багатстві універсуму, а й зрозуміти та пояснити межі людських можливостей – *theatrum mundi*” [85].

Згідно з Ф. Вайдагером [9], загальний розвиток музеального феномена, або ж музею, характеризують певною періодизацією. До XVI ст. історія музейної роботи дуже розмита, оскільки всі колекції, які збирали, були власністю конкретних багатих людей, тобто не доступними для інших. Лише з середини XVI ст. низка колекцій стала доступною для окремих відвідувачів і гостей князівських родин, саме з того часу історія різноманітних збірок набула певної чіткості.

В історії музейної справи як суспільної інституції, за дослідженнями багатьох науковців [50], вирізняють такі періоди.

1. **Протомузейний** – V тисячоліття–XVI ст. до Різдва Христового (Р. Х.).
2. **Ранньомузейний** – період розвитку колекціонування і нагромадження колекцій та створення перших синкретичних музеїв, XVII–перша половина XIX ст.

3. **Класичний** – друга половина XIX ст. до 70-х років XX ст.

4. **Сучасний** – з кінця 70-х років XX ст. і донині.

Проте повніше і детальніше історія музеології, яку ми практично ототожнюємо з історією музеїв, описана у Ф. Вайдахера [9], який навів просту класифікацію епох, узявши за основу час першої появи такої інституції, як музей, і систематизував усі попередні дані про збиральницьку діяльність з урахуванням їхнього (імовірного) наближення до музею в сучасному розумінні:

- 1) **домузейна епоха** – від перших ознак у Месопотамії початку II тисячоліття до Р. Х. – до скарбниць XIV ст.;
- 2) **протомузейна епоха** – князівські збірки XIV–XVII ст.;
- 3) **палеомузейна епоха** – колекції бюргерів та перші публічні музеї XVII–XVIII ст.;
- 4) **мезомузейна епоха** – від державних музеїв кінця XVIII–до першої половини XX ст.;
- 5) **неомузейна епоха** – від закінчення Другої світової війни і до сьогодні.

Важливим фактом у визначенні музеального феномена є доступність колекцій для громадськості. Отже, про музей як такий ідеться лише тоді, коли попри функції цілеспрямованого збирання, зберігання та дослідження об'єктів, які мають особливе суспільне значення, передбачено ще й їхнє використання, тобто експонування для кожного незалежно від його стану, освіти чи походження. До XVII ст. не виявлено фактів існування музеїв, доступних більш-менш широкому загалу, а до кінця XVIII ст. такі музеї були радше винятком [9].

Справжній прорив у відкритті музеїв для громадськості відбувся лише на зламі XVIII та XIX ст. під час суспільних змін, спричинених Французькою революцією. Тоді, щоб підвищити культурний рівень населення, було націоналізовано численні колекції. Проте навіть до такої колекції, як Йоаннеум у Граці, призначеної під час її заснування 1811 р. спеціально для громадськості, усі, “за винятком дітей до 8 років”, мали доступ лише по четвергах і неділях, по дві години в день... [9].

1.1. Домузейна епоха

(від початку II тисячоліття до Різдва .Христового до скарбниць XIV ст.).

Збирання перших предметів, що свідчать про природу та культуру, відомі з початку II тисячоліття до Р. Х. із Ларси у Месопотамії. Принцеса Бел-Шалті-Наннар, донька останнього царя династії Халдеїв, збрала в Урі колекцію місцевих старожитностей. Під час розкопок 1934 р. разом з предметами колекції знайдено барабаноподібної форми глиняний предмет з написом, є припущення, що це своєрідна “музейна етикетка” [89]. За даними археологів, найбагатші скарбниці існували в палацах фараонів у Фівах та Мемфісі (III–I тисячоліття до Р. Х.), Мікенському і Кносському палацах (XVI ст. до Р. Х.), цитаделях фінікійських міст (XIV–VII ст. до Р. Х.), також високо цінували Архів інкських оракулів у Китаї (XIII–XII ст. до Р. Х.), бібліотеки Ніневійського палацу (VIII–VII ст. до Р. Х.), Вавилону (IV–II ст. до Р. Х.), Александрійську бібліотеку в Єгипті (III–I ст. до Р. Х.).

Іншими домузейними формами були скарбниці храмів у античній Греції, де зберігали священні дари богам та дива природи. Збирання старожитностей було однією з характерних рис суспільного життя давньогрецької цивілізації. Вже в V ст. до Р. Х., в античній Греції існували картинні галереї, які називали пінакотеками. Перші колекції, які виразно мали мистецьку та наукову мету, створені в Александрії. Птолемей I Сотер у 290 р. до Р. Х. на території царської фортеці заснував музейон – центр науки та навчання, присвячений музам. Його син Птолемей II Філадельтос розбудував музейон і перетворив його в ідеальне місце для дослідження й вивчення еллінської науки, де жили й працювали вчені та митці. Музейон мав житлові та навчальні приміщення, майстерні, обсерваторію, анатомічний інститут, амфітеатр, ботанічний та зоологічний сади, колекції предметів природи, культури і мистецтва та, передусім, цінну бібліотеку. Це був перший державний інститут, створений на підтримку літератури і науки.

Основну концепцію музейону простежено в Деметрія Фалерського, який перебудував його під впливом Афінської школи, що використовувала природні об'єкти як допоміжні навчальні засоби. Цей метод застосовував і Арістотель у 335–323 рр. до Р. Х., він провадив школу (ліцеум) в Афінах, де для здобуття знання через пряме спостереження за природою використовував природничі колекції.

Найбільшими меценатами науки та освіти в християнській Європі були передусім римський імператор Карл I Великий (768–814) та візантійський імператор Костянтин Багрянородний (Порфирогенетос) (913–959), які заснували визначні колекції і демонстрували їх з тієї чи іншої нагоди своїм гостям. Як і за часів античності, ці збірки свідчили про могутність та політичне становище їхніх власників.

Із занепадом античного світу та зростанням впливу християнства античні предмети втратили на деякий час своє значення, їхнє місце посіли різноманітні екзотичні та дивовижні об'єкти.

Наприкінці II ст. до Р. Х. у Китаї виникла могутня імперія, можновладці якої завдяки владі та багатству засновували великі цінні збірки творів мистецтва. Вони підтримували мистецтво і дослідницьку діяльність минулих часів. Відомо, що імператор Сяньді (190–220) обладнав одну залу як галерею портретів.

У Індії в цей час представники аристократії створювали колекції монет, коштовного каміння, творів мистецтва та художнього промислу, літературних творів, звіринці, ботанічні сади та аптеки з колекціями тощо.

1.2. Протомузейна епоха (XIV–XVII ст.).

Період від XIV до XVII ст. був передусім епохою великих колекціонерів княжого роду. В епоху Відродження в країнах Західної Європи з'явилися перші протомузеї, у яких зберігалися колекції зразків тваринного і рослинного світу, мінерали, геодезичні та астрономічні інструменти. Колекційні речі стали предметом суспільного престижу та сакрального значення у суспільстві, виникли перші антикварії, студіоло, галереї, кунсткамери, натур- та мюнц-кабінети.

Одним із перших видатних колекціонерів був герцог Жан I Беррійський (1340–1416), брат герцога Філіпа II Бургундського. Він не лише замовляв молитовники, основні твори давнього нідерландського малярства, а також збирав твори мистецтва і художнього промислу, раритети природи та спорудив у своїй резиденції галерею з портретами своїх сучасників [93].

Значний вплив на розвиток збиральницької діяльності мало завоювання колоній і дослідницькі експедиції у XV та XVI ст. Завдяки морській торгівлі до Європи потрапляли досі невідомі рослини, тварини та їхні окремі частини. З огляду на це з'явилась потреба розвивати технологію консервування товарів природного походження, що завдяки цьому набули значної вартості та до XVIII ст. були об'єктом інвестицій. Окрім купців, природничі колекції збирали передусім голландські та італійські аптекарі, від яких колекції потрапляли до княжих дворів та заможних бюргерів. Ці княжі колекції, а саме з ними помилково пов'язують походження природничих музеїв, здебільшого започатковували, популяризували і перепродавали аптекарі або так звані матеріалісти. Природничі колекції виникали в ранні часи ще й в аптеках монастирів [90].

У той же час у колекції впроваджували перші наукові системи класифікації, хоча й робили це переважно з економічних міркувань. Перші природничі збірки та збірки раритетів зберігали передусім у так званих кабінетах – малих квадратних приміщеннях, а збірки творів мистецтва й історичні збірки – навпаки, у представницьких приміщеннях, де твори мистецтва були інтегровані в загальне декоративне оформлення.

Цюріхський лікар Конрад Геснер, “батько зоології”, мав у 1550 р. першу бюргерську природознавчу колекцію. Те, що залишилось від неї, а також від кабінету натуралій Фелікса Платтера (1580), можна побачити сьогодні у Природничо-історичному музеї в Базелі.

У XV ст. в Італії розпочався період розвитку колекціонування різноманітних предметів. Колекціонування стало модною справою, складовою високого аристократичного стану та освіченості. Міжнародної слави зажили зібрання пам'яток античного мистецтва у Флоренції (Л. Медічі), Римі (Ватиканські зібрання) та ін. [52]. У XVI ст. в Італії існувало вже не менше 250 природничо-історичних камер курйозів та натуралій, які називали *museo naturale* [9].

Окрім випадкового нагромодження раритетів, існували також колекції наукового характеру, особливо це характерно для товариств учених, наукових академій і прогресивних університетів, передусім Падуї та Болоньї, товариства *Piacevole Brigada* у Флоренції та Академії флорентійців.

Близько 1580 р. італійський аптекар Ферранте Імперато заснував у Неаполі природничий кабінет, каталог якого називався “*Ritratto del museo di Ferrante Imperato*”. Захоплення всім незвичайним та дивним зумовило виникнення у другій половині XVI ст. так званих кунсткамер, які як *theatrum mundi* мали давати різнобічне уявлення про рівень знань того часу.

Найвідомішою є камера ерцгерцога Фердинанда (II) Тірольського, створена 1563 р. Її універсальна збірка, що збереглася до сьогодні, стала взірцем для

неодноразового наслідування. До збірки належали кунсткамера, скарбниця, арсенал, колекція історичних портретів, незліченна кількість предметів з усіх природних матеріалів, а також корали, екзотичні горіхи, цінні породи дерев та ін.

Після смерті Фердинанда його син маркграф Карл фон Бургау продав зібрання цісарю Рудольфу II, тому воно залишилося неушкодженим і потрапило у власність Габсбургів. Значні збірки зібрали також баварські герцоги Вільгельм IV й Альбрехт V. Альбрехт V заснував у Мюнхені державну бібліотеку, нумізматичний кабінет, антикварій та кунсткамеру. До його збірки належало 800 картин, велика колекція графіки, а також яйце, яке один абат знайшов в іншому яйці, опудало слона і василіск. У своїй резиденції Альбрехт наказав побудувати галерею (1563–1567).

В Італії, Франції, Швейцарії, Росії, Швеції, Данії, Великій Британії, Голландії та Іспанії виникали інші кунсткамери зі своїми особливостями, їхні зібрання були розділені на натуралії, артефакти, наукові предмети, старожитності, екзотичні та дивовижні предмети тощо.

1.3. Палеомузейна епоха (XVII–XVIII ст.)

Наприкінці XVII ст. з'явилися перші публічні музеї. Поштовхом до цього були щедрі пожертви об'єктів збирання заможних бюргерів, наприклад, 1661 р. Базельському університету, а 1683 р. Оксфордському [9]. В Оксфордському університеті вперше використано музейні колекції у навчанні (після Афінської школи Деметрія Фалерського та Арістотеля у 335–323 рр. до Р. Х.). Тепер же ця практика започаткувала справжній розвиток навчальних музеїв. Найбільші з них виникли протягом XVIII–XIX ст.: Кембріджський (1727), Хантерівський у Глазго (1807) та Манчестерський (1888).

З XVIII і до першої половини XIX ст. навчальні музеї існували лише при університетах, причому їх закладали відразу ж під час створення нових навчальних закладів. Наприклад, під час відкриття 1755 р. Московського університету створено Музей натуральної історії та Фізичний кабінет; одночасно з Академією мистецтв 1758 р. засновано Музей Академії мистецтв.

Проте, навіть ці музеї не були відчинені постійно – доступ до них завжди був обмежений певними годинами та колом відвідувачів, а університетські на той час відігравали допоміжну роль під час проведення наукових досліджень та навчального процесу. До відвідувачів музеїв, окрім представників аристократії, належали заможні й освічені міщани та вчені. Загальнопублічні музеї в широкому значенні з'явилися лише в середині XIX ст.

Загальний вигляд природничого кабінету Ферранте Імперато

Попередниками сучасних музеїв в Україні більшість учених вважає колекції книг, картин і художніх виробів, які зберігалися в часи Київської Русі, зокрема, у Десятинній церкві, Софійському соборі, Києво-Печерському монастирі та ін. Значні приватні збірки художніх творів були у феодальних замках та маєтках Яна Собеського в Жовкві, Синявських у Бережанському замку, Вишневецьких у Вишнівці, Розумовського у Батурині та ін. [47].

Наприкінці XVI ст. у Франції та Англії зародилося Просвітництво, яке у XVIII ст. поширилося в Німеччині. Наукові товариства, засновані в дусі Просвітництва, відіграли важливу роль у розвитку нового музею. Королівське наукове товариство, засноване 1662 р. у Лондоні, облядало музей, у якому були предмети природи, математичні й механічні інструменти і старожитності.

У Кілі 1671 р. Й. Майор написав перший трактат “Ні до чого не зобов’язуючі загальні роздуми про художні і природничонаукові зібрання”, де, як вважають, закладено початки музейництва. Саме ця праця дала поштовх написанню у XVIII ст значної кількості інших праць про досвід наукового опису, збереження та використання музейних предметів і колекцій у Європі. Серед них важливими є книги, опубліковані 1704 р.: І. Моллера “Про кунсткамери і натур камери”, Л. К. Штурма “Публічні кабінети рідкісних і природничо-наукових предметів”, М. Б. Валентіні “Музей музеїв” [82].

Російський цар Петро I 1709 р. заснував у Адміралтействі військово-морський музей, а 1714 р. – кунсткамеру в Санкт-Петербурзі. Це був кабінет раритетів, де цар наказав помістити серед іншого препаровані зразки патологій з цілої імперії. До кунсткамери приєднано бібліотеку й обсерваторію. З 1724 р. Петро I підпорядкував кунсткамеру Російській академії наук. У 1716 р. цар придбав за 30 тис. гульденів природничо-історичну колекцію професора медицини Фредеріка Рюйша з Амстердама, а 1717 р. – кабінет мінералів лікаря Йоганна Крістофа Гогвальда з Гданська.

У XVII та XVIII ст. у Нідерландах значна частина мешканців міст та вчених закладала власні збірки. Окрім монет і медалей, вони збирали передусім екзотичні та природничі предмети, що потрапляли до Європи разом із початком морської торгівлі.

Великі збірки з’явилися у XVII ст. в Англії: Музеум Традесканціанум (Museum Tradescantianum), “Tradescant Ark” у південному Ламбеті біля Лондона. Ця збірка натураліста Джона Традесканта проіснувала до 1881 р. [19] і за заповітом була передана музею Ешмолеан в Оксфорді, фундації вченого-енциклопедиста Еліаса Ешмола. Як свідчить каталог 1656 р., Ешмолеан протягом багатьох років був кабінетом дивовиж. Достеменно відомо, що серед інших експонатів у музеї зберігалася велика колекція мушель молюсків, на відкритті “виставки” був присутній король Карл II. Лише 1683 р., після спорудження нового приміщення, Ешмолеан став першим сучасним музеєм з систематизованим зібранням, бібліотекою, лекційною залом та хімічною лабораторією, головним центром наукових досліджень Оксфордського університету протягом наступних майже двохсот років.

Кунсткамера у Санкт-Петербурзі та її експонати

Лікар Лоренц Гофман заснував у Німеччині в місті Галле музей Тауматофілакціон (Thaumatophylakion) (опис 1625 р.). Із 1670 р. родина аптекарів Лінк у Ляйпцігу була власниками Музею Лінкіанум (Museum Linckianum) – природничого кабінету, що частково зберігся й досі у Вальденбурзі поблизу Глаухау. З ініціативи Ляйбніца, 1698 р. Август Герман Франке обладнав мистецький та природничий кабінет у Галле, який використовували у навчальному процесі для унаочнення, а за головними ознаками він і досі є прототипом шкільного музею.

У 1748 р. Цісар Франц I придбав колекцію натуралій Й. де Баллоу з Флоренції, на основі чого закладено фундамент колекцій Природничо-історичного музею у Відні.

Першим новітнім державним музеєм став Британський музей у Лондоні, заснований 1753 р. Парламент для цього музею придбав бібліотеку та наукову збірку придворного лікаря сера Ганса Слоуна (50 тис. томів рідкісних книг), манускрипти сера Роберта Коттона та Роберта Гарні (3,5 тис. манускриптів), геологічний матеріал, гербарій у 334 великих томах, зоологічні препарати, антикварні предмети, етнографічний матеріал, монети, медалі, картини, рисунки і гравюри. Ганс Слоун свого часу витратив на поповнення колекції моллюсків 50 тисяч фунтів [18].

Вигляд природничої експозиції Музею у Вальденбурзі

Лікар Ніколаус Гімзель 1773 р. заснував у Ризі природничо-науковий кабінет. Великий герцог Тоскани П'єтро Леопольдо 1775 р. відкрив для відвідувачів Зоологічний музей Флорентійського університету Ла Спекола (La Specola), який історією сягає колекцій роду Медічі.

Професор Бальтазар Гакет
(1739–1815)

Перші відомості про природничий кабінет у Львівському університеті, який існував при кафедрі натуральної історії, належать до 1784 р.; ним з 1787 по 1805 рр. завідував проф. Б. Гакет [86, 87].

Одночасно з намаганнями створити новий громадський музей у XVII та XVIII ст. придворні представницькі збірки розвивали власні канони форми та змісту, що невдовзі можна було спостерігати в усій Європі: вони містили колекцію античних скульптур, картинну галерею, бібліотеку з колекцією гравюр, нумізматичний кабінет, колекцію астрономічних інструментів та глобусів, а також колекцію натуралій і курйозів.

Йосиф II заснував Загальний шпиталь у Відні, де 1794 р. виникла значна збірка патологій і воскових муляжів, яка ще й досі зберігається у Патолого-ана-

томічному федеральному музеї. У Брауншвайзі 1754 р. за планом голландського лікаря Даніеля фон Супервілле спорудили мистецький та природничий кабінети, які щороку відвідувало двісті–триста осіб [88].

Природничо-історичний музей у Відні закладений 1748 р. Цісарем Францом I, який придбав колекцію натуралій Й. де Баллоу з Флоренції.

Король Пруссії Фрідріх II спорудив у Сан-Сусі (Потсдам) першу в Пруссії окрему будівлю музейного призначення – Королівську картинну галерею (1755–1763), де картини були розвішені відповідно до школи. Однак процес спорудження спеціальних музейних будівель розпочався, за деякими винятками, лише наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Зі щораз більшим абстрагуванням поняття “держави” та завдяки правителям приватні збірки переходили у державну власність.

1.4. Мезомузейна епоха (кінець XVIII – перша половина XX ст).

Уперше музей розвинувся як публічна інституція у XVIII ст. У Північній Америці музеї у вигляді кунсткамер почали існувати наприкінці XVIII ст. Перший такий музей заснований 1773 р. у Чарльстоні (Південна Кароліна). Серед іншого там була велика колекція ссавців, птахів, рептилій, риб, бойової зброї, одягу та інших предметів, серед яких також голова новозеландського вождя, єгипетська мумія, кістки страуса, качкодзьоб і китайське жіноче взуття [89].

У 1786 р. Чарлз Вілсон Піл заснував художній музей у Філадельфії, який згодом розширили колекціями з царини природничих наук і дивовиж, серед яких курка з чотирма лапами та чотирма крилами, буряк масою 80 фунтів, вказівний палець страченого вбивці, дерев’яний уламок, який начебто був частиною коронаційного крісла з Вестмінстерського абатства [89]. Ч. В. Піл упорядкував музей за класифікацією Ліннея, щоб відобразити задум Творця та закони природи, покладені в основу Всесвіту. Він був переконаний, що відвідування музею має налаштовувати оглядачів жити в мирі та щасті.

Майже одночасно з Лувром, у 1793 р., засновано один із найвагоміших природничих музеїв у світі – Національний музей природознавства у Парижі (Muséum National d’Histoire Naturelle).

Елементи Чарльстонського музею,
створеного першим у Північній Америці

У XVIII ст. завдяки зростанню класифікації знань посилилась диференціація збірок через поділ їх на спеціальні кабінети. У XIX ст. почали виокремлюватися нові види музеїв. Щораз більший акцент на національні цінності та розвиток самосвідомості громадян привели до утворення державних і національних музеїв. Приклади таких музеїв (Reichsmuseum) – це музеї у Марош-Вашаргей, Тешені та Будапешті (1802), а також у Копенгагені (1807), Граці (1811), Опаві (1814), Амстердамі та Ріо-де-Жанейро (1815), Брно, Германнштадті, Львові (створено Оссолінеум) (1817) та Празі (1818). Далі були музеї у містах Любляна (1821), Інсбрук, Буенос-Айрес (1823), Лінц (1833), Зальцбург (1835), Клягенфурт (1845), Стокгольм (1847), Мюнхен (1855), Брегенц (1857), Варшава (1862) та Біль (1873) та ін.

В Україні справжні музеї почали виникати у першій половині XIX ст. У цей час відкрито кілька музеїв різних профілів, у тім числі Миколаївський (1806), Феодосійський (1811), Одеський (1825), Керченський (1826), Музей старожитностей Катеринославської губернії (1849). Основні фонди цих музеїв становили матеріали археологічних розкопок.

Виникали й університетські музеї, зокрема, 1807 р. при Харківському університеті (археологічний, зоологічний, мінералогічний, музей образотворчих мистецтв), 1809 р. – зоологічний при Київському університеті; 1834–1837 рр. музей старожитностей, нумізматичний, образотворчих мистецтв та інші при Київському університеті, 1865 р. – зоологічний кабінет при Імператорському Новоросійському університеті в Одесі. Важливою причиною заснування музеїв та бібліотек був також швидкий розвиток великих міст, зумовлений індустріалізацією. Упродовж 1870–1880-х років засновано значну кількість музеїв, зокрема, у Гамбурзі, Нюрнберзі, Брно, Будапешті, Лейпцігу, Дрездені, Франкфурті, Ганновері, Кельні, Касселі та Кілі. Нові види музеїв формувалися, охоплюючи ті сфери та епохи людської культури, які наука на той час дослідила ще недостатньо.

Музею природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна й елемент зоологічної експозиції

Основна маса предметів потрапила до збірок Європи завдяки відкриттям нових земель та їхній колонізації і зберігалася в камерах раритетів, збірках екзотичних предметів і природничо-наукових музеях. У Лейдені 1837 р. засновано Імперський музей етнографії, 1872 – Зоологічний музей у Чернівецькому університеті, 1899 – університетський музей у Філадельфії, а 1926 – Етнографічний музей у Відні, 1924 р. – Зоологічний музей Дніпропетровського університету. У Парижі 1939 р. в палаці Шайо засновано Музей людини (Musée de l'Homme) – відділ Національного музею природознавства, 1964 р. – Музей антропології у місті Мехіко; у 1965 р. – Зоологічний музей Таврійського університету у м. Сімферополі.

Смітсонівський інститут у Вашингтоні – найвизначніша музейна інституція США – заснований 1846 р. як фонд англійця Джеймса Смітсона. Після всесвітньої виставки у Філадельфії (1876) до Смітсонівського інституту перейшла велика кількість об'єктів цієї виставки. Для них у 1881 р. споруджено окрему будівлю – сучасний Будинок мистецтва та промисловості. Так було закладено фундамент найбільшого у світі музейного комплексу.

За ініціативою зоолога Альберта С. Бікмора 1869 р. засновано Американський музей природознавства у Нью-Йорку – сьогодні найбільший у світі музей такого типу.

Матеріалу для природничих музеїв значно збільшилось унаслідок економічної та політичної експансії наприкінці XIX ст., нової “колоніальної епохи” (В. Шефер) та нового вчення Чарльза Дарвіна [92]. “Проте не буде перебільшенням, якщо сказати, що до 80-х років XIX ст. музейний світ складався з чотирьох країн: Франції, Німеччини, Англії та Італії” [89].

Загалом у Європі в цей час відбувалося швидке збільшення кількості нових природничих музеїв, чому сприяли численні експедиції. Особливо важливо, що музеї поступово перетворювалися з простих сховищ привезених зі всього світу колекцій у серйозні наукові заклади. Головною особою в цих закладах часто був систематик, який описував і визначав зібраних тварин. Ним керувала не жага до дивовиж природи, а потяг визначити різноманіття форм живого і з'ясувати відносини між ними. Другою особою в тогочасному музеї був колектор, який збирав ці колекції та відповідно етикетував їх, що забезпечувало їхній повноцінний опис та визначення.

На західноукраїнських землях важливим музейним центром стало м. Львів, де 1868 р. відкрито Природознавчий музей імені Дідушицьких (нині Державний природознавчий музей НАН України), 1874 – Міський промисловий музей, 1887 – Музей Ставропігійського інституту; 1893 – Львівський історичний музей, 1895 – Етнографічний музей Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка, 1904 – Археологічний музей “Народного дому”, 1907 р. – Народний музей (тепер Львівська галерея мистецтв).

Позитивні зміни, які відбувалися на початку XIX ст., відповідали тогочасним потребам. Саме тому майже одночасно відкрито археологічні музеї в Одесі,

Феодосії та Керчі, організовано Румянцівський музей у Санкт-Петербурзі, започатковано впорядкування зборів та будівництво окремого приміщення для Збройної палати [5, 28, 50, 51].

Значимо, що в цей час почала зростати роль музеїв при вищих навчальних закладах. Згідно з Університетським статутом 1804 та 1835 рр., музеї (кабінети) ставали обов'язковими підрозділами у складі всіх університетів, а з державної скарбниці на їхнє утримання виділяли кошти [8]. До середини XIX ст. при університетах існували музеї, колекції яких організовували (збирали та експонували) за галузевим принципом: зоологічні, мінералогічні, етнографічні, ботанічні тощо, вони слугували базою для проведення досліджень у відповідних галузях науки [8].

У другій половині XIX – на початку XX ст. відкрито низку історичних та природничих музеїв, зокрема, Херсонський музей старожитностей (1890). Одними з найбільших українських музеїв був Полтавський природничий, заснований 1891 р., а також Херсонський археологічний музей, організований 1893. У Чернігові створено музей Архівної комісії (1897) та Музей українських старожитностей В. В. Тарнавського (1902). У 1912 р. закладено Тернопільський краєзнавчий музей. Усього в Україні до 1917 р. було 35 музеїв, які належали різним відомствам, установам та приватним особам.

Після 1917 р. в умовах політики українізації, підвищення уваги уряду до проблем освіти, охорони пам'яток музейного будівництва, масового краєзнавчого руху і широкої аматорської ініціативи зі створення музейних осередків на місцях простежувалося значне розширення музейної мережі.

Музей-кабінет антропології та етнографії імені Ф. К. Вовка разом з іншими академічними установами Історичної секції ВУАН став науково-організаційним та координаційним центром краєзнавства в Україні і поступово розгорнув дослідження в галузі етнографії, археології й антропології.

Характерною рисою 20–30-х років XX ст. стала поява великої кількості музеїв різного профілю. Досить часто саме вони ставали єдиним осередком наукової думки на місцях. Саме така ситуація склалася в Катеринославі (тепер м. Дніпропетровськ), де після закриття Наукового товариства та Вченої архівної комісії у своєрідний центр історичних досліджень перетворився місцевий історико-археологічний музей, директором якого був талановитий учений-краєзнавець Д. Яворницький.

Музеї створювали головню з ініціативи історико-краєзнавчих товариств і менше за участю адміністрацій. Проте музеї, долаючи постійні матеріальні нестатки та спираючись на безкорисливу допомогу і підтримку аматорів, зуміли зосередити у своїх фондах унікальні експонати та документальні матеріали.

У 1919 р. відбулася I Всеросійська конференція музейних працівників, яка зосередила увагу на поживленні освітньої функції музеїв.

В. Ткаченко у розвитку музейної справи 20–30-х років виділяє такі напрями [62, 63]. Перший – реорганізація та перейменування музеїв, створених за часів Російської імперії. Наприклад, заснований 1825 р. за ініціативою І. Стемп-

ковського та І. Бларамберга Одеський міський музей давностей 1920 р. націоналізовано та перейменовано на Одеський археологічний музей [20], а заснований 1904 р. Київський художньо-промисловий і науковий музей ім. Государя-імператора Миколи Олександровича 1919 р. перейменовано в Перший державний музей, а 1924 – у Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка. У 1935 р. його реорганізовано і перейменовано на Центральний історичний музей ім. Т. Шевченка й переміщено на територію Києво-Печерської лаври. Другий напрям – створення нових музеїв. У 1919 р. професорами М. Кащенком і В. Караваєвим засновано Зоологічний музей (сьогодні Зоологічний музей ННПМ НАНУ). Київський музей мистецтв УАН започаткований 1921 р. на базі націоналізованої 1919 р. приватної збірки Б. Ханенка [56]. Протягом 1919–1920 рр. майже всі музеї, що існували в Україні, були націоналізовані й увійшли до складу музейної мережі республіканського або місцевого підпорядкування, це були перші кроки в перетворенні музеїв зі “сховищ пам’яток у будинки науки”.

У 1919 р. відкрито повітовий музей у Прилуках, який 1923 реорганізовано. Новий окружний музей у цьому містечку знову створено лише 1927 р. на базі решток зборів старого та “сокиринських” колекцій.

На Донбасі, у Бахмуті, 1920 р. діяв Музей повітового земства [16], а 6 лютого 1920 р. створено Маріупольський краєзнавчий музей, заснований позашкільним підвідділом місцевого відділу народної освіти. Музей містився в окремому приміщенні, що мало 30 кімнат. Директором став І. Коваленко, а його дружина очолила етнографічний відділ. У музеї зберігалися природничі й етнографічні колекції, різноманітні фізичні прилади, речі з колишнього італійського консульства, наукова бібліотека, перевезена з Олександрівської чоловічої гімназії, та документи з архіву грецького суду тощо (<http://www.ecoethics/ru/b42/59.html>).

Після реорганізації та чіткішого визначення профілю 1920 р. у Харкові виник Музей Слобідської України ім. Г. Сковороди, націоналізовано і перетворено на державну установу Музей Одеського товариства історії та старовини [56], у Полтавській обл. – Центральний пролетарський музей (складався з відділів: природничого, археологічного, історико-етнографічного, архітектурного, педагогічного, медичного, ветеринарного, сільськогосподарського та художнього; мав книгозбірню та центральний історичний музей), виникли Золотоніський окружний, Лохвицький та Лубенський музеї, Миргородський науковий художньо-промисловий музей [24, 56]; на Сумщині створено Сумський окружний художньо-історичний музей (початки з організації закладено 1918 р.), Соницький історико-археологічний та етнографічний музей, Новгород-Сіверський музей, тоді ж відновив діяльність Конотопський місцевий історичний музей [55] та Остерський педагогічний (заснований 1911 р. і перейменований у Музей Остерщини 1924 р.: складався з історико-археологічного, педагогічного та природничого відділів).

У 1922 р. створено Етнографічний музей у Києві, на базі Воронцовського палацу в Одесі – Природничо-історичний музей [23], Красноградський округовий музей; дуже активно працював Ізюмський. У 1924 р. засновано Коростенський

музей краєзнавства, основу якого сформували збірки матеріалів учительських курсів та рештки колекцій колишнього Овруцького музею при повітнаросвіті. На Київщині того ж року створено Білоцерківський окружний археологічно-етнографічний музей [56], на Донеччині – Артемівський окружний музей, у якому зберігалися археологічні колекції, існували відділи сільського господарства, вугільної, хімічної та металургійної промисловості й народних промислів, та Окружний музей краєзнавства у місті Сталіно, який існував спочатку на громадських засадах (тепер м. Донецьк) [16]. У 1925 р. засновано Бердичівський соціально-історичний музей [56].

У 1922 р. Укрполітпросвітою розроблено програму реорганізації музейної справи в Україні, яка передбачала заснування великої мережі так званих соціальних музеїв і спрямовувала співробітників на перебудову експозицій на науково-методологічних засадах [55]. Проте з того часу значною кількістю музеїв почали керувати працівники політпросвіти, через що виникало багато непорозумінь між ними та музейними науковцями [60].

Провідним науковим закладом України в перше пожовтнєве десятиріччя став Волинський науково-дослідний музей, який мав добірні геологічні, природничі, археологічні, художні й історико-революційні збірки. Головним джерелом надходжень музею були збори, зроблені В. Кравченком під час експедиційних виїздів спільно з членами молодіжного гуртка, приблизно 1924 р. до його складу на правах філії увійшов Коростенський музей краєзнавства [56].

Частину музеїв 1922 р. підпорядкували Головополітосвіті, якою 1923 р. розроблено спеціальну програму розвитку. Простежено значне зростання музейної мережі, зокрема, протягом 1921–1925 рр. в Україні виникло 26 нових музеїв, а до революції їх усього було 36. Зростання кількості музеїв супроводжувалося посиленням уваги до профільної спрямованості та визначення співвідношення їхніх культурно-освітніх і наукових функцій. Для узагальнення набутого досвіду у травні 1925 р. в Харкові відбулася I Всеукраїнська конференція музейних працівників. Протягом післявоєнних років зростала кількість музеїв і на Чернігівщині, зокрема, мережа округових та повітових музеїв історико-культурного та природно-історичного характеру; станом на 1924 р. їх було вісім.

У 1926 році з ініціативи П. Тутковського створено Національний геологічний музей України, основою якого стали збори співробітників геологічного кабінету, організованого при УАН 1920 р., та колекції з фондів геологічного факультету Київського університету. З'явилися й інші спеціалізовані музейні осередки – етнографічно-антропологічного напрямку. Цінні матеріали з 1926 р. зосереджувалися на території “музейного містечка” на території Києво-Печерської лаври, до складу якого входили вісім музеїв.

Поряд із виникнення нових музеїв посилювалася профільна строкатість музейної мережі, яка охоплювала державні, окружні та районні осередки, музеї при НКО УСРР, а також підпорядковані іншим відомствам.

У часи громадянської війни музейні працівники робили все, що могли, аби врятувати цінні пам'ятки та надбання. Після війни поповнення музейних збірок продовжилося [61].

Після громадянської війни швидко зростав Дніпропетровський крайовий музей, який 1928 р. мав такі підрозділи: первісні культури, степові кочівники, запорізький, народні культури, соціально-побутовий, європейська та азійська культура й мистецтво, нумізматики, сфрагістика, геральдика, природничий (7 002 одиниць зберігання), археографічний [24, 56].

Зростання музейної мережі найінтенсивніше відбувалося до 1923 р. З середини 20-х років стихійне поповнення музейних збірок змінилося на більш планомірне. У цей же період музейні осередки, засновані за дожовтневої доби, здобули статус державних і отримали централізоване фінансування.

У Харкові 25–27 травня 1926 р. відбулася нарада музейних співробітників України, де досить гостро обговорювали питання про роль та місце музеїв у системі наукових і культурно-освітніх закладів, про методи роботи музеїв тощо [61]. За результатами наради було ухвалено “Резолюцію президії Української про музейну справу”, де зазначено про необхідність систематизації та впорядкування музейної мережі, проведення класифікації музеїв за певними науковими ознаками. Зокрема, виділяли краєзнавчі музеї місцевого типу, синтетичні крайові музеї з ознаками наукової установи та наукові музеї республіканського значення [56].

У 1927 р. як філія Історичного музею почала працювати “Київська фортеця”, а з 1931 р. на базі відділу Інституту ботаніки започатковано Ботанічний музей.

Наприкінці 20-х років відбувся перерозподіл музейного фонду й укрупнення окремих осередків унаслідок злиття кількох малих.

Проте у червні 1930 р. Головополітпросвіти ухвалив постанову, згідно з якою усі радянські музейні заклади мали бути реорганізовані так, щоб перетворитися “на базу масової політико-просвітницької роботи на основі наукового показу”. Фактично вольовим рішенням влади музеї ставали ідеологічними установами, що повинні були популяризувати ідеї комуністичної партії та соціалістичного ладу, а не виконувати прямі обов’язки щодо збереження “усього вічного” для історії [62, 63].

У 1935 р. І. Підоплічко організував Палеонтологічний музей як частину від Зоологічного.

Після реорганізації мережі музеїв Донбасу 1937 р. в Маріуполі розташовано обласний музей краєзнавства, де було зосереджено всі археологічні колекції регіону і який став організаційно-методичним та координаційним центром проведення місцевих археологічних досліджень [62, 63]. У 1938 р. на Донбасі працювало 12 музеїв, з яких чотири – музеї революції, сім – краєзнавчих, один – антирелігійний.

Однак українське музезнавство не встигло повністю сформувати нову генерацію вчених, бо вже на початку 30-х років зазнало нищівних ударів як “реакційне заняття”, а значну кількість науковців було репресовано [12, 48]. У червні 1930 р. Головополітпросвіти ухвалив постанову, згідно з якою всі радянські музейні заклади перетворювалися на ідеологічні установи з популяризації комуністичних ідей.

На західноукраїнських землях окупація Львова СРСР 1939 р. мала катастрофічні наслідки для місцевих польських культурних і наукових установ. Проведені радянською владою в 1939–1940 рр. організаційні зміни в підсумку ліквідували практично всі польські культурні й історичні інститути.

Від початку окупації більшовики постійно наголошували, що на територію Західної України вони прийшли творити нову “пролетарську культуру, національну за формою і соціалістичну за змістом”. Усе, що застали в місті, вони називали панським залишком, і вся польська спадщина потрапила під шквал більшовицької критики.

Відразу після вторгнення Червоної армії 22 вересня 1939 р. у п’ятницю вдень було опечатано архів історичних даних Львова в ратуші, а через кілька днів більшовики опечатати всі архівні установи міста. Печатки ті були непорушні протягом багатьох місяців. У деяких установах їх могли зняти тільки тимчасово спеціальні більшовицькі комітети. Реорганізаційна манія більшовиків найбільшніше позначилася на музеях.

Проте нормальне функціонування установ культури Львова необхідне було більшовикам для реклами власних навичок у справі відродження завмерлих унаслідок “другої імперіалістичної війни” сторін життя. З особливою акцентуалізацією про це сповіщали газети, широко зазначаючи, що у дні “яснопанської” Польщі вхід до музеїв був платним, а вони – творці пролетарської культури – скасовують усі збори. Та буквально через кілька тижнів усе-таки впроваджено спеціальні вхідні квитки до музеїв, за які платили навіть червоноармійці.

Музеям же не стало легше працювати, вони опинилися між двовладдям. Одні вважали, що музеї належать міськраді, а інші – наркомпросвіті, а ще інші говорили, що то є справа Київської академії наук.

Загалом у галузі музезнавства до кінця травня панував повний хаос. Кожен від влади подавав щораз інший проект реорганізації музеїв. “Перебудувати” – це було гасло більшовицької влади. Розроблено навіть проект спільного музею, що охоплював усі відділи музейництва, включаючи й природничий. Окремо мали бути лише Музей Сходу в палаці Бєсядецьких і Музей безбожництва, або атеїстичний, у будинку “Просвіти” (колишньому палаці Любомирських).

З іншого боку, музеї Львова розділили на дві групи. До історичної ввійшли Музей короля Яна III, Історичний музей, Музей Любомирських, Музей наукового товариства ім. Т. Шевченка, Ставропігійський музей та Музей Народного дому – усіх їх вирішено об’єднати в Музей Західної України. Решта музеїв Львова становила другу групу, з тим зауваженням, що всі їхні речі історичного змісту мали бути передані новоствореному Музею Західної України.

Номінально директором історичних музеїв Львова став археолог, куратор Музею НТШ, доктор Я. Пастернак. Він відразу запровадив використання української мови в робочий час і сам розмовляв тільки українською, наказуючи всім вивчати цю мову. Сам був професійним археологом, проте в питаннях історичних музеїв орієнтувався не дуже добре; крім того, був людиною м’якою і годинами простоював у коридорах чиновників, аби вирішити якісь питання.

З Києва до Львова в той час прибула музейна бригада для впровадження в життя інструкцій радянського музейництва, або, скоріше, для того, щоб знищити застарілу польську систему. Серед бригади інструкторів були два археологи: І. Бондар і фанатик більшовизму І. Курінний, інтелігент дореволюційного загартування, освічений археолог, який вихваляв радянське наукове меценатство.

Постановою бригади за активної участі директора Я. Пастернака цінності одного за одним музеїв у стахановському темпі без списків, без поділу за каталогами, без звіряння інвентарних номерів, у шаленому і незрозумілому поспіху перевозили з місця на місце, аби нарешті як брухт кинути в коридорах, галереях і закутках Музею Яна III, що був обраний збірним пунктом історичних експонатів, які надійшли з інших музеїв.

Природознавчий музей у цей час працював звичайно, оскільки соціалістичні плани його реконструкції з огляду на його неполітичний характер були перенесені на пізніший час. Проте до Москви було вивезено його найбільшу цінність – скарб “Міхалковскі”; археологію передано Я. Пастернакові, а етнографію – Етнографічному музею, який у радянський час стали називати Державним українським музеєм етнографії (<http://www.lwow.com.pl/rocznik/archiwa.html>).

У 1940 р. до структури ВУАН включено Природознавчий музей у Львові, заснований 1868 р. Постановою РНК УРСР від 02 лютого 1940 р. до його складу включено фонди приватного музею Дзедушицьких та колекції НТШ [20].

Під час Другої світової війни варварськи зруйновано та знищено на Донеччині Бахмутський повітовий та Артемівський окружний музеї [16], а також музеї у містах Сталіно, Ворошиловград, Костянтинівка, Святогірськ, Старобільськ [40].

1.5. Неомузейна епоха

(від закінчення Другої світової війни і до наших днів)

У роки Другої світової війни (1939–1945) зруйновано, розграбовано і спалено десятки музеїв України. Особливо постраждали історичні та художні музеї.

За наказом рейхскомісара України 7 грудня 1942 р. [68] організовано Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при рейхскомісарі України (далі – Крайове управління). Ініціатором його створення був державний архівний директор д-р Г. Вінтер, який неодноразово у 1941–1942 рр. працював в Україні спочатку як радник вищого військового управління при штабі командувача тилу групи армій “Південь”, потім при Оперативному штабі рейхсляйтера Розенберга. Крайове управління планували спершу лише як архівне управління, однак насправді воно мало забезпечувати збереження, облік та впорядкування архівних, бібліотечних і музейних зібрань, що були важливими для історії так званого східного простору (Східної Європи), краєзнавства, “історії німецького управління” (магдебурзького права), сучасного німецького управління, та науково їх опрацьовувати. Керівником Крайового управління 16 грудня 1942 р. призначено д-ра Г. Вінтера [92].

Новостворене управління розмістилося в Києві на вул. Володимирській, 22, а (нині будинок Центрального державного музею-архіву літератури та мистецтва України) [53].

Першого березня 1943 р. створено групу музеїв та Крайовий музей Києва, який в україномовних документах називали ще Головним музеєм [70]. За браком німецького персоналу його очолив д-р Г. Вінтер [69, 92].

Крім того, Крайовому управлінню був підпорядкований Крайовий музей природознавства, створений 1 липня 1943 р. на базі Зоологічного музею Київського університету [1]. Керівником Крайового музею природознавства призначено д-ра Г. Матіле, який наприкінці травня 1943 р. прибув до Києва й обійняв у Крайовому управлінні посаду музейного референта з природознавства [2]. Він керував музеєм до 30 вересня 1943 р. [53].

У 1943 р. почалося масове вивезення на захід київських архівних, бібліотечних і музейних збірок на вимогу керівництва Рейхскомісаріату Україна, а саме – за розпорядженням керівника відділу науки та культури рейхскомісаріату А. Габіга, який відповідне доручення отримав від вищого керівництва [92]. Ініціатори та організатори вивезення київських колекцій цей акт трактували як евакуаційну міру, а радянська сторона – як акт грабунку. Так чи інакше, унаслідок цього збереглася та частина архівних збірок колекцій КЦАДА й ті колекції Зоологічного музею Київського університету, які було вивезено німцями. Крайовим управлінням у вересні–жовтні 1943 р. до Кенігсберга (нині Калінінград) з Зоологічного музею університету вивезено колекцію метеликів [71]. З іншого боку, за час проведення цієї акції втрачено вивезену частину мистецьких творів київських музеїв та Харківського художнього музею [53].

Після війни зруйновані музеї відбудовано, частково повернуто вивезені колекції, зібрано нові експонати, створено нові експозиції. Станом на 1950 р. в Україні працювало 137 музеїв [41].

У 1946 р. при ЮНЕСКО було створено міжнародне об'єднання музеїв та професійних музейних працівників, які займаються збереженням, охороною й популяризацією світової природничої та культурної спадщини – ICOM. Це об'єднання є недержавною організацією, яка має консультативний статус в Економічній та соціальній раді ООН і виконує частину музейної програми ЮНЕСКО. Штаб-квартира розташована в Парижі, де й секретаріат та музейний інформаційний центр UNESCO-ICOM. Стратегічний план ICOM, ухвалений на Генеральній Асамблеї, втілює Секретаріат разом з Національними та Міжнародними комітетами, які допомагають реалізовувати програми.

Сьогодні ICOM об'єднує понад 24 000 членів у 150 країнах, які беруть участь у діяльності 117 національних та 30 міжнародних комітетів, кожен з яких має свою спеціалізацію та займається окремим напрямом музейної діяльності. Серед них: AVICOM – Міжнародний комітет з нових аудіовізуальних, іміджевих і звукових технологій, SAMOS – Міжнародний комітет з колекцій та діяльності музеїв міст, SECSA – Міжнародний комітет з питань освіти та культурної діяльності, CIDOC – Міжнародний комітет з документації, SIMAM – Міжнародний

комітет музеїв і колекцій сучасного мистецтва, CIMCIM – Міжнародний комітет музеїв і колекцій музичних інструментів, CIMUSET – Міжнародний комітет музеїв і колекцій продукту науки і техніки, CIPEG – Міжнародний комітет з египтології, COSTUME – Міжнародний комітет музеїв і колекцій костюму, DEMHIST – Міжнародний комітет історичних будинків-музеїв, GLASS – Міжнародний комітет музеїв і колекцій скла, ICAMT – Міжнародний комітет з архітектури та технічного оснащення музеїв, ICDAD – Міжнародний комітет музеїв і колекцій декоративно-ужиткового мистецтва та дизайну, ICEE – Міжнародний комітет з обміну виставками, ICFA – Міжнародний комітет музеїв і колекцій образотворчого мистецтва, ICLM – Міжнародний комітет літературних музеїв, ICMAN – Міжнародний комітет музеїв і колекцій предметів археології та історії, ICME – Міжнародний комітет музеїв і колекцій етнографії, IC MEMO – Міжнародний комітет меморіальних музеїв у пам'ять про жертви державних злочинів, ICMS – Міжнародний комітет безпеки музеїв, ICOFOM – Міжнародний комітет з музеології, ICOMAM – Міжнародний комітет музеїв озброєнь і воєнної історії, ICOM-CC – Міжнародний комітет зі збереження, ICOMON – Міжнародний комітет музеїв грошей і банківської справи, ICR – Міжнародний комітет регіональних музеїв, ICTOP – Міжнародний комітет підготовки персоналу, INTERCOM – Міжнародний комітет з управління музеями, MPR – Міжнародний комітет з маркетингу і громадських зв'язків, NATHIST – Міжнародний комітет музеїв і колекцій природознавчої історії, UMAS – Міжнародний комітет університетських музеїв і колекцій.

У 70-ті роки музезнавство отримало визнання ICOM і було введено в навчальні програми університетів як окрема дисципліна. Вперше музейний курс почали викладати в університетах Великої Британії, зокрема, 1966 р. у Лейстерському, 1971 р. у Манчестерському та 1986 р. у Лондонському [36]. В університетах Радянського союзу курс музезнавства почали викладати в середині 80-х років, зокрема у Московському, Ленінградському та Омському [27].

Сучасне оформлення експозицій природничих музеїв
Стокгольму (ліворуч) і Берліна (праворуч)

Елементи сучасної експозиції природничих музеїв
Лондона (ліворуч) і Відня (праворуч)

Кількість музеїв в Україні непинно зростала: “На початок 1986 р. в Україні налічувалося 7 924 громадські музеї, 396 з них здобули почесне звання «народний». З 470 райцентрів 387 мали краєзнавчі громадські музеї, у яких було згромаджено близько 2 200 тис. оригінальних експонатів...” [65].

В історіографії умовно можна виділити два періоди музейництва в другій половині ХХ ст.: перший – середина 1950 – початок 1990-х років, коли дослідження проблеми мали епізодичний характер і обмежувалися рамками компартійної ідеології, та другий – 90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст., якому властива демократизація сфер суспільного життя і підвищений інтерес до об’єктивного вивчення історії музейництва в Україні.

На початку 1960-х років в Україні започатковано збірники наукових статей, методично-довідкових матеріалів із проблем музейної справи та пам’яткоохоронної роботи, у яких розкрито досвід і проблеми державних музеїв, становлення музейного та пам’яткоохоронного руху. У 1970–80-х роках з’явилися монографії, окремі статті, а також навчальна література. Зокрема, проблеми музейництва вивчали А. Василенко [10] та І. Буланій [6]. Музейну справу як навчальну дисципліну “Музеєзнавство” розглянуто Г. Мезенцевою [41].

Вивчення практичної роботи й теоретичні напрацювання дали змогу створити узагальнювальні праці, у яких проаналізовано регіональний досвід музейництва та пам’яткоохоронної роботи. Важливою є колективна праця “Історичне краєзнавство в Українській РСР”, підготовлена науковцями Інституту історії АН УРСР із залученням викладачів вищих навчальних закладів України. Її автори підкріплюють положення та висновки конкретними прикладами з практики музейної та пам’яткоохоронної роботи в різних областях України у 1950–80-х роках.

Наприкінці ХХ ст. у всьому світі щораз більшу увагу відводили університетським музеям. Їхня кількість збільшувалася, активізувалися ті, які були давно створені й слугували лише навчальною базою для студентів, проте були за-

чинені для широкого кола відвідувачів. Найбагатшою європейською державою в цьому стала Велика Британія, де працюють понад 400 музеїв при державних та приватних навчальних закладах, які мають різноманітну спеціалізацію: природничі, археологічні, етнографічні, художні та ін. У США функціонують понад 60 університетських музеїв [56].

У червні 1997 р. в Москві на VII з'їзді Євразійської асоціації університетів (ЄАУ) створено Науково-методичний координаційний центр університетських музеїв (НМКЦУМ), призначений для розвитку діяльності та співпраці музеїв між собою та посилення їхнього значення в навчальній і виховній роботі зі студентами. До складу НМКЦУМ увійшли 114 музеїв (у тому числі й Зоологічний Львівського національного університету імені Івана Франка). Близько половини всіх музеїв – 52 – історичні, 54 – природничого профілю, 8 – літературні та художні, які як виняток є не профільні (навчальні), а меморіальні [43].

На початку XXI ст. підхід до музейної справи в Україні дещо змінився, з'явилися нові тенденції у функціонуванні музейних установ, більшу увагу почали приділяти збереженню колекцій, зокрема у громадських музеях. Для збереження унікальних наукових об'єктів: колекцій, інформаційних фондів, дослідних установок та обладнання, а також заповідників і дендропарків, наукових полігонів тощо, які мають виняткове значення для української та світової науки, створено Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Таку Постанову Кабінету Міністрів України (КМУ) № 1709 ухвалено 19 грудня 2001 р. згідно з Постановою КМУ “Про затвердження Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання” від 18 лютого 1997 р. (№ 174). Відповідно до цих документів, порядок формування і ведення Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання, визначає КМУ. Рішення про зачислення наукових об'єктів до цього переліку приймає також КМУ за поданням Міністерства України у справах науки і технологій. Фінансування заходів щодо утримання і збереження об'єктів, які включені до Державного реєстру таких, що становлять національне надбання, щорічно передбачене в Державному бюджеті України.

Першими 2001 р. до об'єктів національного надбання зачислено музейні установи загальнодержавного значення, зокрема: Наукові зоологічні фондові колекції Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена (м. Київ), Наукові фонди та музейну експозицію Національного науково-природничого музею (м. Київ), Наукові фонди та музейну експозицію Державного природознавчого музею (м. Львів) та Колекцію коштовного і декоративного каміння Музею коштовного і декоративного каміння (сmt Володарськ-Волинський Житомирської обл.).

У 2002 р., згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 472-р., до об'єктів національного надбання з музейних закладів зачислено Колекцію гідробіонтів Світового океану Інституту біології південних морів Національної академії наук ім. О.О. Ковалевського (м. Севастополь) та Комплекс історичних пам'яток Національного історико-археологічного заповідника “Ольвія” (с. Парутине Очаківського р-ну Миколаївської обл.).

Усього ж до об'єктів, що становлять національне надбання, належить 117 установ чи підрозділів, з яких шість – музейного, зоологічного профілю, чотири – академічні (Наукові зоологічні фондові колекції Інституту зоології імені І.І. Шмальгаузена, Наукові фонди та музейна експозиція Національного науково-природничого музею, Наукові фонди та музейна експозиція Державного природознавчого музею, Колекція гідробіонтів Світового океану Інституту біології південних морів Національної академії наук ім. О. О. Ковалевського) і два – університетські зоологічні музеї (Львівського національного університету імені Івана Франка та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича).

ЗООЛОГІЧНІ МУЗЕЇ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ

На перший погляд, Зоологічні музеї є в кожному з обласних центрів України, як і університети, однак насправді, найбільше їх зосереджено в Києві та по одному в деяких містах обласного підпорядкування. За нашими даними, в Україні сьогодні функціонують 25 університетських зоологічних музеїв та ще не менше п'яти зоологічних фондів колекцій без експозиції – головню ентомологічних [76].

Зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка

Перші відомості про існування великого кабінету натуральної історії при Львівському університеті стосуються 1784 р., коли університет зайняв великий комплекс будівель після тринітаріїв у кінці вул. Краківської, розташованих перед краківською брамою: “Nadto było tu 20 sal, wielki Gabinet historyi naturalnej” [86, 87]. У “музеї” були зосереджені природничі зразки не лише тварин, а й мінералів та сільськогосподарські колекції, постійно при ньому зберігали й нумізматичну колекцію.

З огляду на початок розформування та переведення Львівського університету до Кракова 1803 р. складено списки всіх зборів та приладів, які мали вивозити. Проте до Кракова вивезено лише 20 натуралій, 10 натуральних виробів, 50 гравюр у рамах, металеву ступку та 26 хімічних приладів разом з книгами.

Першим завідувачем кабінету натуральної історії Львівського університету, як нам відомо, 1805 р. був професор Бальтазар Гакет, який значно збагатив колекції, проте хотів забрати їх до Кракова, та швидкий виїзд не дав змоги професору вивезти цінні матеріали, які збирали, щонайменше, протягом трьох останніх десятиліть. У ліцеї, який існував після переведення університету, 1808 р. рекрутуризовано надзвичайні кафедри натуральної історії та практичної геометрії, які поєднано з початками рільництва й науки про вимірювання і передано у відання професорам Антону Глойснеру та Яну Гольфельду. Також наказано впорядкувати і списати природничі збори, які стали непридатними.

Професор права Домінік Зіфрід Луфіль у 1808 та 1809 рр., пишучи статистику Галичини, провів ревізію зборів кабінету натуральної історії, щоб отримати дані щодо вцілілих та збережених музейних зразків. Уже в той час у зборах кабінету виявляли нестачі в природничих зразках. Водночас професори філософії вимагали поповнення природничих зборів дублетами імператорських музеїв, підвищення бібліотечних дотацій та відокремлення нумізматичного кабінету.

У 1816 р. роботу у Львівському університеті розпочав професор Франц Дівальд, завдяки якому 1823 р. для кабінету натуральної історії отримано деякі дублети з імператорських колекцій у Відні. Крім того, видано розпорядження урядам краю, лісів, гір та іншим надсилати до колекцій кабінету цікаві природничі знахідки. Тоді ж львівський аптекар Францішек Салямон передав кабінету свою природничу колекцію, чим значно збагатив його фонди.

Після смерті Ф. Дівальда кафедрою і музеєм керував професор Міхал Штекер, який викладав землеробство, сільське господарство, природознавство і технологію. Він зосередив у кабінеті значні сільськогосподарські збори в частині, яку називали музей агрокультури. М. Штекер зайнявся наведенням порядку в кабінеті натуральної історії, відповідним розташуванням предметів та їхнім визначенням. Так було заінвентаризовано 8 000 предметів.

Дотації кабінету в ті часи становили 200 флоринів, крім того, Б. Гакет здобув для нього додаткові квоти, зокрема, 100 злотих для збереження імператорських колекцій та колекції, подарованої Ф. Салямоном.

Львів і, зокрема, університет 25 вересня 1823 р. відвідав імператор Францішек Кароль, який оглянув будівлі академії, бібліотеку, нумізматичну колекцію, а також кабінети фізичний, натуральної історії, анатомічний та хірургічну залу. Після цього постановлено, що університетську будівлю потрібно перебудувати.

Через п'ять років, 21 лютого 1828 р., спеціальна комісія оглядала нові приміщення університету. Цього разу кабінет натуральної історії розташували на другому поверсі, він займав три зали. Проте значні збори, які там накопичилися, потребували розширення кабінету і ліпшого збереження фондів.

Після М. Штекера кафедрою та кабінетом завідував з 1841 р. Рудольф Кнер, який був ученим-природознавцем. Він доклав чималих зусиль, щоб упорядкувати кабінет натуральної історії, хоча багато часу приділяв і сільськогосподарському музею.

З 1848 р. почалася диференціація природничих наук. Розподіл спеціальностей позначився і на природничому кабінеті – колекція господарського напрямку перейшла на кафедру техніки, а згодом до Вищої рільничої школи в Дублянах.

Під час листопадового повстання 1848 р. згорів університетський будинок, знищено цінну наукову бібліотеку, вийшло з ладу університетське обладнання, через що тривалий час не можна було розпочати заняття...

У січні 1850 р. для університету винайнято 27 залів на третьому поверсі ратуші, де помістилися також реальна школа і техніка. Університет займав 13 приміщень, у яких на східному боці був розташований кабінет натуральної

історії. У 1851 р. університет переведено у будівлю на вул. святого Миколая, а нині – Грушевського, 4.

З 1884 р. в університеті працював видатний науковець Бенедикт Дибовський, який привіз із собою значні зоологічні колекції, зібрані на Далекому Сході, в Сибіру та на Камчатці.

Практично, півстоліття кабінет натуральної історії Львівського університету слугував навчальною та науковою базою для підготовки фахівців-природників, проте колекції його поповнювалися лише завдяки випадковим надходженням у вигляді подарунків.

Ситуація змінилася, коли на роботу у Львівський університет прийшов професор Бенедикт Дибовський, який отримав запрошення завідувати кафедрою зоології 1883 р., коли перебував в експедиції на Камчатці. До Львова Б. Дибовський прибув на початку січня 1884 р. Раніше вчений був ад'юнктом-професором Головної школи у Варшаві. Російський царський уряд засудив його на 12 років заслання в Сибір за участь у підготовці польського січневого повстання 1863 р. Перебуваючи в Сибіру, дослідник виявив, що фауна, зокрема орнітофауна, Східного Сибіру відрізняється від фауни Західного Сибіру та Східної Європи. Цю різницю Б. Дибовський пояснював на підставі еволюційних поглядів Ч. Дарвіна, прихильником якого він був.

Результати досліджень Б. Дибовський представив Географічному товариству в Іркутську 1867 р. і одержав дозвіл на поселення біля озера Байкал для дослідження його фауни. Б. Дибовський відкрив Байкал для науки, він обґрунтував свої гіпотези про його походження й еволюцію фауни Сибіру; підготував монографію про байкальських бокоплавів, серед яких знайшов багато нових видів, також описав багато інших тварин, як він висловлювався – “від губки до тюленя”.

Завдяки цим дослідженням Б. Дибовський став відомим у науковому світі. Царський уряд дозволив йому повернутися на батьківщину, проте вчений

Вигляд навчального корпусу Львівського університету після пожежі 1848 р.

Професор Бенедикт Дибовський (1833–1930)

організував експедицію на Камчатку і Командорські острови (1879–1883), де працював як лікар і природодослідник. Зібрані величезні колекції Б. Дибовський переслав у Зоологічні кабінети Варшавського, Ягеллонського та Львівського університетів.

Вигляд будинку університету на вул. Святого Миколая, а тепер – Грушевського, 4

Б. Дибовський, завідуючи кафедрою зоології, одночасно завідував і кабінетом натуральної історії, куди помістив свої численні збори, привезені з Далекого Сходу, Камчатки, Східного Сибіру та інших місць. За клопотанням ученого і за наказом ректора університету від 25 лютого 1885 р. для створення Зоологічного музею до кабінету натуральної історії було передано ще три зали і коридор. Отже, для експозиції було відведено п'ять залів загальною площею майже 500 м². Музей успішно розвивався, його колекції поповнювали завдяки збиранню експонатів під час експедицій, подарунків від різних осіб та учнів Б. Дибовського, його наступників тощо.

Збори Б. Дибовського покладені в основу музейних колекцій і налічують понад 2 тис. одиниць зберігання. Головно це тварини, зібрані в оз. Байкал, на Далекому Сході, Камчатці, а також в околицях і родових помістях родини Дибовських. Основою цих колекцій є малакологічні та гідробіологічні збори. Особливо цінні серед них колекції губок, ракоподібних та молюсків оз. Байкал, серед яких є і типові зразки – шість лектотипів та паралектотипів, зокрема: *Pisidium raddei* Dyb., *Pisidium trigonoides* Dyb. = *Henslowiana trigonoides*, *Pisidium baicalense* Dyb., *Sphaerium korotnewii* Dyb., *Sphaerium baicalense* Dyb., *Acroloxus renardi* Dyb. [91].

Крім колекцій Бенедикта, музей отримав колекцію молюсків Каспійського моря, а також наземних і прісноводних молюсків з Галичини та Литви – близько 100 одиниць зберігання із загальною кількістю понад 1000 екз. – від доктора Владислава Дибовського (рідного брата Б. Дибовського).

У 1889 р. музей отримав у подарунок від графа Дідушицького колекцію мушель морських молюсків (258 найменувань), що значно збагатило збори.

Колекція каспійських молюсків, зібраних Владиславом Дибовським

З 1904 р. музей очолив Йозеф Нусбаум-Гілярович, який також поповнював музейні колекції та розвивав співпрацю з науковими біологічними установами Європи. Розпочався період активного розвитку і становлення Зоологічного музею. Наукові дослідження в цей час вели в тісній співпраці з закордонними колегами, зокрема, з Інститутом океанографії в Монако і першими європейськими біологічними станціями в Неаполі та Трієсті. Наприкінці XIX – на початку XX ст. музей збагатився мушлями молюсків, різноманітними голкошкірими та рибами з Червоного, Адріатичного і Середземного морів, зібраними експедицією принца Монако та співробітниками біологічних станцій протягом 1886–1903 рр.

Не менш важливі у музеї колекція комах А. Уляновського, яка, за попередніми даними, налічує понад 5 тис. видів загальною кількістю близько 10 тис. екз., та колекція метеликів Галичини С. Петруського, зібраних у 80-х роках XIX ст. У 1904 р. музейні колекції збагатилися одним із найцінніших експонатів – скелетом морської, або стеллерової, корови (*Hydrodamalis gigas* seu *Rhytina stelleri*), винищеної людьми до 1768 р., отриманим від вдячних Б. Дибовському за безкоштовне лікування мешканців о. Берінга.

Крім повного скелета, у фондах музею зберігаються ще 4 неповні черепи та 78 кісток тварин цього виду. Подарунок у двох величезних скринях був привезений до Петербурга експедицією Чирікова морським шляхом (північними

Вигляд музею в часи керівництва
Й. Нусбаума-Гіляровича (1906–1917)

Візитна картка Зоологічного музею – скелет морської корови

морями), а звідти суходолом – поштою. Унаслідок опрацювання літературних даних та робочої документації з'ясовано, що зі стін музею походять п'ять або шість скелетів цієї тварини, які експонують у Києві, Харкові, Відні та, звичайно ж, Львові. Ще один був переданий до Варшави, звідки, на жаль, безслідно зник. За Й. Доманевським [84], є припущення, що його продали назад до Російської імперії.

На початку ХХ ст. фонди Зоологічного музею збагатилися цікавими колекціями комах. Граф Мнішек купив колекцію цикад і клопів світової фауни Ернста-Фрідріха Гермара, яку збирали протягом 1810–1840 рр. і яка налічує понад 4 тис. експонатів, серед них 42 типові зразки, а також екземпляри з колекцій Фібера, Ешольца, Ферстера [77, 78]. Тоді ж музей придбав колекцію метеликів Європи (*Macrolepidoptera*) доктора О. Штодінгера (понад 2 тис. зразків).

У 1935–1936 рр. директор музею та завідувач кафедри зоології професор Ян Гіршлер здійснив експедицію в Ліберію, завдяки чому збагатив музей рептиліями, комахами, павукоподібними, птахами і ссавцями з Африки.

Під час Другої світової війни Зоологічний музей пережив лише час недбальства. В корпус факультету влучила бомба, проте в ту його частину, яка була віддалена від музейних приміщень. Усі музейні експонати на час окупації були звалені в найбільшому залі в одну купу, що звичайно призвело до їхньої часткової втрати й пошкодження і до втрати значної кількості етикеток та інвентаризаційних описів. Після закінчення війни музей відновлював діяльність, активізувалися наукові роботи та роботи зі збору колекцій птахів і ссавців, головно з України (Карпати, Крим, Полісся).

Зразки мокрих препаратів тварин, привезених з Ліберії Я. Гіршлером у 1935–1936 рр. (зверху) та сам автор зборів за мікроскопуванням

У 1952 р. музей отримав унікальний подарунок від Марії Водзицької, дружини відомого мандрівника та натураліста Єжи Водзицького. Вона передала музею колекцію африканських тварин і рогів антилоп, зібрану чоловіком та його братом Олександром у 1909–1910 рр. на території східної Африки, у той час – Східноафриканській німецькій колонії, та колекцію рогів козлів і баранів з Тянь-Шаню, зібрану власноруч чоловіком у 1913 р.

Колекція африканських тварин Є. Водзицького

Протягом 1944–1970 рр. завідувач кафедри зоології, професор Всеволод Здун на території західних областей України збирав колекції прісноводних молосків. Сьогодні у музеї зберігають понад 400 проб загальною кількістю близько 7 тис. зразків [67, 80].

У 1956 р. за співпраці з китобійною флотилією “Слава” музей отримав експонати з Антарктики (скелет кашалота, розрізнені кістки та черепи морських ссавців, ембріони китів, китовий вус). У 1958–1959 та 1966 рр. відбулися експедиції на Кавказ (Кавказький державний заповідник), де зібрано значну колекцію мишоподібних гризунів. Тривав збір матеріалу у Криму та в Карпатах (З. Павлів, В. Веселовський). У Чорноморському заповіднику 1967 р. значні збори гризунів зібрала І. Смельянова, а 1972 р. дослідження та збори наукових колекцій на території Таласького Алатау проводила ?. Романюк.

Упродовж 1974–1997 рр. працівниками комплексної зоологічної експедиції та науково-дослідної лабораторії геоботанічних досліджень біологічного факультету Львівського університету проведено експедиції в Казахстан, на Алтай, у Курган та Ханти-Мансійськ, які очолював В. Туркевич. Привезені з експедицій збори тварин поповнили колекції Зоологічного музею.

У 1962 та 1973 рр. співробітники музею брали участь в експедиції до Казахстану (М. Вознюк), звідки привезено деякі види середньоазійських плазунів та ссавців; у 1966 р. – в експедиції на Кавказ, де зібрано численні збори гризунів; тоді ж колекції поповнено й матеріалом з Криму та Чорноморського заповідника, території західних областей України. Найбільше поповненню музею сприяли Ф. Страутман, Н. Сребродольська та Н. Полушина.

Цілеспрямовані дослідження Ф. Страутман проводив протягом 18 років, починаючи з 1945. Свою ж колекцію професор особливо активно збирав протягом 1946–1955 та 1961–1962 рр., задля чого здійснив масу польових виїздів у Прикарпаття, Карпати і Закарпаття, а також на Полісся та Волино-Поділля. У збиранні матеріалу йому допомагали М. Рудишин, Н. Сребродольська, М. Лисова, Й. Валента, Т. Неїжкаша, С. Коцюбинський, Л. Матвіїв, З. Павлів, К. Лола, В. Войцеховський, Т. Черватюк, Б. Добринський, Є. Світлик, Н. Антоневиц, С. Войтович, В. Климишин.

У ході досліджень Ф. Страутман зумів зібрати колекцію, яка складається з 1 129 тушок 149 видів птахів, серед яких частина матеріалу означена до підвиду. В колекції є зразки, зібрані у Запорізькій та Одеській областях, Чорноморському державному заповіднику, Криму, на Кавказі, в Казахстані й Туркменістані, поодинокі екземпляри з Байкалу, Монголії, Ворошиловградської (нині Луганської) обл.

Більша частина колекції Ф. Страутмана якісно репрезентує орнітофауну Карпат і територій, що їх оточують. Третину колекції (367 екземплярів) становить власний засвідчений підписом здобуток ученого, а 230 зразків належать іншим авторам (зокрема, не зазначеним у жодних публікаціях: М. Бичко, Бірюков, Б. Белосмодов, Врублевський, Горинін, Деревягін, Дурнев, Жовнір, Клименко, Л?. Мельник, Н. Морей, Некрашевиц,

І. Ємельянова

В. Туркевич

М. Вознюк

Н. Сребродольська

Парасків, А. Рустамов, Ситок, П. Соколов, В.Г. Таропов, Телін, А. Федик, М. Чугунов, Шураїв, Шамук), для 532 тушок птахів автор не названий [75].

Цілеспрямовані та всебічні дослідження Волині проводила протягом 15 років (1949, 1953–1965, 1968, 1973) Н. Сребродольська. Результатом їх стала докторська дисертація про водоплавних та болотяних птахів західної частини Українського Полісся, велика кількість наукових публікацій та збірка тушок загальною кількістю 494 зразки. Більшість з них зібрана безпосередньо автором (465) і лише 29 – колегами та помічниками, зокрема: ?. Слободяном, В. Климишиним, В. Яхонтовим, С. Войновичем, Т. Черватюк, А. Мишиним, П. Еюка, В. Холмогоровим, ?. Власенковим та Й. Птаховським.

Колекційний матеріал Н. Сребродольської охоплює 84 види птахів головно з Волині – околиць села та озера Тур (нині Ратнівського, а раніше Заболотівського р-ну), села та озера Велихово (того ж району), а також озер Святе, Довге, Домашнє, Пісочне і боліт та лісів наколо них. Невелика кількість матеріалу, а подекуди лише окремі зразки зібрані дослідницею у Львівській (1 екз.) та Закарпатській (87 екз.) областях, біля станції Ялуторовськ Тюменської обл. (1 екз.) і села Політне Хабаровського краю (15 екз.) Російської Федерації [79].

Окремою і вагомою колекцією ссавців музею є також збори Н. Полушиної, яка все життя присвятила теріології, а досліджувала і збирала матеріал головно у Закарпатті, Карпатах та м. Львові. У наукових фондах музею зберігається колекція зібраних нею ссавців, краніологічний матеріал представників родини куницевих. У 70–80-ті роки ХХ ст. завдяки тісній співпраці канд. біол. наук Р. Павлюка з Л. Лясотою музейні колекції поповнено прекрасними зборами метеликів з островів Японії, Далекого Сходу, Паміру, Кавказу та Австралії.

Серед нових поповнень музею на особливу увагу заслуговують збори зі сходу України, зокрема, О. Кондратенка з Луганського степового заповідника, зібрані протягом 1997–2004 рр. У 2005 р. орнітологічну і малакологічну колекції поповнено цікавими зборами з Північно-Східної Африки, які привезла з Середньої Дельти Нілу О. Закала. У 2006 та 2010 рр. доцент кафедри зоології І. Дикий привіз прекрасний і дуже цінний матеріал з Антарктиди (шкури 12 нових видів птахів, у тому числі й пінгвінів; мушлі молюсків, ракоподібні, риби та яйця деяких птахів, остеологічний матеріал, серед якого – черепи та кістки тюленів, повний скелет віслюкового пінгвіна, шкура тюленя-крабоїда) [81]; у 2010 р. музей отримав типовий матеріал нового, зі східним ареалом, виду кажанів – *Eptesicus lobatus* від співробітника Луганського національного університету І. Загороднюка.

Сьогодні колекції Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка налічують майже 170 тис. зразків світової фауни і належать до об'єктів, що становлять національне надбання [22, 23, 75].

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Ігор Віталійович Шидловський*.

Відділ безхребетних і хребетних тварин Музею природи Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Відділ безхребетних і хребетних тварин Музею природи Харківського університету по праву можна назвати Зоологічним музеєм зі своєю історією та надзвичайно цікавими і цінними колекціями. Він є одним із найстаріших у Європі, створений незабаром після відкриття Імператорського Харківського університету 1805 р., коли граф С. Потоцький придбав у ганноверського аптекаря Грунера колекцію іноземних предметів, зібраних професором Андре. Згодом у 1807 р. він придбав зоологічну колекцію італійця Четті, яка складалася з великої кількості ссавців, коралів, птахів, мушель моллюсків, комах та ін. За обидві колекції заплачено 39 200 карбованців асигнаціями. До Харкова ці колекції прибули 2 квітня 1807 р., цю дату і вважають часом заснування Музею.

У відділі широко представлені унікальні колекції губок, коралів, моллюсків, ракоподібних, павуків, жуків та метеликів. У 1873 р. музей отримав від видатного вченого і мандрівника М. Миклухо-Макля скляні губки, зібрані ним біля Філіппінських островів. З 1873 р. у музеї зберігають і демонструють досі також колекцію з 19 217 жуків харківського колекціонера і дійсного статського радника Д. Донець-Захаржевського.

У залах відділу різноманітно представлений світ безхребетних тварин. Колекції моллюсків містять мушлі, зібрані майже з усіх куточків земної кулі. Серед них є унікальні експонати, зокрема такі, як отруйний моллюск конус “Слава морів”, пурпурні моллюски та найбільша у світі мушля велетенської тридакни.

Серед експонатів великих ссавців музею привертають увагу скелети представників ряду китоподібних, зокрема, кашалота (*Physeter macrocephalus* = *Ph. catodon*), смугача малого (*Balenoptera acutorostrata*) та оселедцевого китів (*Balenoptera physalus*). Першим до колекцій потрапив скелет самки 22 м оселедцевого кита, добутий китобійною флотилією “Слава” біля о. Буве 1956 р.

Діорама "Великі кішки" Музею природи Харківського університету

Як і всі інші скелети китів українських університетів, він також був закопаний у піщаний ґрунт на території Ботанічного саду університету. Лише у 1958 р. кістки його очистили і розмістили у приміщенні внутрішнього двору, де вони перебували до 1970 р. У 1957 р. для музею привезено також 9 м скелет кашалота, тією ж таки китобійною флотилією, учасником якої був співробітник музею Н. Ружинський.

Зал "Риби" Музею природи Харківського університету

У 1962 р. із Зоологічного музею Львівського університету до Харкова привезли череп морської корови, а через 16 років – ще й неповний скелет (хребці, фрагменти ребер, плечові та променеві кістки, лопатки). З цього матеріалу в лабораторії Палеонтологічного музею АН УРСР під керівництвом В. Сивсуна реконструйовано повний скелет цієї тварини, який і нині зберігається у відділі безхребетних і хребетних тварин Музею природи Харківського університету.

Експозицію музею 1983 р. поповнили опудалом 300 кг моржа (*Odoboenus rosmarus*), якого добули на Чукотці 1977 р. і привезли до Харкова (у полюванні взяли участь і співробітники музею, зокрема, Л. Корабельников, В. Криволапов та Ю. Свириденко). У 1979 та 2000 рр. до музею надійшли індійські слони, які загинули у зоопарку (*Elephas maximus*) [33].

Колекції хребетних тварин містять усі великі систематичні групи світової фауни. В експозиціях та діорамах представлені колекції риб, амфібій, рептилій, птахів та ссавців, які дають уявлення про життя тварин у природних умовах. На експозиції виставлені опудала рідкісних коней Пржевальського, а також зниклого виду – мандрівного голуба.

У музеї є також найбільша в Україні колекція приматів (181 одиниця зберігання 55 видів). Першим експонатом у ній була ігунка (*Leontopithecus rosalia*),

Фрагмент діорами "Пташиний базар" і мандрівний голуб в експозиції

що потрапила до музею 1826 р. За даними О. Черная, у колекціях 1854 р. було вже 10 опудал мавп 9 видів. Протягом 50-х років ХХ ст. колекцією приматів опікувалася А. Рудаєва, за матеріалами якої 1957 р. у збірці налічувалося вже 40 екземплярів 34 видів. Надалі музей тісно співпрацював з Медико-біологічною станцією Академії медичних наук СРСР (м. Сухумі), завдяки чому отримав ще 10 експонатів мавп 6 видів. Частина колекції поповнено протягом останніх років приматами Харківського зоопарку, які загинули. Серед рідкісних зразків – опудала ревуна рудого, руконіжки мадагаскарської, носача та ін. [36].

Сьогодні, у наукових фондах музею зберігають понад 250 тисяч експонатів. Це опудала і тушки, вологі та сухі препарати тварин, черепи, скелети, яйця птахів, мушлі молюсків та ін. У 23 залах розгорнуто наукові експозиції у вигляді систематичних колекцій, біогруп та яскравих діорам, що оснащені аудіовізуальними засобами і відрізняються високою якістю художнього оформлення.

Директор Музею природи – кандидат біологічних наук *Ростислав Едуардович Лунячек*.

Біогрупа "Гамадрили"

Зоологічний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Зоологічний музей Київського університету є найстарішим музеєм столиці України. Його було засновано на початку XIX ст. як Зоологічний кабінет Волинського ліцею у м. Кременці. Першим упорядником його був усесвітньо відомий учений, професор ботаніки та зоології Кременецького ліцею В.-Г. Бессер, який розпочав працю в Кременці 1809 р. і завідував кабінетом майже чверть століття. Завдяки організаторським здібностям учений зібрав у Зоологічному кабінеті унікальні колекції, насамперед комах, з усіх куточків світу. Помічником В.-Г. Бессера у збиранні фауністичного матеріалу був викладач малювання ліцею А. Андржейовський. Він разом В.-Г. Бессером здійснив задля збору зоологічного та ботанічного матеріалу далекі експедиції Правобережною Україною, а згодом перебрав на себе функції завідувача Зоологічного кабінету. З 1809 і до 30-х років XIX ст. колекції музею представляли не тільки місцеву, а й світову фауну. Збірка Музею на той час сягла еталонного у світовій науці рівня. На момент переведення

Екпозиція скелетів тварин у Зоологічному музеї Київського університету

до Києва, у 1833–1834 рр., Зоологічний музей мав важливе наукове та просвітницьке значення. Його фонди 1835 р. налічували 28 947 тварин 13 664 видів. Уже тоді широко відомими були колекції безхребетних тварин, зокрема, комах і молюсків, які містили, відповідно, 11 221 та 1 893 види. Внаслідок боротьби з польським патріотичним рухом у другій половині 30-х років XIX ст. В.-Г. Бессера, а згодом і А. Андржейовського було звільнено з університету.

Нова хвиля піднесення роботи музею припала на 1842–1862 рр., коли його очолював К. Кесслер. Завдяки йому набули фундаментальності фондові колекції хребетних тварин, зокрема, фауни України (її центральних та південних районів), створено експозицію Зоологічного кабінету в Головному корпусі університету на вул. Володимирській. Особливо зросли колекції птахів та риби, що стало матеріалом для написання К. Кесслером класичних праць із фауни та зоогеографії України, які набули всесвітнього значення. Водночас фауни безхребетних тварин приділяли дуже мало уваги.

Зоологічний музей у ті часи відіграв роль методологічного центру викладання природничих дисциплін у гімназіях Київського навчального округу. Для обміну інформацією між учителями К. Кесслер скликав два з'їзди вчителів природничих наук гімназій і вищих навчальних закладів округу. Зоологічний музей у той час мав безліч кореспондентів і став науковим центром, який формально і неформально об'єднував природознавців України, що проживали на території, яка належала до складу Російської імперії.

У другій половині XIX ст. та в перші 15 років XX ст. у музеї провадили порівняльно-анатомічні, ембріологічні та гідробіологічні дослідження. Завдяки подвижницькій праці О. Ковалевського, М. Бобрецького, В. Совинського, а згодом і О. Коротнева закладено фонди морських і прісноводних безхребетних тварин. Зібрані ними колекції послуговували працівникам Зоологічного музею для створення класичних праць з порівняльної анатомії та ембріології безхребетних тварин. У цей же час експедиційні дослідження музею досягли озера Байкал, Великих Зондських островів, Баренцевого моря та інших віддалених куточків земної кулі.

Значний внесок у упорядкування та збереження збірок Зоологічного кабінету зробив О. Паульсон. Накопичені колекції та невтомна праця дали йому змогу ще в XIX ст. зробити експозицію університетського Зоологічного кабінету загальнодоступною для відвідувачів. Водночас із середини 1880-х до 1916 р. надходження колекційного матеріалу до Зоологічного кабінету Імператорського Київського університету мали нерегулярний характер. Тож не випадково ці роки вважали часами застою.

Під час Першої світової війни 1915 р. музей було евакуйовано до Саратова. Після повернення до Києва в ньому тільки 1917 р. розпочали відновлювати експозицію та упорядковувати фондові колекції. Незважаючи на революційні події, експозицію відновлено, і 1918 р. в незалежній Українській Державі музей знову відчинив двері для широкої публіки. Протягом 1917–1921 рр. музей став ініціатором багатьох цінних починань у справі вивчення фауни України, важливу роль у цьому відіграв С. Кушакевич.

У радянський час, після ліквідації Київського університету, музей приєднав до створеного натомість Київського інституту народної освіти (КІНО), у складі якого він не розвивався. Хронічна нестача в інституті коштів призвела до того, що працівники колишнього університетського Зоологічного музею масово переходили на роботу до Української академії наук, передаючи до Зоологічного музею УАН свої колекції. Та незважаючи на майже п'ятнадцятирічне поневіряння, Зоологічний музей вижив як окремий просвітницький та науковий підрозділ і дочекався часів, коли 1933 р. влада змушена була відновити Київський університет.

У складі відновленого університету Зоологічний музей посів почесне місце серед наукових підрозділів біологічного факультету. У статусі навчальної лабораторії музей перебуває в складі цього факультету і нині. Нетривала за часом праця музею у відновленому університеті перед Другою світовою війною ознаменувалась грандіозним припливом колекційного матеріалу, небаченим від часів байкальських експедицій початку ХХ ст., розмахом експедиційної роботи та постановкою нової великої багатопланової експозиції. Усе це передусім стало можливим завдяки старанням директора музею В. Артоболевського. Колекційний матеріал надходив насамперед завдяки подарункам та придбанням музеєм приватних збірок. У 1936–1940 р. видатний український ентомолог Л. Шелюжок подарував музеєві свою унікальну колекцію метеликів Палеоарктики, що на той час налічувала близько 350 тис. зразків та містила значну кількість типового матеріалу.

Водночас матеріал метеликів, який зібрано музейними експедиціями у 1936–1939 рр., налічував загалом 47 500 особин. Придбання колекції Л. Шелюжка надзвичайно збагатило збірки Музею, до яких потужним потоком у ці роки влилось понад 30 приватних збірок різних груп комах. З-поміж них виділялися збірки О. Ксенжопольського, Ф. Вайдінгера, О. Криштала, М. Образцова, П. Трусевица, В. Храневича та ін.

Завдяки цьому об'єднана колекція лускокрилих музею 1941 р. налічувала понад півмільйона одиниць зберігання. Крім метеликів, придбано ще понад 175 тис. представників інших груп комах. Великий колекційний матеріал надходив і завдяки експедиціям в усі куточки України, на Памір, в Азербайджан, Казахстан, Вірменію. Важливу роль у створенні в музеї фондів колекцій та експозиції хребетних тварин відіграли тоді В. Артоболевський (подарував власну збірку з понад 5 000 особин), О. Кістяківський та М. Воїнственський (птахи), О. Корнеєв (ссавці), І. Цемш (земноводні та плазуни). Протягом восьми передвоєнних років музейні збірки збагатились на 800 тисяч зразків. На 1941 р. колекції Зоологічного музею Київського університету налічували понад 2,5 млн одиниць зберігання, однак під час війни музей не було евакуйовано, і він став військовим трофеєм. До Німеччини його не вивезено одразу, при колекціях залишилися ті, хто їх збирав та впорядковував, – Л. Шелюжок, С. Образцов, Н. Павлицька, і він продовжував працювати у зачиненому німцями університеті.

Сьомого грудня 1942 р. [68] за наказом рейхскомісара України створено Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при рейхскомісарі України. Цьому управлінню був підпорядкований і Крайовий музей природознавства, створений 1 липня 1943 р. на базі Зоологічного музею Київського університету [1]. Керівником Крайового музею природознавства призначено д-ра Г. Матіле (керував музеєм до 30 вересня 1943 р.), який наприкінці травня 1943 р. прибув до Києва й обійняв у Крайовому управлінні посаду музейного референта з природознавства [2].

У 1943 р. почалося масове вивезення на захід київських архівних, бібліотечних і музейних збірок, що виконували на вимогу керівництва Рейхскомісаріату Україна, а саме – за розпорядженням керівника відділу науки та культури рейхскомісаріату А. Габіга, який відповідне доручення отримав від вищого керівництва [92]. Так чи інакше, унаслідок цього збереглася та частина архівних збірок КЦАДА і ті колекції Зоологічного музею Київського університету, які було вивезено німцями. Крайовим управлінням у вересні–жовтні 1943 р. до Кенігсберга (нині Калінінград) з Зоологічного музею університету вивезено колекцію метеликів [71].

Однак колекцію, надбану кропіткою працею учених, втрачено у полум'ї пожежі в Головному корпусі університету під час звільнення Києва восени 1943 р. Уціліла у вогні тільки знаменита колекція метеликів Палеоарктики Л. Шелюжка. Після війни її зі Східної Пруссії перевезено до Москви, а звідти завдяки надзвичайним зусиллям М. Воїнственського та В. Совинського вдалося повернути до Києва й на її основі відродити Зоологічний музей університету.

Головна заслуга у справі повоєнного відродження музею належала його директору В. Артоболовському. Зазначимо, що з доброго десятка київських університетських музеїв, які загинули в полум'ї війни, відродитись та ще й набути тієї ж ваги, що й до війни, зміг тільки Зоологічний. У 1945–1970 рр. цінні колекції для музею зібрано в далеких океанічних експедиціях та поїздках до Центральної Азії, Закавказзя, Далекого Сходу, Амурську область та всі куточки України. Винятково цінні подарунки надійшли з музеїв Західної України, незначна частина – з музеїв Москви, Ленінграда, Харкова, Одеси. На відшкодування збитків, яких зазнав музей у війні, йому передано низку румунських ентомологічних колекцій з Бухареста, серед яких особливу наукову цінність становить колекція палеоарктичних жуків Марку-Пенеке, значна частина якої представляє фауну нинішньої Чернівецької області, та збірку тропічних метеликів. Це дало змогу до початку 1970-х років сформувати значну за науковою та художньою вартістю експозицію, яка налічує понад 5,5 тис. видів з усіх зоогеографічних областей земної кулі.

Колекція тропічних метеликів в експозиції Зоологічного музею Київського університету

Після смерті В. Артоблевського Зоологічний музей став цілковито самостійним закладом, яким керували О. Корнеєв (1952–1965), Ю. Пащенко (1965–1974), Л. Писарєва (1974–1993). Значний внесок у поповнення фондів та експозиційних колекцій зробили також працівники кафедри зоології хребетних тварин та колеги з інших наукових установ України і з-за кордону. Колекції, які збирали у 1950–1980-х працівники кафедри зоології безхребетних тварин, накопичували до середини 1980-х років у лабораторії екології та токсикології біологічного факультету, після чого з ініціативи М. Біляшівського їх передано загальним масивом до Зоологічного музею. У середині 1970–першій половині 1980-х років експедиційна діяльність музею була обмежена областями центру та півдня України.

З початком періоду так званої перебудови, коли адміністративні обмеження послабили, працівники музею здійснили низку далеких експедиційних мандрівок по Україні та в Азербайджан, Грузію, Казахстан, Росію (Північний Кавказ, Забайкалля, Ленінградську обл.). У формуванні колекцій птахів у цей час активну участь брали О. Кістяківський, Л.О. та Л.І. Смогоржевські, М. Воїнственський, Л. Прокопчук, В. Бондаренко, О. Яценя, О. Цвелих, Ю. Волненко, В. Лоскот, В. Мельничук та ін. Фундаментальними стали фондові збірки й експозиція ссавців завдяки О. Корнеєву, Л. Писарєвій, Ж. Розорі, В. Бондаренку, який був ініціатором створення експозиції китоподібних, В. Межжеріну, Ю. Волненку, Т. Дятловій. Провідну роль у створенні колекцій риб, амфібій та плазунів відіграли Ю. Пащенко, О. Чернишов, якому музей зобов'язаний також чудовою експозицією морських коралів та губок, Л. Смогоржевському та В. Бондаренку.

Загальний вигляд частини експозиції Зоологічного музею Київського університету

Експозицію ракоподібних прикрасили збори В. Титаря. Зібрання метеликів музею збагатилось працею О. Кришталя, З. Ключко, І. Мазепи, І. Костюка, подарунками Ю. Некрутенка, І. Плюща, Ю. Будашкіна (Карадазький природний заповідник), К. Єфетова (Сімферополь).

Поповнили колекцію і внески російських учених О. Горбунова, О. Кондратьєва та В. Тузова з Москви, В. Тихонова із П'ятигорська, а також доброго колеги музею з Естонії Я. Війдалеппа. У зібранні жуків до колекції додалися чудові збори О. Кришталя, Н. Глобової, В. Доліна, М. Біляшівського, І. Костюка, В. Грамма (Харків) та багатьох інших українських ентомологів. Колекція жуків збагачувалась також подарунками колег з колишнього Радянського Союзу: О. Кондратьєва з Москви, Є. Ішкова з Казахстану, Д. Павлова з Туркменістану, білоруського вченого О. Александровича. Винятково цінні подарунки паратипів водних жуків, описаних з фауни Туреччини, Ізраїлю, Греції, подаровано музею австрійським ентомологом Г. Вевалькою.

У новітню добу незалежності України діяльність музею набула нових рис, позначених динамізмом.

Столичний, а згодом і національний статус Київського університету повернув музей у центр уваги вчених з багатьох країн світу. Нині працівники музею відвідують наукові установи багатьох країн. З 1993 р. Зоологічний музей очолює Ж. Розора. Вболівання за збереженість колекцій, відповідальність та вимогливість у роботі, доброта у ставленні до колег, колосальна працездатність та ентузіазм Жанни Василівни згуртували колектив і допомогли музею перебороти

труднощі першого десятиліття існування в оновленій державі. Зоологічний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка перетворився на важливий центр просвіти і наукової творчості.

Фондові та експозиційні колекції музею, як і раніше, збагачуються завдяки невтомній праці співробітників музею й усіх, хто навколо нього об'єднався. Великі надходження до колекції лускокрилих забезпечили І. Костюк, О. Бідзілі, М. Головушкін, З. Ключко, Є. Рут'ян, Ю. Некрутенко, І. Плющ, Ю. Будашкін (Карадазький природний заповідник). Не припинився потік подарунків та обмінів із закордонними колегами, зокрема, російськими Р. Яковлевим з Барнаула, В. Дубатоловим та С. Василенком з Новосибірська, В. Тихоновим з П'ятигорська, Р. Війдалеппом з Естонії, М. Науманном з Бонна (Німеччина) та ін. Колекцію твердокрилих поповнили збори М. Біляшівського, О. Бідзілі, Ю. Тютюнника, П. Шешурака (Ніжин), надходження типового матеріалу від Г. Фері з Берліна та інших колег. У батрахо-герпетологічній збірці

Один з елементів експозиції музею: полювання беркута на лисицю

найвідчутніший внесок В. Куриленка; колекції птахів суттєво зросли завдяки зборам Л. Смогоржевського, М. Головушкіна, Л. Прокопчук, О. Цвелиха. До орнітологічної та теріологічної колекцій регулярно надходить матеріал із Київського зоопарку.

У 2001 р. з ініціативи Ж. Розори та за особистої підтримки ректора університету академіка В. Скопенка розпочато розширення експозиції музею. Під експозицію віддали всі приміщення на третьому поверсі лівого крила з фасаду Головного корпусу університету. Шістнадцятого жовтня 2003 р. почалось перенесення колекцій птахів до нової зали і припинила існування стара експозиція.

Колекції Зоологічного музею Київського університету зареєстровані в усіх каталогах зоологічних колекцій світу, починаючи з ХХ ст. Нині до складу музею входять теріологічний (близько 7,8 тис. одиниць зберігання), орнітологічний (близько 18 тис. одиниць зберігання), герпето-батрахо-іхтіологічний (близько 5 тис. одиниць зберігання) відділи, відділ безхребетних тварин з колекціями близько 668 тис. одиниць зберігання та експозиційний відділ. Унікальність збірок музею, які нині налічують близько 700 тис. одиниць зберігання, полягає в такому: 1) колекції відображають фауну всіх зоогеографічних областей та більшості провінцій земної кулі; 2) надзвичайне багатство колекцій фауни України, які зібрано протягом останнього століття є “документованим звітом” про моніторинг фауни нашої країни, особливої ваги цьому надає наявність у колекціях матеріалу, зібраного до тотальних змін ландшафтів країни та генофонду багатьох видів; 3) наявності типового матеріалу таксонів видового та підвидового рангів у колекціях метеликів, жуків, двокрилих, мишоподібних гризунів, горобцеподібних птахів (усього представлено типи 67 видів та 246 підвидів; колекцію типового матеріалу і нині поповнюють завдяки праці українських науковців та надходженнями з Німеччини, Росії, Естонії); наявності в колекціях видів-ендемів України, що дає особливо цінний матеріал для їхнього вивчення, за існування яких Україна несе відповідальність перед світовою спільнотою; 4) наявності величезних колекцій “червонокнижних видів”, зокрема, у теріологічному відділі є 30 видів, занесених до Червоної книги України та 46 видів, занесених до Червоної книги МСОП; в орнітологічному відділі – 60 та 7 видів, відповідно; у колекції плазунів – 3 і 12 видів; земноводних – 4 і 1 вид; риб – 9 та 2 види, а в колекціях безхребетних тварин – 83 та 40 видів, відповідно; 5) наявності унікальних за повнотою порівняльно-анатомічних колекцій, колекцій з мінливості тварин, колекцій різноманітних шкідливих і корисних для господарства людини тварин, що дає змогу викладачам університету та інших навчальних закладів читати на винятково високому науковому рівні курси з порівняльної анатомії хребетних тварин, загальної та популяційної генетики, еволюційного вчення, а також прикладних зоологічних дисциплін; сільськогосподарської, лісової та медико-ветеринарної ентомології, мисливствознавства тощо. Подібних можливостей для вивчення перелічених теоретичних та прикладних дисциплін не дає відвувачеві в нашій країні жоден інший музейний заклад чи наукова установа;

б) наявності величезної експозиції, де представлено 5,5 тис. видів світової фауни від губок до людиноподібних мавп і від фінвала до колібрі та землерийок; 7) експонати музею є унікальними взірцями таксидермічного мистецтва, що створює основу для розвитку цієї галузі мистецтва в Україні так само, як існування картинних галерей дає основу для розвитку малярства; 8) у музеї експонують найбільшу в Україні збірку полотен найкращого художника-анімаліста України Г. Глікмана.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Жанна Василівна Розора*.

Зоологічний музей Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова

Зоологічний музей Одеського університету існує з моменту заснування в Одесі Імператорського Новоросійського університету (від 1 або 14, за іншим стилем, травня 1865 р.), до складу відділу природознавства якого входили зоологічний і зоотомічний кабінети. Ці кабінети містили збори музейних експонатів, що й слугувало пізнішому їх перетворенню в музей.

Колекції Зоологічного музею Одеського університету почали формуватися ще до офіційного його відкриття. Понад 20 років об'єкти природи збирали для природничого кабінету Рішельєвського ліцею, на базі якого й засновано Новоросійський університет. Найціннішими на той час були збори проф. А. Нордмана, відомого дослідника фауни Причорномор'я.

Активну участь у поповненні та збереженні зоологічних колекцій брав І. Відгальм, який був запрошений до Рішельєвського ліцею препаратором, а фактично завідувачем Зоологічного музею і пропрацював у ньому до кінця життя, протягом 40 років. У той же час у музеї куратором колекцій працював І. Маркузен, який зробив значний внесок у поповнення його новими і цікавими зборами за домовленостями в Парижі, Гамбурзі, Амстердамі та інших великих містах. Одна з останніх його покупок зроблена у 1867–1868 рр., коли він придбав для музею велику кількість екзотичних птахів (у тому числі з острова Ява) та риб.

У 70-х роках ХІХ ст. І. Мечніков, О. Ковалевський та інші професори університету з закордонних поїздок привозили до музею колекційний матеріал морських тварин, зокрема безхребетних. Припускають, що гігантську тридакту, яка є в експозиції й нині, привіз до музею І. Мечніков. Йому, можливо, належать і збори рідкісних океанічних риб, виготовлені під час перебування на Мадейрі. Досі в музеї зберігаються монголоїдні черепи людей, привезені вченим з Поволжжя у 1873–1874 рр.

У Зоологічному музеї Одеського університету зберігається колекція комах Е. Балліона, яка є однією з найстаріших і має важливу історичну, навчальну та наукову цінність. У ній містяться типові екземпляри видів, описаних Е. Балліоном та сімферопольським ентомологом Х. Стевенном, а також представлені 30 видів та 7 родів підтриби *Cylindronotia* Espacol, 1956, зібрані головно в Середній та Південній Європі, менше – на Кавказі, Півдні Росії та України, поодинокі зразки із Середньої Азії.

Частини експозиції різних залів Зоологічного музею Одеського університету

Зал Зоологічного музею Одеського університету

Більша частина матеріалів, імовірно, зібрана у 70–90-х роках XIX ст. Частина колекційних зразків з Європи отримана від відомих європейських ентомологів, збирачів та колекціонерів: Е. Райттера, Г. Ледера, Г. Зайдлиця, Т. Крюпера, Е. Бауді, Ф. Моравиця, О. Штодінгера, О. Старка. В колекції виявлено зразки твердокрилих з назвами, присвоєними їм Е. Балліоном, зокрема, *Nalassus gloriosus* (Faldermann, 1837) з Душетії з етикеткою “*Helops duscheticus* Ball.” та *Mycetochara* sp. (Alleculidae) з Новоросійська з етикеткою “*Helops reitteri* Ball.”. Однак ці види так і не були

описані Е. Балліоном у науковій літературі. У колекції міститься синтип *Nalassus brevicollis* (Steven in Krynicki, 1832), який раніше вважали втраченим [44, 45].

У музеї зберігаються колекції мікропрепаратів комах, зібрані О. Ковалевським 1885 р. (загальною кількістю 32 зразки [54]), та молюсків, зібрані протягом 1909–1910 рр. С. Зерновим, І. Пузановим, Н. та Л. Андрусовими, В. Троїцьким.

На початку XX ст., протягом 1908–1912 рр., коли в музеї працював лаборант М. Жуков, колекції поповнено значною кількістю остеологічного матеріалу, зокрема скелетами тварин. Проте, не звертаючи уваги на традиції виготовлення музейних препаратів власними кваліфікованими співробітниками, університет продовжував купувати необхідні експонати за кордоном. У 1913 р. для Зоологічного музею з-за кордону замовлено спиртові препарати морських тварин на суму 706 франків, а в Москві у таксидерміста К. Лоренца – опудала вовка, зайців русака та біляка на суму 110 рублів.

З 1912 р. в університеті почав працювати Д. Третьяков, який багато зусиль доклав до забезпечення діяльності зоотомічного кабінету і його лабораторії. За короткий час він зібрав досить повну колекцію безхребетних і риб, значну частину з яких він виготовив сам.

До 1917 р. музейна збірка слугувала головно для навчальної та наукової роботи, і, щоб потрапити до музею, стороннім відвідувачам потрібен був спеціальний дозвіл. У 1913 р. музей дозволено відвідувати групам студентів під керівництвом викладача. Для громадськості він став доступним лише 1919 р.

У 1920 р. університет розформовано на окремі інститути. Музейну збірку залишено при Інституті народної освіти. Однак адміністрація інституту ставилася негативно до музеїв і всіляко намагалася позбутися його. Тому 1929 р., коли організовано Зоологічно-ботанічний інститут “Зообін”, музей передано в його розпорядження, хоча незначна частина експонатів для демонстрації на лекціях залишилася в Інституті народної освіти. Після формальної передачі зоологічного і зоотомічного музеїв у “Зообін” їх об’єднано в один Зоологічний музей, який функціонує й нині. Проте доля музею й надалі була непростою, оскільки, крім завідувача, інших штатних одиниць у ньому не було. Незважаючи на це, музейна збірка поповнювалася і в такий складний час.

У травні–червні 1925 р. І. Пузанов разом з ботаніком Є. Вульфом, а також М. Івановим, С. Дзевановським здійснив експедицію на Керченський півострів, де збирав багаті колекції наземних молюсків. У 1926 р. І. Пузанов разом з С. Дзевановським і трьома студентами знову відвідав Керченський, а також Таманський півострови і Передкавказзя, де збирав прісноводних і солонуватоводних молюсків, серед яких описано два нові види та сім підвидів. Загалом у музеї зберігається одна з найбільших колекцій молюсків Причорномор’я І. Пузанова, яка налічує 390 одиниць збереження загальною кількістю 1 741 екземпляр. Цю колекцію автор збирав сам та спільно з експедицією 1909 р. по Чорному морю, яку очолював С. Зернов, а також з колегами В. Троїцьким та М. Івановим. Окрім І. Пузанова та згаданих осіб, важливу роль у формуванні колекції молюсків відіграли С. Даль, М. Ганаджієва, Б. Добриніна, Б. Ільїна, В. Вагіна, М. Решеткіна, Тригоні, Фрайберг, І. Брудін, Н. Андрусов, С. Забнін, Д. Белінг, А. Гроссу. У зібранні наявні також матеріали з колекцій Сімферопольського природно-історичного музею, зібрані Л. Молчановим, В. Поповим, С. Мокржецьким, П. Гессе, Г. Вебером та М. Анісімовою [57].

У 1933 р. університет знову відкрито, але робота музею поліпшилася лише 1936 р., коли завідувачем став С. Грінбарт, який почав його реконструкцію. Завдяки реконструкції фонди музею розширено, їхня кількість сягла 10 тис. препаратів, створено три частини експозиції: тваринний світ СРСР та інших країн, походження людини й історія мікроскопа.

Під час Другої світової війни й окупації Одеси Зоологічний музей використовували для занять студентів румунського університету, відкритого 1942 р. Експозиція в цей час залишалася на своїх місцях, лише найцінніші коробки з екзотичними комахами були замуrowані в нішах головного корпусу університету

і збереглися там аж до звільнення міста. Після звільнення Одеси до роботи в музеї повернулися М. Жуков, І. Генесін, І. Березюк, В. Губський, Л. Назаренко та А. Слободяник, прийшли нові співробітники-препаратори – Ю. Никандров та С. Михайлов (який ще до війни закінчив курси таксидермістів при Московському товаристві мисливців). Завдяки їхній роботі музейну експозицію та фондіві колекції відновлено та систематизовано. У цей час у штаті музею було сім співробітників – завідувач, три старші і два молодші співробітники та старший препаратор. Одночасно з музейною роботою співробітники виконували наукові тематики кафедри, проте 1964 р. всіх наукових співробітників університетських музеїв з огляду на зміни штатного розкладу перевели на ставки лаборантів.

У 1954 р. біологічний факультет Одеського університету переїхав у нове місце – триповерховий будинок у Шампанському провулку, туди ж перевезли й Зоологічний музей. Для музею виділили три просторі зали загальною площею понад 1000 м².

Череп синього кита, розкопаний після перегнивання у ґрунті

На прохання ректора університету китобійна флотилія “Слава” 1949 р. подарувала Зоологічному музею скелет синього кита довжиною 27 м. Проте він був погано очищений для експонування, тому співробітники музею закопали його на території Ботанічного саду для біоочищення, яке тривало шість років. Лише після цього чистий скелет знову потрапив у експозицію музею.

У 60-ті роки співробітники музею власними силами поповнювали експозицію новими видами місцевої фауни, ентомологи С. Блінштейн та І. Мальцев розширювали і реконструювали експозицію комах. Вони ж формували колекцію бабок, до якої надійшли збори з Одеської, Херсонської, Закарпатської областей, Криму, Молдови, а також Аденської затоки та Суецького каналу [18].

Тоді ж проведено два ремонти всіх приміщень музею. Завдяки майстерній роботі таксидерміста С. Михайлова та його лаборантів, а також художників П. Велігурського і Б. Володарського в музеї виготовлено опудала великих тварин та облаштовано художні біогрупи. Поповнювали музейні колекції також наукові співробітники Рибпромрозвідки, китобійної флотилії “Слава” та ЮгНІРО, які під час наукових рейсів збирали для музею колекції риб Індійського океану, різноманітних моллюсків та корали. У 1968 р. Г. Філімонов подарував музею колекцію шкірок колібрі та деяких інших тропічних птахів.

У 1969 р. старший лаборант Ю. Буянов, повертаючись з наукового плавання по Індійському океану, привіз до музею шкури великих екземплярів риби-пили та акулохвостого ската. До 80-х років фауна Причорномор’я в музеї була представлена якнайповніше. Тому музей розпочав обмін експонатами на види фауни з інших регіонів СРСР, а співробітники почали виїжджати в експедиції, зокрема, В. Лобков, Ю. Олейник та Ю. Шильниковський – до Забайкалля, Красноярського краю, Північного Кавказу і Західного Казахстану, О. Трескін та В. Заморов були зачислені до складу наукових експедицій по Індійському океану. За чотири рейси вони зібрали та привезли до Одеси велику кількість мусель тропічних моллюсків, корали, риби. М. Бородін передав музею опудало риби-місяця.

У 80-ті роки значно поповнено теріологічну колекцію. В цей же час у музеї працював талановитий таксидерміст-реставратор Д. Філімонов, який відновив значну кількість експонатів та сворив біогрупу “Орнітофауна Центральної Америки”. Почали приділяти особливу увагу обліку та збереженню експонатів. У 1989 р. розпочато новий ремонт приміщень музею, який тривав до 1992 р. та так і не завершився через недостатнє фінансування. Відсутність фінансування на початку 90-х років зумовила пошук нових форм забезпечення роботи. Завдяки цьому 1992 р. при музеї створено благодійну організацію “Музейний фонд ім. А. А. Браунера”. І нині Зоологічний музей Одеського університету розміщений у Шампанському провулку, а в колекціях зберігає близько 7,5 тис. експонатів, розташованих за систематичним принципом з включенням тематичних вітрин і біогруп [37].

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Володимир Олексійович Лобков*.

Зоологічний музей Чернівецького національного університету імені Юрія Фельковича

Зоологічний музей Чернівецького університету є єдиним на Буковині закладом, де зібрано представників фаун усіх географічних широт земної кулі. Створений він 7 жовтня 1876 р. при філософському факультеті, що був на вул. Коцюбинського, 1, як кабінет натуральної історії [64].

У 1888 р. кабінет переведено в другий корпус університету на вул. Університетську. Перші зоологічні збори кабінету були з власних колекцій співробітників “музею” та зоологічного інституту, переважно безхребетні тварини, зокрема, представники класу комах і види водяних тварин, зібрані біостанцією в Неаполі, де працював проф. В. Грабер. У 1892–1894 рр. завідувач кабінету та інституту зоології проф. Ленденфелер описав колекції “музею”.

Експозиції та наукові колекції музею налічують 35 356 екземплярів рецентних видів тварин (як місцевої, так і світової фауни), більшість із яких має історичну цінність, оскільки зібрана, починаючи з 1872 р., практично від часу заснування університету. Значна кількість рідкісних видів тварин, зокрема, деякі птахи і ссавці, тропічні метелики з Африки, Австралії, Південно-Східної Азії, Зондських та островів Малайського архіпелагу, зібрана експедиціями, які проводили ще наприкінці XIX – початку XX ст. Крім наукової вартості, багато колекцій становить ще й неабияку історичну і культурну цінність. Деякі експонати, датовані 1872–1937 рр., репрезентують частини іменних колекцій учених австрійського та румунського періодів історії Буковини, зокрема, К. Гормузакі, К. Зелінка, Є. Ботезата, О. Марку, Пенекє та ін. Відомо, що вагомий внесок у поповнення колекцій зробили проф. Є. Ботезат, який збирав птахів і ссавців, та Пенекє, який збирав комах з ряду твердокрилих. О. Марку був великим прихильником створення мокрих препаратів. Професор С. Абрамович керував таксидермічною майстернею, де працювали препараторами Бойчук і Шамота, а таксидермістом – Ніколян.

Під час Другої світової війни музей не функціонував, практично все його майно було вивезене до Румунії. Архівна справа від 17 квітня 1946 р. свідчить про те, що загальна кількість вивезених експонатів (не враховуючи колекцій) становить 9 763 зразки. Головно, це були експонати екзотичної фауни Австралії, Африки, Америки, Малайського архіпелагу, Зондських островів [64].

У 1944 р. біологічний факультет університету відновив роботу, а разом з ним і Зоологічний музей, яким стали називати з вересня кабінет зоології.

У першій повоєнній інвентарній книзі від 01.05.1947 р. є всього 425 експонатів, зокрема: риб – 32, амфібій – 3, рептилій – 3, птахів – 69, ссавців – 15. З безхребетних найбільше були представлені ракоподібні – 66 експонатів, та комах – 129 одиниць, а також 10 гнізд і 18 колекцій (від 12 до 435 зразків).

У 1946–1948 рр. продовжено збирання колекцій для музею, зокрема, теріологічну збірку поповнено 246 екземплярами гризунів. Поповнено й експозиційну частину птахами і ссавцями, що їх збрали М. Зябров та П. Толбик.

З лютого 1949 р. музей почав функціонувати в реорганізованому вигляді у третьому навчальному корпусі, де займав два зали загальною площею 112 м². Кількість експонатів збільшилася з 425 до 1 761, наукові фонди налічували 2 566 тушок птахів, 600 тушок та шкірок ссавців, 5 517 екз. комах, близько 1 тис. тотальних препаратів (гамазових та іксодових кліщів, німф, бліх).

Скелет синього кита в експозиції

Завдяки співпраці з китобійними флотиліями “Слава” та “Радянська Україна” теріоколекцію музею у 1950–1951 рр. поповнено багатьма видами океанічної фауни, зокрема, кістяком завдовжки 27 м 100-тонного синього кита (*Balaenoptera musculus*), нижньою щелепою кашалота, антарктичними птахами, тропічними метеликами, рибами і молюсками [3, 64].

З 1951 р. у музеї сформовано ідологічну колекцію, яка налічує 247 одиниць зберігання 20 видів птахів і репрезентує орнітофауну Буковини. Найактивніше її поповнювали протягом 2005–2006 рр. І. Скільський та Л. Мелешук, а перші гнізда зібрав та передав до музею О. Клітін [42].

Багато експонатів ссавців отримано музеєм протягом 1954–1974 рр. завдяки обміну з Київського, Одеського, Дніпропетровського, Далекосхідного, Кабардино-Балкарського, Казахського, Туркменського, Киргизького, Московського університетів, а також Воронежського, Астраханського, Окського, Чорноморського та Сіхоте-Алінського заповідників.

Елемент експозиції
в орнітологічному залі музею

Окрім гнізд, у музеї зберігається орнітологічна колекція, яка налічує понад 2,5 тис. тушок та опудал птахів, здобутих протягом середини–другої половини ХХ ст. Близько 95 % цієї колекції зібрав О. Клітін, який завідував Зоологічним музеєм у 1948–1972 рр. Олександр Миколайович з 1946 по 1975 рр. добув і передав музею 2 477 екземплярів птахів 157 видів [55].

У 1978–1979 р. експозиційні матеріали музею поповнено арктичними і північноатлантичними видами риб, привезеними з Мурманська. Також налагоджено тісні зв'язки музею з Полярним науково-

дослідним інститутом морського рибного господарства й океанографії ім. Кніповича (Мурманськ), Азово-чорноморським науково-дослідним інститутом морського рибного господарства й океанографії (Керч), Південьпромрозвідка (Мурманськ і Керч), Західриба (Рига). У 1980–1982 рр. Л. Третяков разом зі співробітниками-зоологами Т. Андрющенко і Є. Шарафаненко привозили з цих установ представників різних видів риб океанічної фауни, зокрема: оселедцеву акулу, акулу-молот, акулохвостого ската, тунця синього, мерроу та ін. У 1982 р. Л. Третяков брав участь у науково-дослідній експедиції Азово-Чорноморського НДІРГО у Мозамбіцькій протоці Індійського океану, завдяки чому поповнено екзотичну фауну.

Завдяки співпраці музею з Чернівецьким зоопарком до колекцій надійшли зубр, вовк (меланіст), козеріг сибірський та ін. [64]. У 1986 р. Зоологічний музей переведено в нове приміщення на вул. Шиллера, 5, де він зайняв два зали і його площа збільшилася до 245 м².

У музеї зберігаються фондові малакологічні колекції, які налічують не менше 40 608 екземплярів, з яких понад 8 тис. зразків належать до родини Lamellibranchia і понад 30 тис. – до класу Gastropoda. Надходження перших експонатів датоване кінцем ХІХ ст., проте етикеткового матеріалу цього періоду нема [4]. У наш час першим і важливим внеском до малакологічного фонду стала авторська колекція Н. Сверлової, зібрана на території Львівської, Тернопільської, Закарпатської та Чернівецької областей і передана музею у 2003 р. Ця колекція суттєво доповнила наявні в музеї збори молюсків, зібрані Л. та К. Хлус. Масові збори молюсків музею передали також Н. Смірнов (з території Ямпільського Придністер'я), А. Шклярук, а також С. Крамаренко з Миколаєва, Р. Мельниченко з Житомира, Л. Русіна з Херсона та ін. Отже, колекційний малакологічний матеріал репрезентує фауну 15 областей України, а окремі зразки та вибірки – фауну Іспанії, Португалії, Марокко, Туреччини та Польщі [66].

Протягом останнього десятиліття у музеї сформовано колекцію люмбрицид, що налічує понад 3 тис. зразків 25 видів червів, які репрезентують ґрунтово-фауну Українських Карпат та Молдови [72].

Особливість наукових зоологічних колекцій полягає в тому, що більша частина зборів має регіональний характер і окремі систематичні групи доволі повно представляють видовий склад фауни Буковини та прилеглих територій. Фонди музею містять інформацію про таксономічний склад, історію розвитку, трансформацію, географічне поширення, еколого-ценотичну належність видів, є науковою базою для зоогеографічних, морфологічних та інших досліджень і становлять історичну, наукову й культурну цінність.

Загальний вигляд експозиції Зоологічного музею Чернівецького університету

До унікальних належать близько 19 тис. експонатів, серед яких рідкісні та зникаючі види, які занесені до Червоних книг (МСОП, України, регіональних, Європейського червоного списку): антилопи гну (*Connochaetes gnou*), африканського страуса (*Struthio camelus*), експонати – гатерії (*Sphenodon punctatus*), зеленої морської або супової черепахи (*Chelonia mydas*), каретти (*Caretta caretta*), пітона сітчастого (*Python reticulata*), варана сірого (*Varanus griseus*), крокодила нільського (*Crocodilus niloticus*), опудала зубра (*Bison bonasus*), газелі (*Gazella subgutturossa*), хохулі (*Desmana moschata*) та ін.

Теріологічна колекція в наші дні представляє 126 рецентних видів ссавців, які належать до 41 родини і 17 рядів. В експозиційній частині налічують 262 зразки, а фондові колекції – 382 екземпляри ссавців, більшість з яких репрезентують збори гризунів з колекцій І. Шраневича, П. Горвіца та К. Янголенко [3]. Серед останніх поповнень музею – збори та колекції Л. Хлус, О. Скригунець, Н. Полторака, В. Гурко та інших, серед яких є черепи гіпопотама, слона, броненосця, мокрий препарат гатерії, ігуана циклюра, совки Тянь-Шаню. Всього в експозиції Зоологічного музею представлено близько 2 тис. експонатів фауни світу.

Сьогодні фонди Зоологічного музею Чернівецького університету належать до об'єктів, що становлять національне надбання України.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Леонід Дмитрович Третьяков*.

Зоологічний музей Львівського національного аграрного університету (Дубляни)

Музей створений, можливо, 1848 р. на кафедрі техніки, яку згодом стали називати Вищою рільничою школою в Дублянах. Саме тоді з кабінету натуральної історії Львівського університету туди передано сільськогосподарські експонати та, можливо й зоологічні. Проте інформації щодо Зоологічного музею у Вищій рільничій школі в Дублянах не було ще близько 30 років. Перша згадка про організацію музею зоології стосується 1878–1889 рр. – періоду роботи в Рільничій академії проф. З. Кагане, який викладав зоологію, фізіологію домашніх тварин та годівлю коней, публікував наукові праці з ембріології; брав участь в організації зоотомічної лабораторії.

Загальний вигляд експозиції Зоологічного музею в Дублянах

У 1886–1919 р. Зоологічним музеєм керував доцент, пізніше професор зоології та фізіології тварин М. Ковалевський. Він же з 1906 до 1919 р. працював платним доцентом зоології Політехнічної школи у Львові. Наукові спостереження в царині ембріології риб і фауни паразитів свійських тварин проводив у Трієсті, Неаполі, Празі, Монако, Цюріху, Женеві та інших містах.

Експонати музею

Сьогодні, на кафедрі екології та біології Львівського національного аграрного університету представлені колекції експонатів, зібрані у другій половині XIX ст. проф. Мауріціо та придбані в Празі у В. Фріча, які є основою Зоологічного музею. Значна кількість музейних предметів передана до Музею з відділу лісів та ентомології Львівської політехніки у першій половині XX ст. В музеї зберігають понад 500 експонатів, серед яких – фіксовані препарати представників безхребетних та хребетних тварин, кишковопорожнинні, молюски, голкошкірі, викопні рештки давніх організмів, а також опудала птахів і ссавців. Музей має колекцію комах у вигляді наочних посібників та фондового матеріал, головно, метеликів, зібраних у 1936–1939 рр. Цікавими є опудала денних та нічних хижих птахів, броненосця семипоясного та мавпи, білуги, мечохвоста, мокрий препарат лепідосирена та скелет качконоса.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук, доцент *Петро Романович Хірівський*.

Зоологічний музей при біомедичній академії Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара

Зоологічний музей Дніпропетровського університету – один із старіших музеїв міста. Ідея створення зоологічної колекції належить видатному діячу культури та освіти, краєзнавцю, археологу, фольклористу та етнографу академіку Д. Яворницькому. У 1901 р. він зареєстрував перший (найстаріший) експонат. Як самостійний підрозділ університету Зоологічний музей розпочав діяльність з 1924 р., після офіційної передачі відділу природи у відання Дніпропетровського університету. З цього часу музей став науково-навчальним та культурно-просвітницьким підрозділом університету, що створений з метою вивчення рідкісних і типових видів місцевої та світової фауни.

У колекціях музею зберігають багаті ентомологічні збори дніпропетровських ентомологів С. Бровка, О. Топчієва, Л. Апостолова, В. Барсова, О. Пилипенка та В. Лиховидова. Особливо цінними є збори В. Барсова (1943–2001) з України та Кавказу. За попередніми оцінками, учений зібрав 600 тис. екземплярів комах, з яких близько 25 тис. розправлені та визначені. Представлений у колекціях матеріал також інших ентомологів ХХ ст., зокрема, О. Куренцова, Д. Шапіро, Ю. Коршунова, Я. Відалеппа, І. Плюща, Ю. Будашкіна, В. Гансона, В. Махата та ін. [15].

Сьогодні Зоологічний музей розміщений у навчальному корпусі № 2 (пр. Карла Маркса, 36) та займає площу 572 м², експозиція є на 495 м². У трьох залах

Вхід до Зоологічного музею Дніпропетровського університету

музею представлені систематичний, остеологічний, екологічний відділи, а також відділи промислових тварин та безхребетних тварин. Загальна кількість експонатів становить 7 623 одиниці, з них у вигляді наукових фондів (тушок) – 4 343 одиниці, у вигляді опудал, виставлених в експозиції, – 2 525 та ентомологічна колекція – 755 одиниць.

Загалом для огляду представлено 921 вид тварин місцевої та світової фауни. Кількість експонатів, що належать до Державного музейного фонду України, становить 1 799 одиниць збереження. У Зоологічному музеї представлені також тварини, ознайомлення з якими можливе лише в музеях та зоопарках і які практично зникли з дикої природи. Зокрема, це види, занесені до Червоних книг МСОП, України, Червоного списку Дніпропетровської області. Збірка музею – це наукове, навчальне та культурно-естетичне надбання, створюване руками фахівців понад 100 років.

Експозиція Зоологічного музею Дніпропетровського університету

Зоологічний музей Дніпропетровського університету належить до мережі Зоологічних музеїв України і впевнено посідає належне місце серед подібних колекцій та виконує планомірну роботу зі збереження, формування колекцій, забезпечення їх доступності для широкого кола відвідувачів та наукового вивчення [7].

Завідувач музею – *Іван Анатолійович Буртний*.

Зоологічний музей Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Жицького

Музей створено, імовірно, наприкінці XIX–на початку XX ст. У колекції музею – численні мікропрепарати безхребетних, мокрі препарати риб, земноводних, плазунів, голкошкірих, а також опудала риб, птахів і ссавців, які дають студентам уявлення про розмаїття тваринного світу та його особливості на всіх континентах нашої планети.

З понад 70 опудал тварин експозиції музею 47 опудал птахів – представників 18 рядів (з наявних у цьому класі 40). Перлиною музейної колекції є такі екзотичні види птахів, як папуга сірий (жако) і тукан жовтогорлий, що поширені в тропічних лісах Америки, рідкісний представник нашої фауни – лелека чорний, занесений до Червоної книги України, птахи узбережжя північних морів – гагара червоновола і гагарка звичайна, колоніальні птахи узбережжя Чорного моря – баклан великий, мартин сріблястий, мартин чорнокрилий.

Цікавими є також представники нашої орнітофауни – бугай великий, названий так за вміння видавати голосові звуки, що імітують ревіння бика, пірникоза велика, яка влаштовує плаваючі гнізда на воді наших озер.

Ссавці представлені такими екзотичними тваринами, такими як дикобраз – житель передгір'я Середньої та Малої Азії, качконіс, який заселяє північ Австралії і Тасманії (занесений до Міжнародної червоної книги), броненосці – жителі Південної Америки, єдині серед сучасних ссавців, у яких тіло вкрите кістковою бронєю, а не шерстю (вона редукована). У колекції музею серед ссавців є летючі миші, зокрема, крилани – жителі тропіків і субтропіків Східної півкулі (від Західної Африки до Філіппін і островів Океанії).

У музейних колекціях експонують також великих плазунів – удавів, алігаторів, а з риб – акул, півтораметровий роstrum риби-пили, рибу-їжаку та інших представників світової фауни.

Окрім навчального призначення, музей слугує також важливим чинником виховання у студентів любові до природи, бережливого використання та охорони ресурсів її рослинного і тваринного світів.

Завідувач музею не призначений.

Зоологічний музей Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Зоологічний музей Луганського університету бере початок з 1923 р. – від часу створення кабінету біології при факультеті соціального виховання Донецького інституту народної освіти, першим викладачем-біологом якого був Є. А. Равич-Щерба [31]. Час започаткування колекції точно не відомий. Ця часова невизначеність пов'язана з тим, що колекція зоологічних зразків переросла в повноцінну експозицію поступово, у міру накопичення матеріалу під час навчальних практик студентів і завдяки розвитку наукових досліджень викладачів. Найімовірніше, кабінет зоології остаточно сформувався зі створенням кафедри біології у 1930 р.

Протягом перших років зоологічна колекція була розміщена в навчальних аудиторіях кабінету біології. У 1934 р. Донецький інститут народної освіти реорганізовано у Луганський педагогічний інститут. Рік 1936 став переламним в історії зоологічної колекції завдяки появі в інституті професійних зоологів. Одним із дослідників, який активно розвивав і поповнював колекцію кабінету зоології, став відомий харківський теріолог І. Сахно, який прибув до Луганського інституту 1936 р., після розформування в Харкові природничого факультету педагогічного інституту. Разом з ним до Луганська переїхала і значна частина колекції хребетних тварин (насамперед, уся екзотична частина сучасної колекції). З того часу і до виходу на пенсію (1969) І. Сахно був завідувачем кафедри зоології, у межах якої на той час діяв кабінет зоології. Після захисту кандидатської дисертації (1940) Іван Іванович розпочав розбудову експозиції та поновлення колекцій. Фактично з того часу кабінет зоології почали називати Зоологічним музеєм, проте статусу музею як окремого структурного підрозділу колекція не мала, головним її призначенням було забезпечення студентів-біологів наочним матеріалом.

На час військових дій І. Сахно був мобілізований до діючої армії, і його замінив інший відомий дослідник фауни сходу України – харківський теріолог Я. Зубко, який керував кафедрою і музеєм з березня 1942 до грудня 1943 р. [33]. У 1945 р. І. Сахно повернувся до інституту і з надзвичайною наполегливістю продовжив роботу з розбудови кафедри та експозиції Зоологічного музею, початкова колекція якого за час війни була повністю знищена й розграбована. У відновленні зоологічної експозиції йому активно допомагали асистенти кафедри зоології Л. Титаренко та М. Симонов.

Тривалий час, коли Луганський (Ворошиловградський) педагогічний інститут мав лише один навчальний корпус, зоологічні зразки розміщували у шафах двох навчальних аудиторій кафедри зоології. У колекції була широко представлена місцева фауна, а також південні види: страус, папуги, фламінго. Зоологічною колекцією тривалий час опікувалися Л. Титаренко, З. Миронова, Н. Суботіна. Завдяки наполегливості та працелюбності Людмили Павлівни зібрано новий і унікальний ентомологічний матеріал, створено експозицію безхребетних. Експозицію хребетних (насамперед, птахів) монтував М. Симонов, досвідчений орнітолог та прекрасний таксидерміст: роботи Миколи Андрійовича дотепер становлять основу орнітологічної частини експозиції.

У повоєнні роки кафедрою зоології, якій був підпорядкований Зоологічний музей, керував І. Сахно, такий статус зберігся навіть після 1962 р., коли від кафедри виокремилася кафедра анатомії, а з нею й Анатомічний музей. У цей час, як згадують А. Климов і В. Курило [31], посилилася увага до матеріально-технічної бази природничо-географічного факультету: “у 1960–1963 рр. було створено унікальні, одні з найкращих, що існують у вищих навчальних закладах України, Геологічний та Анатомічний музеї, переобладнано Зоологічний музей”. Наступний етап поліпшення стану музею припав на початок 1970-х років.

Загальний вигляд експозицій музею

У 1972 р. природничо-географічний факультет, а з ним і кабінет зоології, отримав новий навчальний корпус (нині корпус № 2), який остаточно ввели в дію 1973 р. За планом Зоологічний музей мали розмістити на першому поверсі нового корпусу, проте це приміщення віддали під читальну залу інститутської бібліотеки, а зоологічну колекцію разом із колекцією рослин (нині Зимовий сад) розмістили на п'ятому (останньому) поверсі корпусу. Для музею було виділено частину поверху південного крила будівлі, зокрема, хол, коридор і велику аудиторію, а також суміжне службове приміщення, розташоване за великою лекційною аудиторією (нині тут розміщений зал безхребетних).

Фактично з цього часу почався новий період існування Зоологічного музею у сучасному вигляді. Статус музею не змінився, він залишився структурним підрозділом кафедри зоології, якою з 1972 р. завідував С. Панченко, орнітолог і досвідчений таксидерміст. Завдяки ентузіазму Сергія Григоровича в Зоологічному музеї значно збільшилася колекція опудал птахів, з'явилося кілька унікальних зразків мавп та інших екзотичних тварин (зокрема, сітчастий пітон), які надходили до музею після перебування у місті циркових груп, у яких тварини гинули з різних причин. У створенні експозиції на новому місці поряд з викладачами кафедри під керівництвом С. Панченка брали активну участь перший офіційно призначений лаборант Зоологічного музею А. Шепотіленко та його наступники В. Лісничий і Б. Валуйський; до того часу експонатами музею опікувалися лаборанти кафедри, зокрема С. Чібішев, Н. Лебедєва і В. Шевцова. С. Чібішев працював у музеї фактично як його завідувач і єдиний співробітник з 1977 р. до часу злиття кафедр зоології і ботаніки у 1997 р. Після об'єднання кафедр і з приходом в інститут д-ра с.-г. наук М. Коноплі активізувалися ботанічні дослідження, а розвиток Зоологічного музею значно сповільнився.

Наприкінці 90-х років на кафедрі почав працювати іхтіолог В. Денщик, завдяки дослідженням якого на тему "Сучасний стан фауни риб басейну середньої течії Сіверського Дінця" [17] зібрано велику іхтіологічну колекцію, яку

розмістили в окремому приміщенні. У 2003 р. фонди музею поповнено великою робочою колекцією шкурок і черепів дрібних ссавців, зібраних О. Кондратенком під час дисертаційного дослідження, присвяченого мікротеріофауні заповідників сходу України [31]. Власне, цим започатковано фондову колекцію музею, яка помітно поповнила експозиційну частину, проте її розвиток через певні причини дещо припинився. Врешті, 2009 р. іхтіологічну колекцію через складність утримання “мокрих” зразків передано до зоологічних фондів Національного науково-природничого музею НАН України.

Колекція метеликів у залі безхребетних музею

Значний крок у поновленні експозиції зробив О. Кондратенко спільно з директором музею С. Литвиненком, коли 2004 р. вони кардинально оновили всю інформаційну частину експозиції, у тому числі всі етикетки у залі ссавців. У 2006–2008 рр. в музеї суттєво видозмінено кілька великих вітрин – одну з птахами (автори С. Литвиненко та Г. Євтушенко) і дві з комахами (автори Г. Євтушенко, С. Готов, П. Форощук). Проте через нестачу фінансування ця робота досі не завершена. Водночас С. Литвиненко та Г. Євтушенко розпочали оновлення фотогалереї, розміщеної над вітринами у центральній залі (зала ссавців), – виготовлення та друк великоформатних оригінальних фотографій тварин.

Експозиційна частина Зоологічного музею розміщена у кількох залах і коридорах між ними. Фондова колекція музею незначна і займає дві шафи, у яких

є остеологічна колекція і колекція шкурок дрібних ссавців (до 2 тис. зразків), зібраних і переданих О. Кондратенком за результатами досліджень у Луганському природному заповіднику НАН України. Стислий опис цієї частини колекції опубліковано С. Заїкою [21].

Центральна зала вміщує експозицію великих ссавців (хижі, копитні) та кілька стендів з їхніми фрагментами (кістки, черепи, роги, китові вуса тощо) й опудалами кажанів і комахоїдних (у тім числі хохулі). Цю залу продовжує бічний сегмент зі стендами, на яких розташовані опудала гризунів, зайців та дрібних хижаків.

Елементи експозиції залу ссавців

Лівий хід від центральної зали вміщує п'ять вітрин з рибами, земноводними і плазунами, навпроти яких змонтовані скляні "саркофаги" з акулою і крокодиллом. Цей хід веде до орнітологічної зали, де у Ш-подібному порядку змонтовано близько 15 вітрин з птахами – від дрібних горобцеподібних до великих хижих, а також велика вітрина у стилі "біогрупи" з коловодними птахами.

У залах з хребетними на експозицію виставлено близько тисячі експонатів. Загальна кількість зразків хребетних в експозиції Зоологічного музею – до 800 зразків, переважно опудал, у тому числі (орієнтовно) риб – 140, амфібій та плазунів – 120, птахів – близько 300–350, ссавців – до 200 зразків.

Зала безхребетних облаштована в окремій невеликій кімнаті під амфітеатром аудиторії № 551, суміжної з основним приміщенням музею. У ній за систематичним порядком і по колу розміщено вітрини з коралами, червоподібними, молюсками, членистоногими, голкошкірими та нижчими хордовими.

Загалом у залі є близько 500 зразків безхребетних тварин більшості систематичних груп. У фондових колекціях музею зберігається близько 20 коробок з "матрациками", які заповнені зборами комах, що їх збирають студенти та викладачі кафедри під час навчальних практик (переважно в межах Луганщини).

Серед колекційних зразків, що є найбільшою цінністю, – багата колекція більшості видів хребетних фауни Донбасу, наявність в експозиції таких видів, як хохуля, вухатий їжак, лис-корсак, перегузня, дикий кіт, шимпанзе, барс, кілька гірських форм барана, сітчастий пітон, кіноринх, птах-носоріг, ему, пугач, гриф, дрохва, стрепет, беркут, кілька видів пінгвінів тощо. Частина цих експонатів свого часу привезена І. Сахном з Харкова, частина створена місцевими таксидермістами, проте відсутність журналів обліку й етикеток знецінює наукову (проте не колекційну) цінність більшості цих зразків.

Найціннішими частинами колекції безхребетних тварин є близько 30 зразків тропічних метеликів, два величезні омари, колекція морських молюсків (у тім числі восьминога і кальмара) та коралів (два стенди).

Ще однією цінністю колекції Зоологічного музею є доволі велика остеологічна колекція О. Кондратенка, до 1 000 зразків дрібних ссавців, зокрема, кажани, землерийки, гризуни, а також кісткові рештки дрібних ссавців, вилучені з пелеток сов.

Серед експозиційних зразків і фондів колекцій чимало експонатів видів тварин, які занесено до Червоної книги України, загалом не менше 100 одиниць.

Завідувач музею – магістр зоології *Сергій Павлович Литвиненко*.

Зоологічний музей Ужгородського національного університету

Зоологічний музей Ужгородського університету створений у грудні 1945 р. при біологічному факультеті на вул. Капітульній, 18. Від початку існування і до 1964 р. офіційно його називали Біозоологічним музеєм. Організаторами були завідувач кафедри зоології доц. І. Колюшев та перший директор музею К. Нестеренко. Формування експозиції почалося з передачі експонатів біологічних кабінетів Ужгородської, Мукачівської та Берегівської гімназій у розпорядження музею. Також до провідних вищих навчальних закладів і наукових зоологічних установ країни розіслано листи з проханням допомогти в поповненні музею матеріалами. Поряд з цією першочерговою проблемою гостро постала інша, не менш важлива, – формування високопрофесійного колективу біозоомузею, який мав на той час статус наукового підрозділу університету. Першим після директора 1946 р. був зарахований до штату Й. Бокшай – майбутній заслужений художник України. У числі перших співробітників музею, зарахованих до штату в 1946 р., – препаратор М. Попович, ст. наук. співроб. О. Грабар, лаборант С. Долгош. Видатний ужгородський натураліст, орнітолог-любитель і високопрофесійний таксидерміст О. Грабар, випускник Будапештського університету, а згодом професор Ужгородської гімназії, початку ХХ ст. зібрав і виготовив унікальну колекцію опудал денних хижих птахів і сов з території Закарпаття та Східної Словаччини, що налічувала близько 250 зразків, з яких 215 досі є в експозиції музею. Керівництво, на жаль, не зуміло оцінити унікальні здібності Олександра Олександровича, і через два з половиною місяці після зарахування його звільнено з роботи. Проте вже після смерті О. Грабаря (у 50-х роках ХХ ст.) сім'я подарувала надзвичайну колекцію опудал птахів до Біозоомузею університету. Нині ця колекція посідає чільне місце в експозиції й за оцінками фахівців є однією з кращих у Європі, завдяки чому музей є в одному ранзі з відомими музейними збірками України [49].

Першими таксидермістами музею були місцеві мисливці І. Кушнір та В. Клепач.

Після звільнення К. Нестеренко в червні 1947 р. директором музею стала М. Кучеренко – ентузіаст справи зі значним досвідом. Прийшли нові люди: препаратор Г. Хіжняков, наук. співроб. І. Сідоренко, мол. наук. співроб. В. Заблоцький,

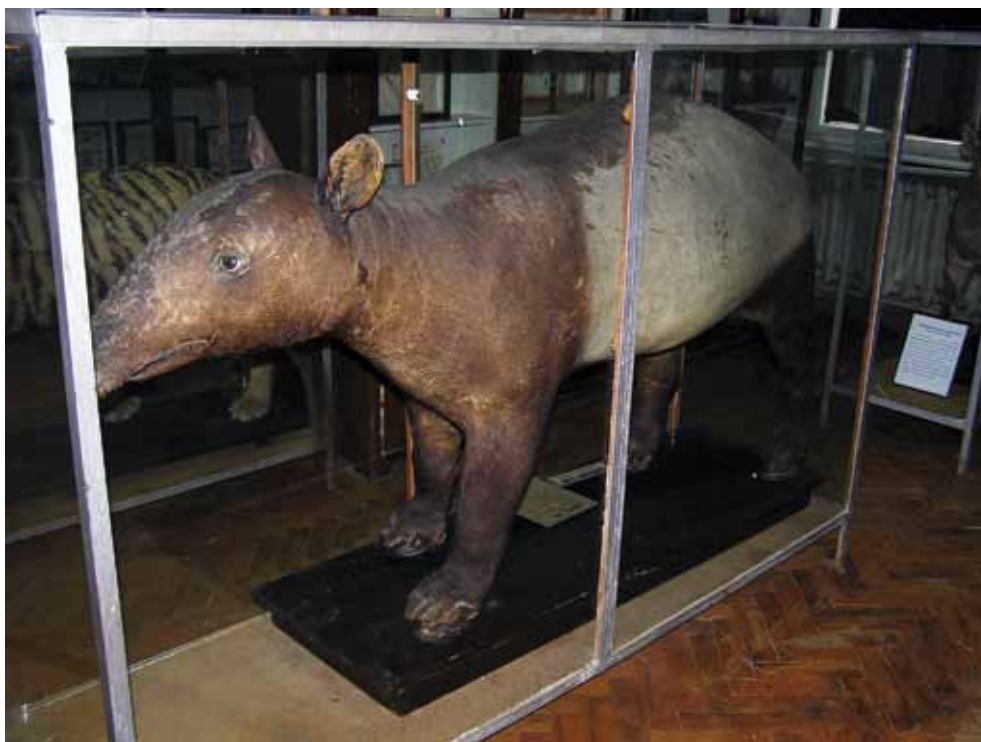
ст. наук. співроб. В. Пономарчук. Активізувалася робота, поповнювалися експозиція і фонди музею. Таксидерміст Ю. Мателешко виготовив близько 500 виставкових і понад 1 000 фондових експонатів.

Наприкінці 60-х років статус музею, як наукового підрозділу, було знято. Для розвитку музею самовіддано працювали Е. Власова, В. Маслова, М. Макара, І. Козуб, Ю. Попович, М. Келентей, Л. Киричук, І. Курах, Ю. Мателешко, А. Герзанич, Ю. Клепач, Г. Рошко, К. Бернякович, О. Довгань, І. Бокотей, А. Зубенко, Й. Погоріляк, І. Білак, О. Луговой, В. Крочко, М. та О. Мателешко, Т. Дудинський, Ж. Меліка, Л. Потіш, В. Мірутенко, Л. Клевець, В. Талпош, В. Пономарчук, І. Оленя, О. Александрова та багато інших спеціалістів. Серед них і два видатні ентомологи-професори О. Крижановський і Г. Медведєв, що подарували музею колекції комах Середньої Азії та Кавказу. Зберігаються у музеї експонати з приватних колекцій викладачів Ужгородського університету І. Колошева, К. Власової, О. Довганя, Ю. Крочка, В. Петруса, О. Лугового.

Унікальну значимість мають колекції рогів копитних тварин і тропічних комах, які зібрав наприкінці ХІХ ст. відомий ужгородський натураліст і колекціонер, проф. С. Лаудон. Експонати були куплені для музею в сім'ї С. Лаудона за символічну ціну. Велику наукову цінність становлять також колекції: жуків-турунів фауни Закарпаття В. Пономарчука, напівтвердокрилих комах Україно-карпатського регіону Г. Рошка, комах-ентомофагів, короїдів Українських Карпат А. Гіріца тощо.

Колекції птахів в експозиції музею

Опудало тапіра в експозиції музею

У фондкових колекціях та експозиції Зоологічного музею зберігаються 85 особин плазунів, майже половина з яких – ящірка прудка *Lacerta agilis* (39 особин), у менших кількостях трапляються *Vipera berus* (9), *Natrix natrix* (8), *Elaphe longissima* (8), *Lacerta viridis* (6), *L. vivipara* (5), *Emys orbicularis* (3), *Anguis fragilis* (3), *Natrix tessellata* (2), *Coronella austriaca* (2). Усі особини фондкових колекцій зібрані протягом 1948–2002 рр. Найдавнішим зразком є особина веретільниці ламкої, виловлена О. Довганем 11.11.1948 р. у м. Ужгород. Загалом, за даними етикеток, систематичне колекціонування плазунів відбувалося у 1960–1963 та 1971–1973 рр. Більшу частину фондкових колекцій становить матеріал, зібраний А. Терек (21 екз.), О. Довганем (12 екз.), І. Білаком, М. Келентей (по 9 екз.), В. Талпошем (4 екз.), Ю. Мателешком (3 екз.), а загалом – 18 колекторами. Аналіз колекцій свідчить про збір у 163 пунктах знахідок. Географія зборів охоплює дев'ять районів Закарпатської обл., зокрема, найінтенсивніше колекціонування проводили в Ужгородському (32,2 %), Виноградівському (22,0) та Рахівському (17,8 %) районах, найменше у Великоберезнянському та Берегівському (по 1,7 %). Зазначимо, що впродовж 90-х років ХХ ст., а також після 2002 р. колекцію не поповнено жодним екземпляром плазунів [34].

Згідно з каталогом Л. та Н. Потіш [49], в орнітологічній експозиції налічується 738 опудал 294 видів птахів, з яких 204 види відображають фауну Закарпатської обл. [38].

У залах музею зібрано понад 5 тис. виставкових експонатів з різних континентів світу, Середньої Азії, Сибіру, Кольського півострова й інших місць колишнього Радянського Союзу та Карпатського регіону. Крім того, наукові фонди налічують понад 150 тис. екземплярів різноманітних представників тваринного світу, і все це надбання поколінь тісно розміщене в трьох експозиційних залах корпусу біологічного факультету та трьох фондкових кімнатах у будинку навпроти. Музей є справжнім банком доволі повної колекції тварин Українських Карпат, що має неоціненне значення. Він є структурною одиницею університету й одним з великих скарбів, якими володіє Закарпаття, і одним з наукових, еколого-виховних центрів не тільки Карпатського регіону, а й України загалом. Експозиція музею побудована за систематичним принципом – від простіших до найбільш організованих тварин. Особливий розділ присвячений безхребетним тваринам, зокрема червам. Добре представлені колекції хордових тварин – круглоротих, риб, земноводних та плазунів. З хребетних виділяються експозиції представників класу птахів, які якісно репрезентують фауну Закарпаття, де особливу увагу приділено мисливській орнітофауні. Найбільша площа у зоомузеї відведена під виставку тварин з класу ссавців. Незначну площу у теріологічному залі займає також палеонтологічна експозиція, де представлені рештки бивнів мамонта, кістки шерстистого носорога та печерного ведмедя.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Олександр Миколайович Бокотей*.

Зоологічний музей Ніжинського державного педагогічного університету імені М. В. Гоголя

Історія Зоологічного музею тісно пов'язана з історією кафедри зоології, яка створена в навчальному закладі 1933 р. Одночасно з ініціативи викладача І. Богдана засновано Зоологічний музей, який спочатку мав статус кабінету зоології. Його основою стали зоологічні та мінералогічні колекції, які залишилися від колишнього ліцею. І. Богдан разом з ніжинськими мисливцями збирав і монтував нові колекції, які представляли фауну Чернігівщини.

Частина опудал і вологих препаратів була передана кабінету зоології 1935 р. з Кам'янець-Подільського педагогічного інституту, зокрема, лінивець (*Bradypus* sp.), аксолотль (*Ambystoma* sp.) та деякі інші екзоти.

На жаль, у 1941–1945 рр. більшість експонатів музею була втрачена. Після війни кафедру очолив проф. Г. Гасовський, який багато зробив для відновлення й розширення Зоологічного музею. У той же час на кафедрі працював Я. Старичев, якому й доручили відродження та поповнення колекцій, їхнє виготовлення. Частину опудал виготовив М. Левенець.

У 50-ті роки кафедрою завідувала Є. Василевська, яка теж дбала про постійне поповнення музею експонатами. У 1964–1978 рр. кафедрою керувала І. Марисова, яка одночасно була проректором з наукової роботи. В цей період стали регулярними наукові експедиції в Карпати, Крим, Урал, Кавказ, Хібіни,

Загальний вигляд експозицій музею

Діарама "Ховрахи"

Тянь-Шань і Сіхоте-Алінь, на Біле, Чорне і Баренцеве моря, у печери Поділля, до Іссик-Кулю та Байкалу, завдяки яким значно поповнили зоологічні колекції. В експозиції з'явилися мартин трипалій (*Rissa tridactyla*), дятел трипалій (*Picoides tridactylus*), зозуля глуха (*Cuculus saturatus*), шеврик гірський (*Anthus spinoletta*), тинівка альпійська (*Prunella colaris*), полівка снігова (*Chionomys nivalis*), тритон карпатський (*Triturus montandoni*), саламандра плямиста (*Salamandra salamandra*), риба-піфагор та багато інших північних, тайгових і арктоальпійських ендеміків. Крім того, на честь 50-річного ювілею природничого факультету Ніжинського педінституту І. Марисова подарувала музею власну колекцію пташиних гнізд та яєць, а згодом – молюсків і риб з коралових рифів Тихого океану, комах з Індії та Африки, земноводних і птахів з Південної Америки й Австралії, зібраних нею під час зарубіжних мандрівок.

Багато зусиль доклали, створюючи експозицію музею, викладачі кафедри Л. Назарова, В. Канівець, О. Москаленко, Н. Панасенко, Л. Рековець. У підсумку колекція складається з понад 1 500 птахів і ссавців, близько 200 плазунів, земноводних і риб, понад 200 різних безхребетних, найбільше – комах.

Власне кажучи, саме в цей період Зоологічний музей перестав бути тільки колекцією, простим зібранням тварин, а сформувався в самостійну навчальну, наукову і культурно-освітню одиницю кафедри. Для музею було виділено окреме приміщення, власними силами співробітників виготовлено виставкові шафи, систематизовано, анотовано й озвучено експозицію. У 1970 р. під час святкування 150-річчя Ніжинської вищої школи музей урочисто відкрито.

Поступово почали створювати і фондові колекції як базу для наукової роботи і джерело поповнення експозиції. З'явилася змога допомогти іншим музеям країни, зокрема, шкурками птахів – Зоологічному музею Московського університету, а мишоподібними гризунами і вологими препаратами – Київському

Елемент експозиції музею

педагогічному інституту і школам Чернігівської обл. На базі музею почали проводити лабораторні заняття студентів-біологів та уроки школярів м. Ніжин. Музей демонстрував природну систему тваринного світу, побудовану на принципах еволюційного розвитку. Завдяки цьому експозиції було надано чітку систематичну спрямованість.

Поряд з цим почали створювати й екологічну експозицію. Лаборант-таксидерміст Я. Старичев виготовив прекрасні біогрупи з дрібними ссавцями і птахами: “Ховрахи”, “Заєць-русак”, “Зимовий пейзаж” тощо.

З кожним роком музей удосконалювався. З 1978 по 1988 рр. кафедрою зоології керував М. Гафізов, за якого виготовлено діорами з зображенням типових біоценозів Чернігівського Полісся. Тривало збагачення колекційних фондів, джерелами якого були матеріали нау-

кових експедицій, а також пожертвування зоопарків і приватних осіб. Так у музеї з'явились павич (*Pavo cristatus*), лебідь-кликун (*Cygnus cygnus*), кобра, крокодил (*Crocodylus* sp.), папуги (Psittaciformes), передані з Менського та Київського зоопарків і майстерно виготовлені О. Вобленко, який підготував матеріал для створення біогруп “Бурий ведмідь”, “Золотий фазан”. Завдяки власним колекціям жуків і метеликів, зібраних П. Шешураком у різних регіонах України, поповнено ентомологічні фонди.

Чимало зусиль для подальшого вдосконалення музею доклав проф. В. Янушевський. Під музей було обладнано приміщення на першому поверсі нового корпусу, значно більше від попереднього, де музей розміщений і нині. Для музею

виділено посаду завідувача, яким став Є. Будовський. Керівник з ентузіазмом долучився до реорганізації музею, дбаючи про сучасне художнє оформлення експозиції, про важливе культурно-освітнє значення його на Чернігівщині. Цю роботу продовжує тепер П. Шешурак. Особливо виділимо експедицію І. Марисової та П. Шешурака на Біле море 1990 р., під час якої зібрано багатий колекційний матеріал – морських зірок, моллюсків крилоногих (Pteropoda), червів-піскожилів (Polychaeta), гагару червоновою (Gavia stellata), полівок червоносірих (Myodes rufocanus) тощо.

З 1991 р. кафедрою зоології знову завідує І. Марисова, уже професор, заслужений діяч науки і техніки України. Музей зазнав чергової реконструкції – оновлено експозицію хордових і безхребетних тварин, змонтовано нові біогрупи, виділено куточок екзотики. Експозицію і фонди поповнено зборами з Антарктиди, переданими музею О. Вобленко, який працював у складі 7-ї Української і 26-ї Польської наукових експедицій. Експозиції надано більшої природоохоронної спрямованості, зокрема, акцентовано увагу на рідкісних видах тварин України і, зокрема, Чернігівщини. Музей обладнано новими інформаційними стендами з питань філогенії, екології, фауністики тощо, які з художнім смаком виготовив старший викладач В. Лашенко. Вона ж зробила численні малюнки для експозиції. Встановлено озвучення експонатів орнітологічного відділу.

В експозиції музею представлено 5 видів губок (Spongia), 6 видів кишковопорожнинних (Cnidaria, seu Coelenterata), 2 види плоских червів (Plathelminthes), 1 вид круглих червів (Nemathelminthes), 4 види кільчаків (Annelida), 35 видів моллюсків (Mollusca), 20 видів членистоногих (Arthropoda), 8 видів голкошкірих (Echinodermata), з хордових (Chordata): Ascidia – 1 вид, Leptocardii – 1, Cyclostomata – 1, Pisces – 13, Amphibia – 11, Reptilia – 18, Aves – 164, Mammalia – 37 видів (неопубліковані матеріали П. Шешурака).

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Павло Миколайович Шешурак*.

Зоологічний музей Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського (Сімферополь)

Музей заснований 1965 р. з ініціативи всевітньо відомого зоолога, дослідника гельмінтів морських ссавців проф. С. Делямуре. Найбільший внесок у його створення і розвиток зробили заслужений діяч культури України М. Глобенко (очолювала музей протягом 40 років), професори А. Скрябін і М. Юрахно, завідувач І. Грищенко, доц. А. Стрюков, асистенти В. Солов'їв і Д. Стариків, старші лаборанти І. Тайков, В. Ковалів і студент Р. Лапин.

Першу наукову експедицію проф. С. Делямуре здійснив 1939 р. – досліджував гельмінтів азово-чорноморських дельфінів і знайшов у них нові види нематод, які назвав *Halocercus taurica*, *H. ponticus* і *H. kleinenbergi*.

Найціннішими виявилися антарктичні експедиції професорів А. Скрябіна (1963–1964, 1965–1966) і М. Юрахно (1986–1987). У них досліджено 2 006 китів і 364 тюлені. Зібрано унікальний гельмінтологічний матеріал, здобуто цікаві музейні експонати.

Екскурсію залами музею проводить проф. М. Юрахно

Велику цінність для музею становить колекція павуків, зібрана доц. Н. Ковблюком, яка налічує близько 80 тис. експонатів, у тому числі 12 нових для науки видів. З експедицій експонати привозили з неймовірними труднощами, інколи з ризиком для життя.

Особливої привабливості музею додає велика кількість високохудожніх озвучених діорам, зокрема, “Арктика”, де представлено скелястий берег Чукотки і забите кригою море з тюленими та моржами (чути крики мартинів, свист дельфінів, “пісня” горбатого кита, підводна локація моржа). Перед діорамою – нижня щелепа кашалота, привезена А. Скрябіним з Антарктики. У діорамі “Антарктика” є вражаючих розмірів морський леопард, тюлень-крабоїд, тюлень Уедделла

Фрагменти діорам музею

(чути звуки, які видає морський слон). Діорама “Командорські острови” представлена багатоголосим пташиним базаром. Скелі буквально вкриті кайрами, іпатками, топірцями, бакланами і мартинами; унизу “бурчать” морські котики, сивучі, острівний тюлень. Захопливою є діорама “Пінгвіни”, які голосами вітають екскурсантів (зокрема – імператорський, королівський, антарктичний, чубатий (золотоволосий) та інші пернаті мешканці крижаного континенту). Тепло і світло йде від діорами “Африканська савана” – трубно кричать слони,

ревать леви та регочуть гієни. На горизонті безтурботно підіймається в піднебесся найвища гора Африки – Кіліманджаро. Діорама “Тропічний острів” дає уявлення про різноманіття морських черепах (супова, широкоголова, шкіряста й ін.) і пернатих жителів цього кліматичного поясу: фрегатів, олуш, фаєтонів. Численні в музеї морські риби представлені в діорамах коралових островів і на спеціальних стендах. Не залишає байдужими відвідувачів діорама “Кримський природний заповідник”, де у ранковому лісі чути дзвінки голоси птахів і могутній рев благородного оленя; тішать око червононожні види – чорні грифи і білоголові сипи, які є справжньою окрасою гір.

Остання реконструкція музею проведена 2003 р. за сприяння ректора університету проф. Н. Багрова. Експонати зібрані співробітниками кафедри зоології в 62 наукових експедиціях на підставі радянсько-норвезьких і радянсько-американських угод у різних акваторіях Світового океану (Арктика, Антарктика, Тихий океан) і різних куточках планети, у тому числі й важкодоступних. Зібраний значний палеонтологічний матеріал, що свідчить про минуле Кримського півострова. В музеї Таврійського університету зберігаються також ентомологічні фонди з десятками тисяч комах.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Ірина Миколаївна Грищенко*.

Зоологічний музей Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

В інтернеті та деяких вітчизняних публікаціях згадано, що у Сумському педагогічному університеті існує Зоологічний музей. Проте на кафедрі зоології є дві аудиторії, виділені під зоологічні (орнітологічні) фонди, зібрані М. Матвієнко наприкінці 50-х, у 60-х роках ХХ ст. На жаль, колекція зберігається в аудиторіях з доступом студентів різних факультетів, а людей, спеціально призначених її доглядати, немає (усне повідомлення М. Книша).

Завідувач музею не призначений.

Зоологічний музей Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Музей заснований при кафедрі зоології 1965 р. Збори музею налічують 1 200 експонатів, серед яких одна тисяча зразків – це представники хребетних тварин з шести класів, у тому числі понад 150 екземплярів опудал ссавців і птахів. Зберігають у музеї й вологі препарати безхребетних, колекції комах, гнізд і яєць птахів, що є науковим та експозиційним матеріалом, який щорічно поновлюють. Загальна площа музею – 40 м², експозиційна – 30 м², є фондосховище площею 10 м² та таксидермічна лабораторія – 6 м² [29].

Завідувач музею не призначений.

Зоологічний музей Черкаського національного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

У довоєнні роки на природничому факультеті Черкаського педагогічного університету (тоді Черкаського інституту народної освіти) функціонували три кафедри – хімії, ботаніки і зоології. При кафедрі зоології створено Зоологічний музей, який мав експонати місцевої та світової фауни. Важливу роль у формуванні його колекцій відіграв завідувач кафедри зоології, орнітолог П. Орлов, який зібрав понад 2 000 тушок та опудал птахів.

Під час війни Зоологічний музей був розграбований. Факультет, а відповідно, і його підрозділи відновили роботу лише у березні 1944 р. Заново музей заснований 1979 р. і функціонував до травня 1990 р., коли сталася пожежа, яка завдала значних збитків матеріально-технічній базі: втрачено частину обладнання, матеріалів, гербарію, колекції Зоологічного музею.

З вересня 1991 р. введено в дію новий навчальний корпус, куди переїхав природничий факультет і на шостому–восьмому поверхах були обладнані сучасні лабораторії з хімічних і біологічних дисциплін, відновлено Зоологічний музей як навчальну експозицію в одній з аудиторій.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Ніна Трохимівна Нікітченко*.

Зоологічний музей Житомирського державного університету імені Івана Франка

Музей засновано 1980 р. на базі колекцій тварин, зібраних під керівництвом доцента кафедри зоології К. Копеїна протягом 1973–1976 рр. Дослідник привіз частину експозиції риб із Куби та Одеського університету, ссавців – із Біловезької Пущі, експонати птахів і ссавців – з Московського університету та Ростова-на-Дону. Також у зібранні музею брали участь усі співробітники та охочі студенти біологічного факультету.

Куточок К. Копеїна в музеї

Одним із найцікавіших і найстаріших експонатів музею є голова зубра. За легендою, понад 150 років тому цар Олександр II під час полювання у Біловезькій Пущі вбив зубра [95]. З голови тварини пізніше зроблено медальйон, який подарували тому ж цареві. Після революції 1917 р. цей експонат перейшов у власність музею Московського університету. А 1982 р. раритетну голову передано до Житомира в Зоологічний музей університету.

Сьогодні в музеї зібрано понад 550 експонатів хребетних тварин, причому не лише з України, а й інших куточків світу. Значне місце відведено колекціям викопних решток безхребетних, черепашок прісноводних і морських моллюсків.

У музеї зберігають колекції гнізд та яєць птахів Житомирщини, а також страусів ему і нанду, є чимала збірка скелетів та черепів тварин. В окремій шафі розміщена колекція, присвячена анатомічній будові людини.

Елементи експозиції музею

Привертають увагу зразки надкласу риб, класів плазунів, птахів і ссавці. У музеї експонують понад 100 видів безхребетних – губки, кишковопорожнинні, черви, членистоногі, молюски та голкошкірі. Серед комах є червонокнижні види, зокрема, красотіл пахучий, вусач великий дубовий, жук-олень, махаон, мнемозина, бражник мертва голова, ведмедиця господарка, сатурнія мала, а з ракоподібних – велетенський камчатський краб та омар.

У музейній експозиції близько 60 видів риб нашої та світової фауни, 16 видів земноводних і 27 видів плазунів. Орнітологічна колекція налічує понад 250 видів птахів. Серед них – страус африканський (привезений В. Гирином з Ростова-на-Дону), птах-секретар, журавель вінценосний, фламінго рожевий, крук рогатий, нанду, хохітва, сиворакша та деякі інші. Також в експозиції близько 70 видів ссавців, зокрема, таких цікавих, як, броненосець гігантський і тибетський, зубр, шимпанзе, лемур, гібон, собака летюча, леопард, лев, їжак вухатий, сліпак малий тощо [11, 59].

Нещодавно студенти заочного відділення подарували музею колекцію молюсків.

Завідувач музею – *Елеонора Вікторівна Король*.

Зоологічний музей Донецького національного університету

Зоологічний музей Донецького університету заснований 1980 р. з ініціативи д-ра біол. наук, проф. З. Усової, яка на той час була деканом біологічного факультету, і завідувача кафедри зоології М. Ярошенко. Музей повноцінно запрацював з моменту введення ставки завідувача, з 1987 р. До того часу всю організаційну роботу в музеї виконував асистент кафедри зоології Г. Молодана, який оформив тематичні експозиції. Значну і різнопланову роботу в музеї провів перший його завідувач В. Філатов, який працював на цій посаді з 1987 до 1989 рр.

Колекція комах у експозиції Зоологічного музею Донецького університету

Відразу музей формували як навчальний, головною функцією якого було ознайомлення студентів-біологів з різноманіттям тваринного світу і передусім з місцевою фауною. Згодом коло відвідувачів музею розширилося, почали приходити учні шкіл та студенти інших навчальних закладів Донецька й області.

Музей з часу створення розташований у холі третього поверху біологічного факультету і є структурним підрозділом кафедри зоології.

В експозиції музею налічують близько 1 000 музейних зразків 382 видів тварин, представлених опудалами, сухими зразками, муляжами, шкурами, кістками, мушлями та мокрими препаратами. Основою музейної експозиції є колекції тварин місцевої фауни.

Експозиції Зоологічного музею Донецького університету

Тематичні експозиції складаються з семи розділів (фауна навколводних біотопів, представники прісноводної іхтіофауни Донбасу, орнітофауна міських парків, побережжя Азовського моря, степових та лісових біотопів, колекція комах місцевої фауни). Найбільшим видовим різноманіттям в експозиції представлені комахи (154 види) і птахи (понад 100 видів).

До складу експозиції входять виставкові стенди з екзотичними тваринами, наприклад, антилопа-гну, левиця, кенгуру, фламінго рожевий, шипохвіст єгипетський, хамелеон, куфія храмова, варан сірий, а також представниками тундрової та тайгової природних зон (куріпка біла, сова полярна, жовна чорна), палеонтологічні збори. До найатрактивніших експонатів музею можна зачислити скелет кита синього (в експозиції музею він представлений окремими

Завідувач музею О. В. Амолін

найбільшими кістками), опудала зубра, сайгаків (самка та самець), лані (самець) *Cervus dama*, ведмедя *Ursus sp.*, шимпанзе *Pan troglodytes* Наукових фондів немає. Спочатку експозицію музею формували завдяки придбанню університетом опудал тварин на таксидермічних заводах, а також виготовлення колекцій студентами, викладачами та співробітниками музею. Значний внесок у поповнення музейної експозиції в різні роки зробили Г. Молодан, А. Бронсков, В. Завгородній, Г. Мосін, Є. Голубова, Л. Тараненко, В. Мартинов, М. Ярошенко, М. Мусичов та багато інших студентів і викладачів. Останнє значне поповнення-придбання відбулося 1990 р. (колекція кладок пташиних яєць – 317 одиниць зберігання). Завдяки сприянню доцента кафедри зоології Л. Тараненка у подарунок музею 2009 р. передано колекцію опудал птахів, зібрану і виготовлену випускником університету Е. Хорьковим.

Завідувач музею – Олександр Валерійович Амолін.

Зоологічний музей Міжнародного гуманітарного університету імені акад. Степана Дем'янчука (Рівне)

Заснований 1985 р. як приватна колекція старшого викладача університету Р. Шикули. У музеї зібрано унікальні експонати тварин з усього світу, головно безхребетних. Під облаштування музею в університеті виділено окрему лабораторію, де зберігають експонати і проводять заняття з зоології.

Завдяки наполегливості Ростислава Ростиславовича і його прагненню до розширення збірки музей постійно поповнюють експонатами. Студент Калінінградського університету Р. Шикула, перебуваючи на практиці на північних

Р. Шикула та створені ним колекції

морях, збирав тварин для університету і власної колекції. Завдяки цьому в Зоологічному музеї є зразки з Балтійського, Білого та Баранцевого морів.

Протягом наступних років музейну збірку поповнено експонатами з Атлантичного і Тихого океанів. На особливу увагу заслуговують представники одного з найдавніших класів тварин, а саме – мечохвости. Колекції музею репрезентовані головно представниками безхребетних тварин, зокрема, великою кількістю молюсків, жуків, метеликів та голкошкірих. Для поповнення музею експонатами автор збірки відвідав Аравійську та Лівійську пустелі, а також Сахару, звідки привіз зразки місцевої фауни. У 2008 р. Р. Шикла здійснив поїздку на Червоне море, звідки також привіз чималу кількість голкошкірих і молюсків. Сьогодні музейна збірка Міжнародного гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука налічує близько 2500 екземплярів тварин.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Ростислав Ростиславович Шикла*.

Зоологічний музей Запорізького національного університету

Зоологічний музей Запорізького університету відкрито за наказом ректора на біологічному факультеті 1991 р. Площа музею – 450 м². У 1997 р. музей зареєстрували в обласному управлінні культури. Відтоді він офіційно стоїть пліч-о-пліч із найвідомішими осередками музейної справи краю.

У цей період сформовано і музейний фонд. Експонати виготовляли таксидерміст А. Фатєєв і асистент В. Стрельченко, багато зразків збрали і власними руками підготували викладачі й студенти кафедри іхтіології та мисливствознавства, причому велику кількість їх вони здобули під час проходження практики і в різних експедиціях. Матеріал для опудал отримували за спеціальними дозволами під час виконання наукових розробок держбюджетного напрямку.

У музеї представлене царство античної богині Фауни: 285 екземплярів птахів з 14 рядів, 100 – ссавців, 82 – риб, 63 – амфібій, 53 – ракоподібних і багато інших цінних зразків, у тому числі унікальна колекція яєць птахів Євразії, яка налічує 273 кладки.

Музей 2007 р. поповнено досить великою та цінною ентомологічною колекцією. Колекція комах В. Черненка налічує близько 4,5 тис. екземплярів жуків і метеликів понад 3 тис. видів і є значною науковою цінністю, оскільки всі зразки етикетовані. За три з половиною десятиліття колекціонер об'їхав усю територію колишнього Радянського Союзу і зібрав багато рідкісних видів комах з Далекого Сходу, Карпат, Кавказу, Криму, деякі екземпляри із Сибіру та Алтайського краю. Першими 1969 р. в колекції з'явилися запорізькі метелики, а дещо пізніше – екзотичні. Серед них є й рідкісні, наприклад, метелик аполлон з Афганістану, або ж каліптогон реліктовий із Далекого Сходу (зниклий у дикій природі вид).

Комахи були придбані за два тижні до нового року. На рахунок університету надійшло 10 тис. гривень від одного з меценатів, що й дало змогу заплатити В. Черненку за колекцію. Чоловік радо віддав зібрання, яке зберігалося у 300 коробках, у навчальний заклад. Директор Зоологічного музею О. Коротя

Експонати з експозицій Зоологічного музею Запорізького національного університету

не приховував радощів, він відкривав коробки з комахами, із захопленням розповідаючи про надзвичайні рідкості – вусача уссурійського, туркменських джмелів і турунів, занесених до Червоної книги, метелика далекосхідного – бромею... Такій збірці можуть позаздрити не лише вітчизняні університети, оскільки далеко не всі західні навчальні заклади мають таку колекцію.

Усього в музеї Запорізького університету зберігається колекція з понад 6 тис. метеликів, жуків, коників, цикад, павуків та богомолів, що мешкали на території колишнього СРСР.

Зоологічний музей Запорізького університету розміщений у чудовому великому залі старовинної будівлі корпусу № 3. Однак це приміщення давно потребує ремонту. Нині розробляють проект реконструкції музею, після якої він набуде європейського вигляду і стане гордістю університету та всього міста. У планах – реконструювати музей у стислі терміни, створити на його базі відеозал для перегляду слайдів і навчальних фільмів про природу різних куточків земної кулі, лекторій для студентів і школярів.

Сьогодні Зоологічний музей Запорізького університету відвідують не тільки студенти біологічного факультету, а й учні запорізьких шкіл, численні гості з різних міст України та Росії.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Олександр Миколайович Коротя*.

Зоологічний музей Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського

Зоологічний музей створено наприкінці 2000 р. при кафедрі біології. Сьогодні він складається з чотирьох експозицій: іхтіологічної, ентомологічної, герпетологічної та орнітологічної. Найбільшою серед них є ентомологічна експозиція, де представлено понад 100 видів надкласу комах, практично всіх районів Вінниччини, а також прилеглих районів Хмельницької та Житомирської областей.

Елемент експозиції "Комахи Вінниччини"

Корали з колекції Зоологічного музею

Найчисленніше представлений ряд твердокрилих, або жуків, хоча є чимало представників лускокрилих, прямокрилих, двокрилих, бабок, рівнокрилих, перетинчастокрилих, клопів тощо.

Ентомологічні колекції зібрані співробітниками кафедри під час наукових експедицій на території Вінницької обл. та студентами під час проходження літніх навчально-польових практик з зоології безхребетних.

Герпетологічна експозиція ознайомлює з видовим різноманіттям герпетоті батрахофауни, які представлені відповідними мокрими препаратами. У колекції зберігаються представники всіх видів земноводних і плазунів, які поширені на території Вінницької обл.

Орнітологічна експозиція представлена опудалами птахів та колекціями кладок видів, які мешкають у межах області. Також у приміщенні Зоологічного музею працює експозиція акваріумних риб, у якій є моделі водних екосистем Євразії, Африки, Австралії, Північної та Південної Америки. Кожна з моделей охоплює різні екологічні групи іхтіофауни та гідрофітів, що дає змогу вивчати природні процеси, які відбуваються в екосистемах водойм різних континентів.

Зоологічний музей інституту природничо-географічної освіти та екології при Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (Київ)

Зоологічний музей в Інституті відкрито 2003 р. зусиллями викладачів і допоміжного персоналу. Значна заслуга в його підготовці, оформленні виставкової частини завідувача лабораторії кафедри зоології Л. Рогочій. Музей має науковий та освітній характер, містить понад 1 000 експонатів. Його експозиційна частина охоплює всі типи і класи тваринного світу. Причому в окремих експозиціях, зокрема, у розділах коралові поліпи, молюски та ракоподібні, репрезентовані мешканці субтропічних і тропічних країн. Досить багата експозиція плазунів з різних районів земної кулі, тільки черепах у музеї близько 10 видів (матеріали люб'язно надані Київським зоопарком).

В експозиції є майже всі види земноводних і плазунів, які поширені на території України, а також представники прісноводних риб і низка видів фауни Чорного й Азовського морів.

В експозиціях музею добре представлені комахи фауни України, здебільшого, зібрані студентами під час весняно-літніх навчально-польових практик, а також індивідуальних зборів у різних регіонах України. Оригінальною є експозиція комах, занесених до Червоної книги України (матеріали Українського науково-дослідного інституту захисту рослин за 1960–1980 рр.).

Пізнавальний і навчальний зміст мають тематичні експозиції музею, присвячені окремим розділам зоології, зокрема, “Безхребетні прісних водойм”, “Комахи-шкідники лісу”, “Комахи-шкідники польових і городніх культур”, систематичні колекції окремих груп комах. Оригінальний матеріал щодо представників тих чи інших систематичних груп тварин у музеї доповнений художніми ілюстраціями з умовами їх існування.

Зоологічний музей Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (Івано-Франківськ)

Зоологічний музей Прикарпатського університету створено протягом 1999–2006 рр. зусиллями Ентомологічної науково-дослідної проблемної групи під керівництвом А. Сіренка.

У музеї зібрано понад 16 000 екземплярів комах фауни Палеоарктики – переважно з Українських Карпат та прилеглих територій, а також створено музейні колекції тропічних комах.

Ентомологічна науково-дослідна проблемна група у 1999–2007 рр. працювала за напрямками дослідження ентомофауни Українських Карпат і прилеглих територій таких таксономічних груп: Ephemeroptera, Trichoptera, Syrphidae, Noctuidae, Notodontidae, Geometridae, Sphingidae, Arctiidae, Satyridae, Lycaenidae, Elateridae, Chrysomelidae, Carabidae, Cerambycidae, Tenthredinidae, Acrididae, Curculionidae, Nymphalidae.

Також проводили дослідження з вивчення поліморфізму, структури і динаміки популяцій комах. Модельними об'єктами для цих досліджень обрані *Eristalis tenax* L., *Leptinotarsa decemlineata* Say, *Trichius fasciatus* L.

Завідувач музею – кандидат біологічних наук *Артур Геннадійович Сіренко*.

Зоологічні музеї є також у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького (заснований 1958 р. з ініціативи П. Орлова, – завідувач *Ігор Дмитрович Белашков*), Херсонському державному університеті, Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця.

Немає експозиції, проте зберігаються фондові колекції у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка та Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка.

ЦІННОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ЗООЛОГІЧНИХ МУЗЕЇВ

Львівського національного університету імені Івана Франка	170 тис. одиниць зберігання
Відділ безхребетних і хребетних тварин Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна	250 тис. одиниць зберігання
Київського національного університету ім. Т. Шевченка	700,1 тис. одиниць зберігання
Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова	49,5 тис. одиниць зберігання
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича	35,4 тис. одиниць зберігання
Львівського національного аграрного університету (Дубляни)	~ 1,0 тис. одиниць зберігання
Біомедичної академії Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара	7,6 тис. одиниць зберігання
Луганського національного університету ім. Т. Шевченка	4,3 тис. одиниць зберігання
Ужгородського національного університету	191,6 тис. одиниць зберігання
Ніжинського державного педагогічного університету ім. М. В. Гоголя	5 тис. одиниць зберігання
Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського (Сімферополь)	100 тис. одиниць зберігання
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка	1,2 тис. одиниць зберігання
Черкаського національного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького	1,5 тис. одиниць зберігання
Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка	1,0 тис. одиниць зберігання
Житомирського державного університету ім. І. Франка	1,0 тис. одиниць зберігання
Донецького національного університету.	1,0 тис. одиниць зберігання
Міжнародного гуманітарного університету ім. акад. С. Дем'янчука (Рівне)	2,5 тис. одиниць зберігання
Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського	~ 1,0 тис. одиниць зберігання
Інституту природничо-географічної освіти та екології при Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова (Київ)	1,0 тис. одиниць зберігання
Прикарпатського державного університету ім. В. Стефаника (Івано-Франківськ)	15,0 тис. одиниць зберігання
Запорізького національного університету	~ 5,0 тис. одиниць зберігання
Мелітопольського національного університету	4,5 тис. одиниць зберігання

АДРЕСИ ЗООЛОГІЧНИХ МУЗЕЇВ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ

Львівського національного університету імені Івана Франка	вул. Грушевського, 4, Львів, 79005
Відділ безхребетних і хребетних тварин Музею природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна	вул. Тринклера, 8, Харків, 61022
Київського національного університету імені Тараса Шевченка	вул. Володимирська, 60, Київ, 01033
Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова	пров. Шампанський, 2, Одеса, 65058
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича	вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012
Львівського національного аграрного університету (Дубляни)	вул. В. Великого, 1, м. Дубляни, Жовківський р-н, Львівська обл., 80381
Зоологічний музей при Біомедичній академії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара	вул. К. Маркса, 36, корп. 2, Дніпропетровськ, 49044
Зоологічний музей Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького	вул. Пекарська, 50, Львів, 79010
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка	вул. Оборонна, 2, корп. 2, Луганськ, 91011
Ужгородського національного університету	вул. Волошина, 32, Ужгород, 88000
Ніжинського державного педагогічного університету імені М.В. Гоголя	вул. Кропив'янського, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., 16602
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Сімферополь)	просп. акад. В.І. Вернадського, 4, корп. «Б», Сімферополь, АР Крим, 95007
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	вул. М. Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027
Черкаського національного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького	бульвар Шевченка, 81, Черкаси, 18031
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка	вул. Роменська, 87, Суми, 40002
Житомирського державного університету імені Івана Франка	вул. Пушкінська, 42, Житомир, 10008
Донецького національного університету	вул. Щорса, 46, Донецьк, 83050

Міжнародного гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне)	вул. Фабрична, 12 б, Рівне, 33028
Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського	вул. Острозького, 32, корп. № 3, Вінниця, 21009
Інституту природничо-географічної освіти та екології при Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (Київ)	вул. Пирогова, 9, Київ, 01601
Прикарпатського державного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)	вул. Галицька, 201, Івано-Франківськ, 76008
Запорізького національного університету	вул. Гоголя, 62, Запоріжжя, 69063
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького	вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл., 72311
Херсонського державного університету	вул. 40 років Жовтня, 27, Херсон, 73000
Кафедри біології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця	просп. Перемоги 34, Київ, 03055

МУЗЕЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

Музейна справа – це спеціалізована галузь культурно-освітньої та наукової діяльності, яку провадять музеї щодо комплектування, обліку, охорони, збереження, вивчення і використання музейного фонду України: пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, а також накопичення, зберігання, наукове опрацювання і поширення музейної інформації. Музейна справа уособлює національну музейну політику, загальну музеологію і музейну практику. Вона належить до особливої сфери науки і культури, яку в сукупності створюють музеї, де основою для формування духовних цінностей слугують об'єкти природи і предметні результати людської діяльності.

Музеї – це 1) культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, залучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини; 2) науково-дослідні й культурно-освітні заклади, які збирають, комплектують, вивчають і зберігають пам'ятки історії матеріальної і духовної культури людства, природничі, етнографічні, меморіальні й інші колекції та використовують їх в експозиціях, виставках, екскурсіях, лекціях та інших видах наукової та освітньо-виховної роботи для поширення суспільно-політичних і науково-природничих знань, допомагають формувати і виховувати гармонійно розвинену особистість; 3) науково-дослідні й культурно-просвітницькі установи, які провадять комплектування, облік, зберігання, вивчення і популяризацію пам'яток історії, культури і природи. Специфічні особливості музеїв, на відміну від інших соціальних інститутів (економічних, виховних, культурних та ін.), зумовлені тим, що основою музейної діяльності є справжня (автентична) пам'ятка матеріальної і духовної культури, природи, яку прийнято називати музейним предметом.

Архів музею – підрозділ музею, що забезпечує приймання, облік і зберігання документів, які створюються у процесі музейної діяльності. Матеріали музейного архіву є частиною музейної збірки.

Атрактивність музейного предмета – одна із загальних властивостей музейного предмета, його здатність привертати увагу відвідувача в процесі музейної комунікації.

Атрибуція – виявлення основних ознак, які визначають тип, назву, матеріал, розміри, техніку виготовлення, авторство, хронологію і географію природного існування музейного предмета. Під час атрибуції старих зборів розшифровують написи на етикетках і самих предметах, адміністративно-територіальну належність місць збору, визначають ступінь збереження предмета й описують його пошкодження.

Бібліотека музею – науково-допоміжний підрозділ, який забезпечує основну діяльність природничих музеїв і концентрує наукові, науково-методичні, науково-популярні природничі й музеологічні видання, проводить комплектування, облік і зберігання літератури.

Біогрупа – експозиційний комплекс, що відображає екологічні особливості організмів різних видів.

Гапантотип – один або декілька препаратів із прямо спорідненими особинами, які відображають різні стадії життєвого циклу і разом становлять назвоносний тип сучасного виду найпростіших. Гапантотип, будучи серією особин, є голотипом, який не можна обмежувати через обрання лектотипу; однак якщо виявиться, що гапантотип містить особин більше ніж одного виду, то його компоненти можуть вилучати доти, доки гапантотип не міститиме особин лише одного виду.

Головний хранитель – посада музейного працівника, який організовує науково-фондову роботу; відповідає за збереження музейних предметів в експозиції і природничих фондах; керує роботами з обліку, наукового опрацювання, зберігання, реставрації і консервації музейних предметів; координує наукове комплектування фондів, їхній рух, а також допускає відвідувачів до фондосховища.

Голотип – єдиний екземпляр (за винятком гапантотипу), ознакований або зафіксований іншим способом як назвоносний тип виду або підвиду в ході його визначення.

Дезінсекція – заходи зберігання музейних фондів, спрямовані на знищення комах, що їм загрожують.

Дезінфекція – заходи зберігання музейних фондів, спрямовані на знищення мікроорганізмів, які призводять до біопшкодження музейних предметів.

Дератизація – заходи зберігання музейних фондів, спрямовані на знищення гризунів, які пошкоджують музейні предмети і музейне устаткування.

Діорама – експозиційний комплекс, побудований на поєднанні живописного фону (тла) з об'ємним переднім планом, що створює ілюзії просторового розміщення об'єктів.

Експозиція (музейна стаціонарна) – частина музейної збірки, яка виставлена для огляду.

Експозиція постійна – тип музейних виставок, розрахований на тривалий час. Це найголовніша та найважливіша музеальна виставкова форма.

Експонат – музейний предмет, виставлений для огляду. Він є елементарною структурною одиницею музейної експозиції; становить основу музейної комунікації. Музейний експонат може бути як автентичний (справжній), так і у вигляді муляжу, моделі або науково-допоміжного матеріалу.

Засоби музейної комунікації – засоби, за допомогою яких музей виконує освітньо-виховну функцію і розкриває інформаційний потенціал музейних предметів.

Інвентаризація наукова – стадія обліку музейних фондів, на якій фіксують результати вивчення музейних предметів для правового закріплення їх за конкретною колекцією чи розділом фондів і охорони наукової інформації про предмет. Інвентаризації підлягають усі музейні предмети, що надійшли на постійне зберігання до основного фонду музею. Під час наукової інвентаризації кожному музейному предмету присвоюють інвентарний номер.

Інвентарна картка – допоміжна форма обліку і наукового опису музейного предмета на стадії наукової інвентаризації; входить до складу інвентарної картотеки.

Інвентарна картотека – документ державного обліку музейних фондів на стадії наукової інвентаризації, що складається з інвентарних карток і є складовою частиною науково-довідкового апарату музею.

Інвентарна книга – документ державного обліку музейних фондів, що фіксує результати вивчення музейного предмета на стадії наукової інвентаризації. Відіграє ту ж роль, що й інвентарна картотека.

Інвентарний номер – порядковий номер обліку музейного предмета за інвентарною картотекою або інвентарною книгою, який проставляють на предметі (і (чи) на етикетці) під час наукової інвентаризації.

Каталог музейних колекцій – музейне видання науково-довідкового характеру, що містить відомості про склад музейних колекцій, полегшує їхнє вивчення, сприяє обміну науковою інформацією.

Колектор – установа чи особа, яка щось збирає чи розподіляє.

Колекція – зібрання будь-яких предметів, систематизованих за певними ознаками та переховуваних з метою вивчення та (або) експонування.

Колекція музейна – сукупність музейних предметів у складі музейних фондів, що як єдине ціле становить науковий інтерес. Предмети в колекції групують на підставі одної чи сукупності ознак – за типами джерел, походженням, змістом тощо.

Колекція приватна – збірка матеріалів музейного значення, що є у власності приватної особи. Така колекція належить до недержавної частини музейного фонду України.

Консервація – наукове втручання в існування об'єкта, щоб з мінімальною кількістю змін утримати та зберегти його, збільшити до максимуму тривалість його існування та звести до мінімуму його нищення. До консервації належать також дослідження й унормування навколишніх умов, у яких перебуває об'єкт.

Куратор – особа, яка відповідає за догляд та дослідження музейної колекції або її частини. Зазвичай має вищу освіту в галузі, що стосується колекції.

Лектотип – може бути ознакований із числа синтипів, і стає єдиним носієм назви номінального таксона видової групи та еталоном до її вживання.

Медальйон – овальна чи округла оправа або рамка, яку використовують для кріплення музейних експонатів з рогів чи ікол ссавців, голів та інших частин тіла птахів або ссавців.

Міздра – внутрішня частина шкіри (шкури) хребетних тварин.

Мокрий (вологий) препарат – природничі препарати, які зберігають у консервувальних рідинах (спирт, формалін тощо) у герметично закритих скляних чи пластикових ємностях.

Музеалія – музеєзований об'єкт (визнаний, вибраний і тезаурований).

Музейна виставка – тимчасова музейна експозиція, присвячена певній темі й побудована на музейних експонатах, яка може бути стаціонарною або пересувною.

Музейна вітрина – елемент експозиційного обладнання, який слугує для розміщення експозиційних матеріалів та забезпечує їхній захист, збереження, зручність огляду. Музейні вітрини бувають горизонтальні, вертикальні, настінні, пристінні, підвісні, кругового огляду тощо.

Музейна діяльність – це діяльність, спрямована на виявлення, збереження, вивчення і використання пам'яток природи, матеріальної і духовної

культури – музейного фонду України. Система природничомузейної діяльності передбачає поєднання і взаємодію методів профільних наукових дисциплін музею, наукових і художніх засобів побудови експозиції та засобів музейної комунікації. Музейна діяльність складається з кількох сфер, серед яких основними є науково-фондова, інформаційно-аналітична, експозиційна та науково-просвітницька робота.

Музейна екскурсія – екскурсія по експозиції музею або фондосховищах, що слугує одним із напрямів науково-просвітницької роботи музею. Екскурсії бувають тематичні, оглядові, навчальні, уроки-екскурсії, методичні тощо.

Музейна експедиція – різновид польових досліджень; одна з форм комплектування фондів та вивчення об'єктів природи і природних процесів у межах виконання науково-дослідної теми. Відбувається під час поїздки групи працівників музею для збирання наукового матеріалу і поповнення музейних колекцій та підвищення рівня їхньої репрезентативності.

Музейна експозиція – частина музейної збірки, виставлена для огляду; за Ф. Вайдахером [9] – це інтерпретаційна презентація станів речей за допомогою автентичних речових свідчень.

Музейна етика – у природничих музеях полягає в тому, щоб вилучати з природи лише необхідний мінімум об'єктів, забезпечувати оптимальні умови їхнього зберігання для максимально тривалого музейного життя, якнайповніше і найраціональніше їх використовувати. З огляду на це будь-яку автентичну пам'ятку природи, що має повну первинну документацію, потрібно залучати до основного фонду.

Музейна збірка (зібрання) – науково організована сукупність природничо-музейних предметів (фондів), архівного і бібліотечного фондів, науково-допоміжних матеріалів, комп'ютерних баз даних, пересувних виставок та інших засобів науково-інформаційного забезпечення діяльності музею. За певними ознаками музейні зібрання можна поділяти на окремі групи.

Музейна практика – діяльність музею, яка охоплює науково-фондову, інформаційно-аналітичну, експозиційну і науково-просвітницьку роботу.

Музейне джерелознавство – дослідження всіх типів джерел, що становлять музейну збірку: речові, фото-, фоно- й інші документи, з метою підготовки предметів для наукового та різнобічного музейного використання.

Музейний доглядач – музейна спеціалізація; особа, яка відповідає за охорону і збереження музейних експонатів.

Музейний предмет – пам'ятка історії, природи і культури, вилучена з середовища існування, яка пройшла всі стадії наукового опрацювання і включена до складу музейної збірки завдяки її здатності характеризувати історію і культуру певного суспільства, біологічного виду, екосистеми. Музейний предмет є складовою частиною національного культурного надбання, що слугує в музеї джерелом знань та емоційного впливу, а також є засобом виховання й освіти.

Музейний фонд України – сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, які мають наукову, історичну, художню чи іншу культурну цінність незалежно від виду, місця створення і форм власності, зберігаються на території України, а також нерухомих пам'яток, що є в музеях України. До музейного фонду України можуть належати також пам'ятки, що перебувають за межами України і, відповідно до міжнародних договорів, підлягають поверненню в Україну. Музейний фонд України складається з державної і недержавної частин. До першої належать музейні збірки та окремі пам'ятки, що є державною власністю, до другої – збірки музеїв, заснованих на інших формах власності, у тому числі й пам'ятки, що є власністю громадських, релігійних організацій, окремих громадян та їхніх об'єднань.

Музейні (наукові) фонди – науково організована сукупність музейних предметів і науково-допоміжних матеріалів у складі музейної збірки.

Музеографія – це опис музеїв, їхніх експозицій і колекцій. Мета музеографії – накопичення і поширення інформації про музейні збірки, популяризація і реклама музеїв. Музеографічними публікаціями є путівники, проспекти, довідники, каталоги тощо. Музеографія є складовою частиною загальної і природничої музеології. Музеографію часто трактують як прикладну музеологію, а загальну музеологію – як теоретичну дисципліну. У широкому розумінні музеографія – це література про музеї.

Музеолог – музейна спеціалізація; науковий працівник музею, що спеціалізується в галузі музеології.

Музеологія загальна – особлива наукова дисципліна, яка вивчає закономірності виникнення і розвитку музеїв, їхні соціальні функції, форми і способи реалізації цих функцій на різних етапах суспільного розвитку. Предметом загальної музеології є організація наукових знань про музей, його історію, функції і структуру, про музейну діяльність і музейні збірки. Загальна музеологія охоплює такі складові: 1) теорія музейної справи, 2) історія музейної справи, 3) музейне джерелознавство, 4) музеографія, 5) методика музейної справи.

Музеологія природнича – розділ загальної музеології, що вивчає закономірності виникнення і розвитку природничих музеїв, їхні соціальні функції,

форми та способи реалізації цих функцій на різних етапах суспільного розвитку. Природнича музеологія використовує загальні музеологічні методи, а також методи профільних наукових дисциплін природничих музеїв, які визначають характер музейної збірки і зміст музейної діяльності.

Муміфікація – перетворення трупа на мумію; висихання трупа або змертвілих частин живого організму.

Назвоносні типи – екземпляри з функцією носіїв назви, які фіксовані початково (голотип або синтип), а також і фіксовані згодом (лектотип або неотип).

Національна музейна політика – сукупність основних напрямів і засад діяльності держави та суспільства в галузі музейної справи. Головними напрямами національної музейної політики є: 1) забезпечення соціально-економічних, правових і наукових умов для ефективної діяльності музеїв; 2) сприяння формуванню сучасної інфраструктури музейної справи; 3) підтримка і розвиток музейної мережі; 4) забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації музейних кадрів, їхній правовий і соціальний захист; 5) бюджетне фінансування; 6) забезпечення охорони музеїв; 7) підтримка фундаментальних і прикладних наукових досліджень, пов'язаних з музейною справою; 8) сприяння міжнародному співробітництву в галузі музейної справи.

Неотип – єдиний екземпляр, виділений як таксон видової групи, голотип, лектотип чи всі синтипи якої були втрачені або знищені. Наявність паратипів чи паралектотипів сама собою не стає на заваді до ознакування неотипу.

Одиниця зберігання – предмет або група предметів, зареєстрована в облікових музейних документах під одним інвентарним номером; у зоологічних фондах – опудало, окремі роги, ікла, мокрий препарат, в оологічній колекції – кладка (може бути разом з гніздом), в ентомологічній колекції – ентомологічна голка чи коробка, мокрий препарат, мікропрепарат тощо.

Опудало – сухий природничий препарат хребетних тварин, що відтворює їхню природну форму і може передавати особливості поведінки. Опудала є головними експонатами зоологічної (природничої) експозиції та музейних виставок.

Паралектотип – кожний екземпляр із колишньої серії синтипів, які залишилися після ознакування лектотипу.

Паратип – кожний екземпляр типової серії (крім голотипу), використаний автором під час першоопису виду та визначений ним як такий.

Препарування – науково обґрунтована обробка натурфактів для їхнього збереження, дослідження та демонстрації.

Профіль музею – найважливіша категорія класифікації музеїв за спеціалізацією їхніх збірок і головними напрямками музейної діяльності. Профіль музею визначений складом основного фонду, змістом експозиції і зв'язком з відповідною галуззю науки, культури, мистецтва або виробництва. Музеї поділяють на профільні групи: природничі, історичні, археологічні, літературні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо. Зв'язок із комплексом наук визначає існування музеїв комплексного профілю, типовим прикладом яких є краєзнавчі музеї. На базі ансамблів, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії культури та територій, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, можуть створювати історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби.

Профільна наукова дисципліна музею – конкретна наукова дисципліна, яка визначає характер музейної збірки і зміст музейної діяльності. У Зоологічному музеї – це зоологія; у природничому – ще й ботаніка, палеонтологія, геологія, географія, ґрунтознавство та ін.

Режим зберігання музейних фондів – підтримання визначеної вологості, температури й освітлення, проведення чистки, дезінфекції і дезінсекції музейних предметів, регулярна дератизація і ретельне прибирання фондосховищ та експозиції.

Синтип – будь-який екземпляр типової серії під час першого опису виду, якщо не виділено ні голотипу, ні лектотипу.

Типова серія – усі екземпляри, за якими автор визначив номінальний таксон видової групи. За знаком ознакування голотипу, або ознакування синтипів, або подальшого ознакування лектотипу усі вони є синтипами і сукупно становлять назвоносний тип.

Тезаурування – науково обґрунтоване комплектування, зберігання та розширення фондів.

Тезаурус – антична скарбниця; у музеології також теоретичний і фактичний музейний фонд.

Типовий екземпляр – 1) єдиний екземпляр (голотип, лектотип, неотип або будь-який із синтипів), що є типом таксона видової групи; 2) будь-який екземпляр типової серії.

Тушка – сухий природничий препарат птахів чи ссавців, тіло якого і кінцівки витягнуті вздовж головної осі. Тушки слугують основними експонатами, що формують зоологічні наукові колекції (фонди).

Фонд науково-допоміжний – складова частина музейної збірки в структурі природничомузейних фондів, до якої належать: 1) природничомузейні предмети, які не відповідають вимогам предметів основного фонду, проте містять певну наукову інформацію і можуть бути використані для наочного показу деяких особливостей природи чи її явищ на експозиції і тимчасових виставках; 2) надлишок однотипних природничомузейних предметів (дублетів); 3) природничі зразки, які швидко псуються і потребують частої заміни; 4) різні відтворення (фотокопії, зліпки, муляжі, макети, карти, таблиці, діаграми, малюнки, схеми, плани тощо), розроблені чи придбані в процесі комплектування, вивчення й експонування музейних колекцій.

Фонд обмінний – група дублетних або непрофільних музейних предметів чи науково-допоміжних матеріалів, яка може бути виділена в основному чи науково-допоміжному фондах для обміну і передачі іншим музеям.

Фонд основний – це 1) природничомузейні предмети, що становлять наукову та іншу цінність, оброблені й законсервовані для тривалого зберігання, а також забезпечені етикетками із зазначенням дати і місця збору, наукової назви зразка, прізвища збирача і того, хто їх визначив чи перевизначив; 2) збори і колекції видатних природодослідників, які мають наукове чи меморіальне значення; 3) біогрупи і діорами.

Фонди музейні – науково організована сукупність музейних предметів і науково-допоміжних матеріалів у складі музейної збірки.

Фондосховище – приміщення музею, спеціально обладнане для зберігання музейних фондів. Предмети у фондосховищі розміщують відповідно до прийнятої системи зберігання. У фондосховищі забезпечують режим температури і вологості, які необхідні для збереження предметів, та умови для їхнього наукового опрацювання й використання відповідно до вимог інструкцій з обліку і зберігання музейних цінностей.

Форми комплектування фондів – *оперативна і наукова*, перша – це збиральницька робота під час проведення з'їздів, конференцій, симпозіумів тощо, а друга – звичніша, коли музей закупає предмети і колекції, обмінюється музейними експонатами, безоплатно передає їх, дарує іншим і замовляє в художників та препаративістів-таксидермістів.

Фуміганти – загальна назва отруйних або відлякувальних препаратів, які застосовують для знищення шкідників музейних предметів.

Фумігація – знищення отруйною парою або газом шкідників музейних предметів.

Фунгіциди – хімічні речовини (бромистий етил, дихлоретан, хлорпікрин, метилформіат тощо), що їх застосовують для боротьби з грибами, які руйнують дерев'яні конструкції або пошкоджують музейні предмети та ін.

Хранитель (зберігач, фондовик) – музейна спеціалізація, коли науковий співробітник музею є спеціалістом у галузі науково-фондової роботи.

Хранитель (зберігач) фондів – працівник музею, матеріально-відповідальний за певну групу (розділ) фондів. Головними його завданнями є організація охорони, комплектування, обліку, зберігання, реставрації і наукового опрацювання музейних предметів певного фонду.

Шкіра – зовнішній покрив тіла людини і тварин.

Шкура – шкіра хребетних тварин разом з її похідними (лускою, пір'ям, волоссям).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акт передачі від 31 березня 1943 р. відділу українського мистецтва Кульженко П.А. Спр. 12. Арк. 211–214, 220.
2. Акт передачі від 31 березня 1943 р. відділу українського мистецтва Кульженко П.А. Спр. 24. Арк. 60, 488.
3. *Андрющенко Т.Г.* Теріологічна колекція Зоологічного музею Чернівецького університету. Історія і сучасність / Т.Г. Андрющенко, І.Б. Ткебучав, Л.Д. Третьяков // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2–3. – С. 16–17.
4. *Андрющенко Т.Г.* Фондові малакологічні колекції Зоологічного музею Чернівецького університету імені Юрія Федьковича / Т.Г. Андрющенко, Л.М.–Хлус // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2-3. – С. 17–18.
5. *Белавская К.П.* Дворцовые музеи и хранилища XVIII – первой половины XX века / К.П. Белавская // Очерки истории музейного дела в России. Вып. 3 / Отв. ред. Э.С. Коган. – М., 1961. – С. 357.
6. *Буланый І.Т.* Музеї і сучасність / І.Т. Буланый // Музеї Укр. РСР у патріотичному та інтернаціональному вихованні трудящих: зб. наук. праць з питань роботи музеїв. – К., 1976. – 188 с.
7. *Булахов В.Л.* Історія організації Зоологічного музею Дніпропетровського національного університету / В.Л. Булахов, О.Є. Пахомов, О.А. Рєва, І.А. Бурений // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2–3. – С. 21–22.
8. *Бурлыкина М.И.* Университетские музеи дореволюционной России / М.И. Бурлыкина. – Сыктывкар, 1996. – С. 17, 50.
9. *Вайдахер Ф.* Загальна музеологія / Ф. Вайдахер : посібник. – Львів: Літопис, 2005. – 628 с.
10. *Василенко А.С.* Літопис слави народної. З історії становлення і розвитку народних музеїв України / А.С. Василенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 190 с.
11. *Весельський М.Ф.* Природничі експозиції в музеях Житомирської області / М.Ф. Весельський // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 55–56.
12. В музеї красзнавства – агентура класового ворога // Приазовський пролетарий. – 1934. – 30 нояб.
13. *Гайда Л.А.* Музезнавство в закладах освіти: навч.-метод. посіб. / Кіровоград. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. В. Сухомлинського. – Кіровоград, 2006. – 106 с.

14. *Гнатина О.С.* Колекція райських птахів Зоологічного музею Львівського національного університету ім. І. Франка / О.С. Гнатина // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів ; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 123–125.
15. *Голобородько К.К.* Історія організації та поповнення фондової ентомологічної колекції Дніпропетровського національного університету / К.К. Голобородько, В.В. Бригадиренко, О.Є. Пахомов // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2–3. – С. 26.
16. *Денисенко Е.И.* Дорога длиною в восемьдесят лет / Е.И. Денисенко // Донбас.– Донецьк, 2004. – Спец. вип.– С. 7–13.
17. *Денищик В. А.* Современное состояние фауны рыб бассейна среднего течения Северского Донца: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1994. – 24 с.
18. *Дятлова Е.С.* Стрекозы (Insecta: Odonata) юго-запада Украины в коллекции Зоологического музея Одесского национального университета им. И.И. Мечникова / Е.С. Дятлова // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2–3. – С. 29.
19. *Ершов В.Е.* Чарующий мир раковин / В.Е. Ершов. – М. : Дельта, 2005. – 152 с.
20. *Жилин Н.В.* Музеи Академии наук СССР и Академий наук союзных республик / Н.В. Жилин. – М. : Наука, 1989. – 208 с.
21. *Заика С.* Коллекция млекопитающих Александра Кондратенко в зоомузее Луганского национального университета // Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність. Матеріали наукової конференції, присвяченої 145-й річниці заснування Крайового музею в Чернівцях (15 травня 2008 р.) / За ред. І. В. Скільського. – Чернівці: ДрукАрт, 2008. – С. 144–145.
22. *Затушевський А.Т.* Історія комплектування колекції ссавців Зоологічного музею Львівського національного університету ім. І. Франка / А.Т. Затушевський, І.В. Шидловський // Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України : Матеріали 2-го Круглого столу. – Київ, 23–24 листопада 2007. – К., 2007. – С. 20–21.
23. *Затушевський А.Т.* Колекція ссавців Зоологічного музею Львівського національного університету ім. І. Франка / А.Т. Затушевський, І.В. Шидловський // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів ; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 121–122.
24. Збірник Дніпропетровського краєвого історично-археологічного музею. – Дніпропетровськ, 1929. – Т. 1. – 273 с.
25. *Здун В.І.* Історія становлення і розвитку кафедри зоології Львівського університету / В.І. Здун, Н.С. Ялинська, І.Й. Гладунко, Р.С. Павлюк, Л.М. Мельник, І.Т. Олексів, І.П. Яворський. – Рукопис.
26. Історичне краєзнавство в Українській РСР / П. Т. Тронько, В. О. Гербик, О. І. Лугова та ін.; відп. ред. П. Т. Тронько. – К. : Наук. думка, 1989. – 240 с.
27. История университетского образования в России и международные традиции просвещения. Сборник программ спецкурсов / отв. ред. Т.В. Артемьева, М.И. Микешин. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2005. – 282 с.
28. *Каспаринская С.А.* Музеи России и влияние государственной политики на их развитие (XVIII – нач. XX в.) / С.А. Каспаринская // Музей и власть. – М., 1991. – С. 25–26.
29. *Кваша В.І.* Каталог фауни хребетних Зоологічного музею кафедри зоології / В.І. Кваша, Д.В. Страшнюк: довідник: 2-ге вид., доп. – Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2005. – 19 с.
30. *Климишин О.С.* Природничі музейна термінологія / О.С. Климишин: словник-довідник. – Львів, 2003. – 244 с.

31. *Климов А. О., Курило В. С.* Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Історія, сьогодення, перспективи. – Луганськ: Альма-Матер, 2006. – 120 с.
32. *Кондратенко О. В.* Мікротеріофауна Донецько-Донських та Донецько-Приазовських степів: Автореферат дисертації канд. біол. наук. – Київ: Інститут зоології НАНУ, 2003. – 20 с.
33. *Кривицький І., Загороднюк І.* Олексій Мигулін і Яків Зубко – видатні українські теріологи // Раритетна теріофауна та її охорона. – Луганськ, 2008. – С. 295–298. – (Праці Теріологічної школи. Вип. 9).
34. *Криволапов В.П.* История приобретения некоторых крупных экспонатов териологической коллекции собрания Музея природы Харьковского университета / В.П. Криволапов // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2–3. – С. 32–33.
35. *Куртяк Ф.Ф.* Плазуни Закарпатської області: аналіз колекції Зоологічного музею Ужгородського національного університету / Ф.Ф. Куртяк, І.В. Білинець // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. біологія. – 2009. – Вип. 25. – С. 137–145.
36. *Левченко Д.Р.* История создания и изучения видового состава коллекции приматов Музея природы Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина / Д.Р. Левченко, Н.М. Перевозчикова, Е.И. Костенко, С.В. Еременко // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2-3. – С. 35–36.
37. *Лобков В.А., Рясиков Л.В., Суворов Ю.В.* Краткий очерк истории Зоологического музея Одесского университета // Известия музейного Фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2005. – Т. 2. – № 1. – С. 1-7.
38. *Луговой О.О.* Орнітофауна Закарпаття в експозиції Зоологічного музею Ужгородського національного університету / О.О. Луговой, А.А. Крон // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 61–62.
39. *Льюис Дж.* Профессиональная подготовка музейных работников в Лейстерском университете / Дж. Льюис // Музееведение. Музеи мира. – М., 1991. – С. 250.
40. *Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Божко Р.П., Були Т.Ю., Гашенко Н.Н. и др.* – Мариуполь : Рената, 2006. – 256 с.
41. *Мезенцева Г.Г.* Музєєзнавство (на матеріалах музеїв УРСР) / Г.Г. Мезенцева / за ред. С.М. Чайковського. – К.: Вища школа, 1980. – 120 с.
42. *Мелешук Л.І.* Історія формування та поповнення нідологічної колекції Зоологічного музею Чернівецького університету / Л.І. Мелешук, І.В. Скільський // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2–3. – С. 38–39.
43. *Музеи университетов Евразийской ассоциации : аннотированный справочник / Составители С.А. Ушаков, В.Г. Ходецкий, Т.Ф. Джобадзе, Н.И. Кочеткова; ред. В.А. Садовничий* – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. – 134 с.
44. *Набоженко М.В.* О системе трибы Helopini и обзор жуков-чернотелок родов *Nalassus Mulsant* и *Odoxnetis Allard* (Coleoptera, Tenebrionidae) Европейской части СНГ и Кавказа / М.В. Набоженко // Энтомол. обозрение. – 2001. – Т. 80. – Вып. 3. – С. 627–668.
45. *Набоженко М.В.* Жуки-чернотелки трибы Helopini (Coleoptera, Tenebrionidae) в коллекции Э.Э. Баллиона (Сообщение 1. Подтриба *Cylindronotina*) / М.В. Набоженко // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2004. – Т. 1. – № 3–4. – С. 1–6.
46. *Пахомов О.Є.* Виготовлення зоологічних наочних посібників та наукових колекцій / О.Є. Пахомов, Ю.Л. Кульбачко: навч. посібник. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2006. – 318 с.
47. *Петранівський В.Л.* Туристичне краєзнавство / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський: навч. посібник / за ред. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006. – 550 с.
48. *Покончить с аполитичностью в музейном деле // Приазовський пролетарій.* – 1929. – 24 ноябрь.

49. *Потіш Л.А.* Птахи (експозиційна колекція). Каталог колекцій Зоологічного музею УжНУ / Л.А. Потіш, Н.І. Потіш. – Ужгород, 2006. – 64 с.
50. *Разгон А.М.* Археологические музеи в России (1861–1917 гг.) / А.М. Разгон // Очерки истории музейного дела в России. – М., 1961. – Вып. 3. – С. 192, 206, 209. – (Сб. науч. тр. НИИ музееведения).
51. *Разгон А.М.* Исторические музеи в России (с начала XVIII века до 1861 г.) / А.М. Разгон // Очерки истории музейного дела в России / под ред. А.М. Разгона. – М., 1963. – Вып. 5. – С. 189–275.
52. *Рутинський М.Й.* Музеєзнавство / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк : навч. посібник. – К.: Знання, 2008. – 428 с.
53. *Себта Т.* Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при райкомісарі України: історичний нарис / Т. Себта // З історії архівів та архівних зібрань. – К., 2009. – С. 111–127.
54. *Севастьянов В.Д.* Неизвестная коллекция микропрепаратов насекомых А.О. Ковалевского / В.Д. Севастьянов // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2007. – Т. 4. – № 2–3. – С. 46–47.
55. *Скільський І.В.* Колекція тушок птахів Буковини О.М. Клітіна у Зоологічному музеї Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича / І.В. Скільський, Л.І. Мелешук, Т.Г. Андрущенко // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів ; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 159–160.
56. *Скрипник Г.А.* Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г.А. Скрипник. – К.: Наук. думка, 1989. – 304 с.
57. *Сон М.О.* Коллекция моллюсков И.И. Пузанова / М.О. Сон // Изв. Музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2005. – Т. 2. – № 1. – С. 17–20.
58. *Сотникова С.И.* Музеология / С.И. Сотникова. – М., 2004. – С. 76.
59. *Стадниченко А.П.* Музей природы Житомирського державного університету імені Івана Франка / А.П. Стадниченко, О.І. Уваєва, О.В. Павлюченко // Природничка музеология: теорія і практика // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів ; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 52–54.
60. *Ткаченко В.В.* Роль музеїв Чернігівщини в історико-краєзнавчому русі 20–30-х років ХХ століття / В.В. Ткаченко // Скарбниця української культури: зб. наук. праць. – Чернігів: Сіверянська думка, 2002. – Вип. 2. – С. 129–139.
61. *Ткаченко В.В.* Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина у перше повоєнне двадцятиріччя / В.В. Ткаченко: навч. посібник. – К.: Знання, 2007. – 215 с.
62. *Ткаченко В.В.* Роль музеїв Донеччини у розвитку історичної науки 20–30-х років ХХ століття / В.В. Ткаченко // Нові сторінки історії Донбасу: збірник статей / гол. ред. та упоряд. З.Х. Лихолобова. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Кн. 17/18. – С. 152–159.
63. *Ткаченко В.В.* Науково-дослідна робота музеїв у 20–30-ті роки ХХ століття / В.В. Ткаченко // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 24 – (http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_24/Gileya24/17.pdf).
64. *Третяков Л.* Основні історичні етапи становлення і розвитку Зоологічного музею Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича / Л. Третяков, Т.Ю. Андрущенко, І. Ткебучава // Музейний щорічник. 2003 / Музей та музейна справа на початку III тисячоліття: матеріали наук.-практ. конф., м. Чернівці, 14 травня 2003 р. –Чернівці: Золоті литаври, 2003. – Вип. 2 (24). – С. 42–46.
65. *Тронько П.Т.* Історичне краєзнавство в Українській РСР / П.Т. Тронько. – К.: Наук. думка, 1989. – 191 с.
66. *Хлус Л.М.* Колекція наземних червоноголих моллюсків Зоологічного музею Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича / Л.М. Хлус, Т.Г. Андрущенко //

- Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів ; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 158–159.
67. Царик Й. Колекція прісноводних моллюсків В. І. Здуна в Зоологічному музеї Львівського національного університету імені Івана Франка / Й. Царик, Р. Гураль, І. Шидловський, І. Яворський, У. Федик // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. – 2005. – Вип. 40. – С. 111–119.
  68. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України. – Ф. 3206. – Оп. 5. – Спр. 8. – Арк. 74 зв.– 75.
  69. ЦДАВО України. – Ф. 3206. – Оп. 5. – Спр. 24 – Арк. 60.
  70. ЦДАВО України. – Ф. 3206. – Оп. 5. – Спр. 20. – Арк. 114.
  71. ЦДАВО України. – Ф. 3206. – Оп. 5. – Спр. 24. – Арк. 361.
  72. Череватов В.Ф. Колекція лямбрицид Зоологічного музею Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича / В.Ф. Череватов // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів ; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 156–158.
  73. Шидловський І.В. Становлення та раритети Зоологічного музею імені Бенедикта Дибовського / І.В. Шидловський // Наук. зап. Держ. природознав. музею. – Львів, 2003. – Т. 18. – С. 17–22.
  74. Шидловський І.В. Матеріали до вивчення орнітологічної колекції професора Ф.Й. Стратутмана Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка / І.В. Шидловський // Изв. Музейного фонда ім. А.А. Браунера. – Одеса, 2007. – Т. 4. – № 2–3. – С. 51–52.
  75. Шидловський І.В. Історія створення та розвитку Зоологічного музею Львівського національного університету ім. І. Франка / І.В. Шидловський // Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України : Матеріали 2-го Круглого столу. – Київ, 23–24 листопада 2007. – К., 2007. – С. 84–86.
  76. Шидловський І.В. Зоологічні музеї університетів України / І.В. Шидловський // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів ; Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 18–32.
  77. Шидловський І.В. Ернст-Фрідріх Гермар і його спадщина сучасній зоологічній науці / І.В. Шидловський // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. – 2009. – Вип. 51. – С. 132–138.
  78. Шидловський І.В. Рівнокрилі комахи (Номортега) з колекції Е.-Ф. Гермара у фондах Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка (каталог) / І.В. Шидловський, О.В. Головачов. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 87 с.
  79. Шидловський І.В. Орнітологічна колекція Н.І. Сребродольської у фондах Зоологічного музею ЛНУ імені І.Франка / І.В. Шидловський, І.М. Горбань // Біол. вестн. – 2007. – Т. 11. – № 1. – С. 38.
  80. Шидловський І.В. Каталог колекції прісноводних моллюсків проф. В.І. Здуна у фондах Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка / І.В. Шидловський, Р.І. Гураль, Х.Й. Романова. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 57 с.
  81. Шидловський І.В. Антарктичні види тварин у колекціях Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка / І.В. Шидловський, І.В. Дикий // III Міжнар. Полярний рік 2007–2008: результати та перспективи / IV МАК 2009, IV Міжнар. антарктична конф., м. Київ, 12–14 травня 2009 р. – К., 2009. – С. 139–149.
  82. Bennet T. The Birth of the Museum: Hystory, Theory, Politics / T. Bennet. – London : Routledge, 1995. – 288 p.
  83. Brzek G. Museum im. Dzieduszyckich we Lwowie I jego tworca / G. Brzek. – Lublin: Wyd-wo Lubelskie Nowe, 1994. – 199 s.
  84. Domaniewski J. Benedykt Dybowski / J. Domaniewski. – Warszawa, 1954. – 175 s.
  85. Findler P. The museum: Its classical etymology and Renaissance genealogy / P. Findler // J. of the History of Collections. – 1989. – Vol. 1. – P. 68.

86. *Finkel L.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego / L. Finkel, S. Starzyński. – Lwów, 1894. – Cz. 1. – 351 s.
87. *Finkel L.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego/ L. Finkel, S. Starzyński. – Lwów, 1894. – Cz. 2. – 442 s.
88. Grote A. Artikel “Museen” in: Gorres-Gesellschaft (Hrsg.), Staatslexicon. (Bd. 3). – 1987. – Freiburg, Basel, Wien (Nachdruck in Neue Museumskunde, 33/3, Beilage: I–XXIV).
89. *Hudson K.* Museums of influence / K. Hudson. – Cambridge, New York, Oakleigh, 1987. – P. 7, 22.
90. *Jahn I.* Die Museologie als Lehr- und Forschungsdisziplin mit spezieller Berücksichtigung ihrer Funktion in naturhistorischen Museen. Geschichte, gegenwartiger Stand und theoretische Grundlagen. Teil I–II // Neue Museumskunde. – 1979–1980. – Bd. 22. – S. 153.
91. *Korniushin A.* On the type collection of Benedict and Wladislaw Dybowski in Zoological Museum of Lviv National University (Ukraine) / A. Korniushin, I. Shydlovskyy // News from Museums / Unites Malacologica Newsletter. – 2003. – N. 19. January. – P. 6.
92. *Lehr S.* Ein fast vergessener „Osteinsatz“: Deutsche Archivare im Generalgouvernement und im Reichskommissariat Ukraine / S. Lehr. – Düsseldorf : Droste-Verlag, 2007. – S. 197, 211–227.
93. *Schreiner K.* Geschichte des Musealwesens / K. Schreiner, H. Wecks. – Berlin, 1988. – S. 13, 28.
94. *Ziegler W.* Naturhistorische Gesellschaften und Museen – gestern und heute / W. Ziegler // Jahrbuch des Nassauschen Vereins für Naturkunde. – 1989. – Bd. 111. – S. 29–45.
95. *Wiczkowski J.* Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście / J. Wiczkowski. – Lwów, 1907. – S. 261–262.
96. <http://www.ecoethics.ru/b42/59.html>.
97. <http://gazeta.ua/ru/articles/ukraine-newspaper/146505/> com.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Абрамович С.	56	Богдан І.О.	72
Александрова О.З.	70	Бойчук	56
Александрович О.Р.	49	Бокотей І.І.	70
Альбрехт V	13	Бокотей О.М.	72
Амолін О.В.	82	Бокшай Й.Й.	69
Андре	41	Бондар І. 29	25
Андржейовський А.Л.	44, 45	Бондаренко В.М.	48
Андрусов Н.І.	52, 53	Бородін М.	55
Андрющенко Т.Г.	58	Ботезат Є.	56
Анісімова М.І.	53	Бровко С.М.	62
Антоневич Н.	39	Бронсков А.	82
Апостолов Л.Г.	62	Брудін І.	53
Арістотель 12, 14	11, 13	Будашкін Ю.І.	49
Артоболевський В.М.	46–48	Будашкін Ю.П.	62
Багров Н.В.	77	Будовський Є.В.	75
Балліон Е.Е.	51, 52	Буртний І.А.	63
Барсов В.О.	62	Буянов Ю.Н.	55
Бауді Еміліо	52	Вагін В.	53
Белінг Д.Є.	53	Вайдінгер Ф.Ф.	46
Бел-Шалті-Наннар	10	Валента Й.Й.	39
Березюк І.В.	54	Валуйський Б.	66
Бернякович К.В.	70	Василевська Є.В.	72
Бессер В.-Г. 51,	44, 45	Василенко С.В.	49
Белашков І. Д.	87	Вебер Г.Ф.	53
Белосмодов Б.	39	Вевалька Г.	49
Бичко М.	39	Веселовський В.В.	38
Бідзіла О.В.	49	Велігурський П.	55
Бікмор А.С.	19	Відгальм І.М.	51
Білак І.І.	70, 71	Війдалепп Р.Я.	49
Біляшівський М.М.	48, 49	Війдалепп Я.	49, 62
Бірюков	39	Вінтер Г.	25, 26
Блінштейн С.Я.	55	Власенков	40
Бобрецький М.В.	45	Власова Е.К.	70

Власова К.К.	70	Денщик В.	66
Вобленко О.С.	75	Десямуре С.Л.	75
Водзицька М.	38	Деметрій Фалерський	13
Водзицький Є.	38	Деревягін	39
Вознюк М.Н.	39	Дзевановський С.О.	53
Воїнственський М.А.	46–48	Дибовський Б.	33–35
Войнович С.	40	Дибовський В.	34
Войтович С.	39	Дикий І.В.	40
Войцеховський В.	35	Дівальд Ф.	32
Волненко Ю.О.	48	Дідушицький	34
Володарський Б.	55	Добринін Б.Ф.	53
Врублевський	39	Добринський Б.	39
Вульф Є.В.	53	Довгань О.Р.	70, 71
Габіг А.	26, 47	Долгош С.П.	69
Гакет Б.	16, 31, 32	Долін В.Г.	49
Ганаджиев М.	53	Донець-Захаржевський Д.А.	41
Гансон В.О.	62	Дубатолов В.	49
Гарні Р.	15	Дудинський Т.Т.	70
Гасовський Г.М.	72	Дурнев	39
Гафізов М.Г.	74	Дятлова Т.І.	48
Генесін І.О.	54	Ешмол Е.	14
Герзанич А.Ю.	70	Ешольц	37
Гермар Е.-Ф.	37	Еюка П.	40
Геснер К.	12	Євтушенко Г.	67
Гессе П.	64	Ємельянова І. Ф.	38
Гирин В.К.	80	Єфетов К.О.	46
Гімзель Н.	16	Жан І Беррійський	12
Гіріц А.А.	70	Жовнір	39
Гіршлер Я.	37	Жуков М.М.	52, 54
Глікман Г.	51	Заблоцький В.М.	69
Глобенко М.І.	75	Забнін С.І.	53
Глобова Н.Д.	49	Завгородній В.	82
Глотов С.	67	Загороднюк І.В.	40
Гоггвальд Й.К.	14	Зайдлиць Г.	52
Головушкін М.І.	49, 50	Закала (Гнатина) О.С.	40
Голубова Є.	82	Заморов В.В.	55
Горбунов О.Г.	49	Здун В.І.	38
Горвіц П.Г.	60	Зелінк К.	56
Горинін	39	Зернов С.О.	52, 53
Гормузакі К.	56	Зубенко А.А.	70
Гофман Л.	15	Зубко Я.	65
Грабар О.О.	69	Зябров М.І.	56
Грабер В.	56	Іванов М.І.	53
Грамм В.М.	49	Ільїн Б.	53
Грищенко І.М.	75, 77	Ішков Є.В.	49
Грінбарт С.Б.	53	Й. де Баллоу	15
Гроссу А.В.	53	Йосиф II	16
Грунер	41	Кагане Зигмугд	60
Губський В.С.	54	Канівець В.М.	74
Гурко В.	60	Караваєв В.А.	21
Даль С.	53	Карл I Великий	11

Карл фон Бургау	13	Кушнір І.	69
Кароль Францішек	32	Лапин Р.	75
Кашенко М.Ф.	21	Лаудон С.	70
Келентей М.Й.	70, 71	Лашенко В.Ф.	75
Кесслер К.Ф.	45	Лебедева Н.	66
Киричук Л.Й.	70	Левенць М.О.	72
Кістяківський О.Б.	46, 48	Ледер Ганс	52
Клевець Л.О.	70	Ленденфелер	56
Клепач В.	69	Леопольдо П'єстро	16
Клепач Ю.І.	70	Лисова М.	39
Клименко	39	Литвиненко С.	67
Климишин В.	39, 40	Лиховидов В.Є.	62
Клітін О.М.	57, 58	Лінк	15
Ключко З.Ф.	49	Лісничий В.	66
Кнер Рудольф	32	Лобков В.О.	55
Ковалевський О.О.	45, 52	Лола К.	39
Ковалевський М.	61	Лоренц К.	52
Коваленко І.П.	21	Лоскот В.М.	48
Ковалів В.А.	75	Луговой О.Є.	70
Ковблюк Н.М.	46	Лунячек Р.Е.	43
Козуб І.І.	70	Луфіль Домінік Зіфрід	32
Колюшев І.І.	69, 70	Лясота Л.	40
Кондратенко О.В.	40, 67–69	Мазепа І.І.	49
Кондратьєв О.Д.	49	Майор Й.Д.	14
Конопля М.	66	Макара М.П.	70
Копеїн Кен	78	Мальцев І.В.	55
Корабельников Л.В.	42	Марисова І.В.	72, 73, 75
Корнєєв О.П.	46, 48	Марку Орест	56
Король Е.В.	80	Марку-Пенеке	47
Коротнев О.О.	45	Маркузен І.А.	51
Корогя О.М.	83, 85	Мартинов В.	82
Коршунов Ю.П.	62	Маслова В. П.	70
Костюк І.Ю.	49	Матвієнко М.Є.	77
Когтон Р.	15	Матвійв Л.	39
Костянтин Багрянородний	11	Мателешко М.Ф. та О.Ю.	70
Костюк І.	49	Мателешко Ю.І.	70, 71
Коцюбинський С.	39	Матіле Г.	26, 47
Кравченко В.	22	Мауріціо	61
Крамаренко С.С.	58	Махат В.Г.	62
Криволапов В.П.	42	Медведєв Г.С.	70
Крижановський О.Л.	70	Межжерін В.О.	48
Кришталь О.П.	46, 49	Мелешук Л.І.	57
Крочко В.Ю.	70	Меліка Ж.Г.	70
Крочко Ю.І.	70	Мельник Л?	39
Крюпер Т.	52	Мельниченко Р.К.	58
Ксенжопольський О.В.	46	Мельничук В.А.	48
Курах І.П.	70	Мечніков І.І.	51
Куренцов О.І.	62	Миклухо-Маклай М.М.	41
Курінний І.	25	Михайлов С.В.	54, 55
Куриленко В.Є.	50	Миронова З.	65
Кушакевич С.Ю.	45	Мишин А.	40

Мірутенко В.В.	70	Пономарчук В.І.	70
Мнішек	37	Попов В.	53
Мокржецький С.А.	53	Попович М.	69
Молодан Г.	80, 82	Попович Ю.Ю.	70
Молчанов Л.	53	Потіш Л.А.	70
Моравиць Ф.Ф.	52	Потіш Л.А. та Н.І.	71
Морей Н.	39	Потоцький С.	41
Мосін Г.	82	Прокопчук Л.М.	48, 50
Москаленко О.В.	74	Птаховський Й.	40
Мусичов М.	82	Птолемей І Сотер	11
Назаренко Л.Ф.	54	Птоломей II Філадельтос	11
Назарова Л.С.	74	Пузанов І.І.	52, 53
Науманн М.	49	Равич-Щерба Є.А.	64
Неїжкаша Т.	39	Райтгер Е. 62	52
Некрашевич	39	Рековець Л.І.	74
Некрутенко Ю.П.	49	Решеткін М.М.	53
Нестеренко К.Г.	69	Рогочій Л. Г.	86
Никандров Ю.С.	54	Розора Ж.В.	48–51
Нікітченко Н. Т.	78	Романюк	38
Ніколян	56	Рошко Г.М.	70
Нордман А.Д.	51	Рудасва А.В.	43
Нусбаум-Гілярович Й.	35	Рудишин М.	39
Образцов М.С.	46	Рудольф П	13
Образцов С.М.	46	Ружинський Н.Я.	42
Олейник Ю.М.	55	Русіна Л.Ю.	58
Олена І.С.	70	Рустамов А.	40
Орлов П.П.	87	Рутьян Є.В.	49
Павлицька Н.С.	46	Рюйш Фредерік	14
Павлів З.І.	38, 39	Саямон Францішек	32
Павлов Д.Ю.	49	Сахно І.І.	65
Павлюк Р.С.	40	Сверлова Н.В.	58
Панасенко Н.А.	74	Свириденко Ю.В.	42
Панченко С.Г.	66	Світлик Є.	39
Панченко С.П.	69	Сивсун В.І.	42
Парасків	40	Симонов М.А.	65
Пастернак Я.	24, 25	Ситок	40
Паульсон О.М.	45	Сідоренко І.Д. 69	
Пащенко Ю.Й.	48	Сіренко А.Г.	86
Пенеке	56	Скільський І.В.	57
Петро I Великий	14	Скригунець О.	60
Петрус В.С.	70	Скрябін А.С.	75
Петруський С.К.	35	Слободян	40
Пилипенко О.Ф.	62	Слободяник А.Я.	54
Писарева Л.М.	48	Слоун Ганс	15
Підоплічко І.Г.	23	Смірнов Н.А.	58
Піл Чарлз Вілсон	17	Смітсон Дж.	19
Платтер Фелікс	12	Смогоржевські Л.О. та Л.І.	48
Плющ І.Г.	49, 62	Смогоржевський Л.О.	48, 50
Погоріляк Й.М.	70	Совинський В.К.	45, 47
Полтораєк Н.	60	Соколов П.	40
Полушина Н.А.	39, 40	Солов'їв В.В.	75

Сребродольська Н.І.	39, 40	Фрайберг	53
Стариків Д.Б.	75	Франке А.Г.	15
Старичев Я.Я.	72, 74	Фрідріх II	17
Старк О.О.	52	Фріч В.	61
Стевен Х.	51	Хіжняков Г.М.	69
Страутман Ф.Й.	39	Хірівський П.Р.	61
Стрельченко В.І.	83	Хлус Л.М. та К.М.	58, 60
Стрюков А.А.	75	Холмогоров В.	40
Суботіна Н.	65	Хорьков Е.	82
Тайков І.М.	75	Храневич В.	46
Талпош В.С.	70, 71	Цвелих О.М.	48, 50
Тараненко Л.	82	Цемш І.О.	46
Таропов В.Г.	40	Цісар Франц I	15
Телін	40	Черватюк Т.	39, 40
Терек А.	71	Чернай О.В.	43
Титар В.М.	49	Черненко В.М.	83
Титаренко Л.П.	65	Чернишов О.Б.	48
Тихонов В.В.	49	Четті	41
Толбик П.В.	56	Чиріков	35
Топчієв О.Г.	62	Чібішев С.В.	66
Традесканти Дж.	14	Чугунов М.	40
Третьяков Д.К.	53	Шамота	56
Третьяков Л.Д.	58, 60	Шамук	40
Трескін О.Б.	55	Шапіро Д.С.	62
Тригоні	53	Шарафаненко Є.М.	58
Троїцький В.В.	52, 53	Шевцова В.М.	66
Трусевич П.І.	46	Шелюжко Л.А.	46, 47
Тузов В.К.	49	Шепотіленко А.	66
Туркевич В.М.	39	Шешурак П.М.	49, 74, 75
Тутковський П.А.	22	Шидловський І.В.	40
Тютюнник Ю.Г.	49	Шикула Р.Р.	82, 83
Уляновський А.	35	Шильниковський Ю.В.	55
Усова З.	80	Шклярук А.М.	58
Фалерський Деметрій	11	Шраневич І.Д.	60
Фатєєв А.	83	Штекер Михаїл	32
Федик А.	40	Штодінгер О.	37, 52
Фердинанд (II) Тірольський	12	Штурм Л.К.	14
Фері Г.	49	Шураїв	40
Ферранте Імперато	12	Юрахно М.В.	75
Ферстер	37	Яворницький Д.І.	20, 62
Фібер	37	Яковлев Р.В.	49
Філатов В.	80	Янголенко К.І.	60
Філімонов Г.І.	55	Янушевський В.Г.	74
Філімонов Д.Г.	55	Ярошенко М.	80, 82
Фон Супервілле	17	Яхонтов В.Д.	40
Форощук П.	67	Яценя О.З.	48

Наукове видання

Серія «Біологічні Студії»

ШИДЛОВСЬКИЙ ІГОР ВІТАЛІЙОВИЧ

**Історія музейної справи
та зоологічних музеїв
університетів України**

Монографія

За ред. Й. В. Царика

Редактор *М.М. Мартиняк*
Технічний редактор *І.М. Старушко*
Дизайн обкладинки *І.М. Старушко*

Формат 70×100/16. Умовн. друк. арк. 9,03. Наклад прим.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна

Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.